

Edward Hallett Carr**Ryska revolutionen 1917-1923****Utdrag ur Del 1 (kapitel 1-4)**Originaltitel: *A History of Soviet Russia* (1950)**Innehåll**

Förord.....	1
1. Bolsjevismens grunder.....	4
2. Bolsjeviker och mensjeviker.....	17
3. 1905 och därefter.....	27
4. Från februari till oktober.....	41
Lästips.....	57

Förord

Dumdristigheten i ett försök att skriva historik över Ryssland från och med oktoberrevolutionen 1917 är uppenbar för var och en; och de som över huvud överser med försöket visar skonsamhet mot felen i utförandet. En historia över Sovjetryssland skriven av en engelsman, som varken har någon marxistisk eller rysk bakgrund, kan synas vara ett särskilt äventyrligt företag. Men vidden och tydligheten hos den klyfta som skall överbryggas kan kompenseras. Böcker skrivna i Storbritannien eller Förenta Staterna om Väst- eller Centraleuropa vanpryds ofta av den omedvetna förutsättningen att politiken och institutionerna i t. ex. Frankrike eller Italien eller Tyskland kan förstås i ljuset från brittiska eller amerikanska analogier. Ingen förnuftig människa skulle frestas att mäta Lenins, Trotskijs och Stalins Ryssland med en måttstock lånad från MacDonalds, Baldwins och Churchills England eller Wilsons, Hoovers och Franklin Roosevelts Amerika. Den som skriver Sovjetrysslands historia är vid varje stadium i sitt arbete mer än vanligt medveten om den fordrande naturen i den tvåfaldiga uppgift, som läggs på varje allvarligt syftande historiker: att förena en instinktiv förståelse för åskådningen och syftet hos sina *dramatis personae* med en allomfattande uppskattning av den universella betydelsen av handlingen.

Min strävan har varit att skriva historien, inte om revolutionens händelser (dessa har redan beskrivits av många pennor) utan om den politiska, sociala och ekonomiska ordning som utvecklats ur dem. Med detta syfte i sinnet tänkte jag mig ett långt inledningskapitel där jag skulle ha analyserat sovjetsamhällets struktur så som det hade upprättats innan Lenin slutgiltigt drog sig tillbaka från scenen våren 1923 — ett ögonblick som ungefärligen sammanföll med grundandet av de Förenade Socialistiska Sovjetrepublikerna (SSSR). Men denna ram visade sig vid närmare granskning nästan löjeväckande otillräcklig i förhållande till Lenins insats och till dennas inflytande på framtiden. Kapitlet planerades snabbt om till en volym och växte under skrivandets gång till ett större verk med titeln *Ryska revolutionen 1917-23*, som skulle fullbordas i tre volymer, där den första innehåller del I till III.¹

Ryska revolutionen 1917-1923 har, trots att den är fullständig i sig själv, inte desto mindre kvar någonting i sig av det inledande stadiet till ett större verk. Den är inte avsedd att innehålla någon uttömmande redogörelse för händelserna under den tid den refererar till, utan en analys av de händelser som smälte samman till den vidare utvecklingens huvudlinjer. Så kommer läsaren till exempel inte att finna någon löpande skildring av inbördeskriget, trots att jag har fått åtskilliga tillfällen att diskutera dess lopp och följder, speciellt i del III i den föreliggande volymen och kommer att få många fler i del V. Å andra sidan har jag inte tvekat att ägna mina öppningskapitel åt händelser och konflikter före 1917 som spelade en livsviktig roll i revolutionens senare historia även om deras omedelbara följder förefaller små. John Reeds *Ten Days That Shook the World* (1919) [sv. övers. [Tio dagar som skakade världen](#)] och M. Philips Price's *My Reminiscences of the Russian Revolution* (1921) erbjuder livliga bilder av själva revolutionen, och de som letar efter en mångsidig skildring på engelska av tiden för inbördeskriget finner en sådan i W. H. Chamberlins *History of the Russian Revolution 1917-1921* (1935) i två volymer.

Att skriva samtidshistoria möter många fallgropar. Men jag har aldrig övertygats om att dessa är större än de som historikern som sysslar med ett mera avlägset förgånget står inför, när tiden har reducerat bevisen till lätthanterliga proportioner genom en urvals- och avskavningsprocess, som på intet sätt garanterar att det mest användbara överlever. Man tror allmänt att en historiker som sysslar med Sovjetryssland står inför exceptionella svårigheter, som uppstår ur den knappa tillgången på källmaterial eller detta materials otillförlitlighet. Vilket berättigande det än kan ligga i denna tro för tiden efter 1928 så har den ingen grund när det gäller den tid det här är fråga om. Materialet om

¹ Den andra volymen som innehåller del IV (Den ekonomiska ordningen) och den tredje med del V (Sovjetryssland och världen) publicerades 1952 och 1953. Den andra stora delen av denna historia med titeln *Interregnum 1923-24* publicerades 1954. Den tredje huvuddelen kallad *Socialism, i ett land 1924-1926* publicerades i tre volymer 1958, 1959 och 1964.

denna tid är rikligt och utmärks på det hela taget av en ovanlig uppriktighet både i fastställandet av fakta och i uttrycket för åsikter. Eftersom myndigheterna i Sovjet för närvarande följer den felaktiga politiken att inte uppmuntra icke-kommunistiska forskare i dess historia och institutioner att besöka Sovjet och arbeta i biblioteken där, så har jag varit tvungen att huvudsakligen lita till andra länders bibliotek. Bland dessa bibliotek är de i Förenta Staterna de bäst utrustade på detta område. Jag står därför i djup tacksamhetsskuld till the Institute for Advanced Study i Princeton, till Columbia University och till Stanford University, för att de gjort det möjligt för mig att besöka Förenta Staterna 1948 och att resa vida omkring i landet. Biblioteken i Columbia-, Harvard-, och Stanford-universitetet samt New York Public Library och the Library of Congress är alla rika på material om Sovjet. Jag tackar bibliotekarierna och personalen vid alla dessa institutioner för deras hjälpsamma tjänstvillighet och råd vid mitt sökande efter material.

Huvuddelen av mitt arbete har emellertid utförts i England, och då mycket ännu måste uppnås innan lämpliga möjligheter för sovjetstudier utvecklas vid våra större universitet, har jag haft lyckan av att få generös hjälp från vänner, vars skiljaktiga åsikter ofta har bidragit till att klargöra mina egna. Isaac Deutscher har läst hela mitt manuskript och låtit mig åtnjuta förmånen av hans mogna kunskap och goda råd beträffande otaliga fakta- och tolkningsfrågor. A. Rothstein, föreläsare vid the School of Slavonic and East European Studies, University of London, läste flera kapitel och kom med värdefulla kommentarer och kritiska anmärkningar. Dr. R. Schlesinger vid the Department for the Study of the Social and Economic Institutions of the USSR, University of Glasgow, bistod med samma tjänster för kapitlet och noten om den bolsjevikiska doktrinen om självbestämmande och Rachmilevich för de två första kapitlen om partiets tidiga historia. Mrs Jane Degras läste hela volymen i korrektur och föreslog många ändringar både till innehåll och form. Dr. Ilya Neustadt, f.d. biblioteksassistent vid the London School of Economics och nu föreläsare vid University College, Leicester, var en ovärderlig guide till bibliotekets omfattande resurser och en kunnig rådgivare i forskningsfrågor; och J. C. W. Horne vid British Museum, Dr. L. Loewenson, bibliotekarie vid the School of Slavonic Studies, och bibliotekspersonalen vid the Royal Institute of International Affairs har också givit mig vänlig och ständig hjälp i mitt oändliga sökande efter böcker. Jag är medveten om att jag ådragit mig en skuld till alla dessa, som jag inte kan ge tillräckligt erkännande åt i detta förord. Det är kanske mindre nödvändigt än vanligen att vid detta tillfälle tillägga det sedvanliga caveat att ingen av dem som hjälpt mig eller givit mig råd är ansvarig vare sig för mina misstag eller mina åsikter. Inte en enda av dem kan gärna finna sig instämma i allt jag har skrivit. Min tacksamhet mot dem är inte desto mindre uppriktig och djup.

Några tekniska detaljer återstår att nämna. Två ständiga spöken för dem som skriver om ryska ämnen är kalendern och transkriptionen. Händelser som ägde rum i Ryssland före 25 oktober/7 november 1917 dateras här enligt den Julianska kalendern som gällde vid den tiden, händelser utanför Ryssland dateras enligt den västerländska kalendern. Varhelst det kan tänkas att förvirring skulle kunna uppstå har jag klargjort vilken kalender jag använder. Händelser i Ryssland mellan 25 okt./7 nov. 1917 och 1/14 feb. 1918 (när Ryssland antog den västerländska kalendern) har daterats i båda ordningarna. Händelser efter 1/14 feb. 1918 har daterats enligt den västerländska kalendern.

(I den engelska upplagan var här ett stycke om transkription ryska—engelska)

En bibliografi över de viktigaste källorna till Bolsjevikrevolutionen 1917-1923, finns i den tredje volymen. Till dess hoppas jag att man skall finna erforderlig vägledning i fotnoterna. Ingen enstaka fullständig upplaga av Marx och Engels verk finns på de språk de skrevs. Av den planerade *Historisch-Kritische Gesamtausgabe* under överinseende av Marx-Engels-Lenin-institutet har endast sju volymer av del I (Tidiga skrifter) och fyra volymer av del III (Marx-Engels korrespondens) blivit publicerade. Dessa har jag använt där de varit tillämpliga. På andra ställen har jag använt den praktiskt taget fullständiga ryska översättningen av verken, också publicerade av Marx-Engels-Lenin-institutet. Av Lenins verk har jag använt den andra utgåvan (av vilken den tredje var ett omtryck) och föredragit den framför den ännu ofullständiga fjärde utgåvan, som utelämnar nästan alla de fullständiga och informativa noterna. Av Stalins verk var de första tolv volymerna (av

planerade sexton) tillgängliga när föreliggande volym gick i press. Den samlade utgåvan av Trotskijs verk som var under utgivning i Moskva mellan 1925 och 1927 blev aldrig fullbordad, men jag har använt den utgåvan för skrifter som ingår i den. Tal av Lenin och Stalin vid parti- eller sovjetkongresser osv. har som regel citerats från de samlade verken och inte från de officiella protokollen från kongresserna o. s. v. vilka är mera svåråtkomliga för den vanlige studeranden. Avskrifterna har, där jag har kontrollerat dem, visat sig tillförlitliga. Andra talare har citerats från de officiella protokollen. På grund av ofullständigheten (och stundom oläsligheten) i samlingarna av sovjetiska tidningar i detta land, har jag då och då blivit tvungen att citera dem från andrahandskällor utan verifikation. Jag har givit publiceringsdatum för citerade källor, utom när det gäller Marx och Engels, Lenins, Trotskijs och Stalins samlade verk. Utgivningsorten har angivits endast när osäkerhet kunnat uppstå. Verk på engelska förutsätts ha utgivits i London om inte annorlunda angivits eller om verkets karaktär (t. ex. den officiella Foreign Relation of the United States) gjort en sådan anmärkning överflödigt. Bruket att använda förkortningar för sovjetiska institutioner (t. ex. VTsIK, Komintern) var alltför praktiskt för att överges. Men jag har alltid givit institutionen dess fullständiga namn vid första omnämmandet och har bifogat en lista på förkortningar i slutet av boken.

E. H. CARR
20 april 1950

1. Bolsjevismens grunder

Det som sedermera blev det ryska kommunistpartiet (bolsjevikerna) och, ännu senare, det förenade kommunistpartiet (bolsjevikerna) spårar sitt ursprung tillbaka till en liten kongress med nio deltagare, som möttes i Minsk i mars 1898 och grundade det ryska¹ socialdemokratiska arbetarepartiet. De nio delegaterna representerade lokala organisationer i Petersburg, Moskva, Kiev och Jekaterinoslav samt det judiska allmänna arbetareförbundet i Ryssland och Polen, vanligen kallat ”Bund”. Kongressen varade i tre dagar – 1-3 mars 1898. Den utsåg en centralkommitté och beslöt att utge ett partiorgan. Men innan någonting annat kunde göras arresterade polisen alla de främsta deltagarna så att i praktiken ingenting återstod av detta första försök utom ett gemensamt namn som delades av ett antal lokala kommittéer och organisationer, som inte hade någon central samlade punkt och inga andra förbindelser med varandra. Ingen av de nio deltagarna i Minsk kom att spela någon ledande roll i partiets fortsatta historia. Ett ”Manifest för det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet” som utgavs sedan kongressen upplöstes var den marxistiske intellektuelle Peter Struves verk. Detta blev dess mest påtagliga arv till eftervärlden.

Sedan manifestet refererat till ”1848 års revolutions livgivande orkan” som hade blåst över Europa femtio år tidigare, omtalades att den ryska arbetarklassen var ”helt och hållet berövad vad deras utländska kamrater fritt och fredligt åtnjöt – del i styrelsen av staten, frihet för det talade och skrivna ordet, organisations- och mötesfrihet”. Detta var nödvändiga medel i kampen ”för dess slutgiltiga frigörande, mot privat egendom, för socialismen”. I väst hade bourgeoisien vunnit dessa friheter. I Ryssland var förhållandena annorlunda:

Ju längre österut man kommer i Europa, desto svagare, ondskefullare och fegare i politisk mening blir borgerligheten, och desto större blir de kulturella och politiska uppgifter som faller på proletariatets lott. Den ryska arbetarklassen måste och skall bära arbetet för en segrande politisk frihet på sina starka skuldror. Detta är ett väsentligt steg, men bara det första steget till ett förverkligande av proletariatets storslagna historiska uppgift, till grundandet av en samhällsordning där det inte skall finnas plats för människans utsugande av människan.²

Dokumentet godtog således otvetydigt de två stadierna av revolutionen, den borgerligt-demokratiska och den proletärt-socialistiska revolutionen, som utstakats i det Kommunistiska manifestet bara tio år tidigare. Dess stora förtjänst var att det för första gången pekade på den ryska revolutionens fundamentala dilemma — oförmågan hos den ryska borgarklassen att göra sin egen revolution och den därav följande ansvarsökningen för det ryska proletariatet att leda den borgerligt-demokratiska revolutionen. Den viktigaste kritik som efteråt riktades mot det var att det försummade att nämna proletariatets diktatur eller att påvisa med vilka medel proletariatet kunde göras mäktigt att utföra sin mission. Manifestet förblev en akademisk övning snarare än ett handlingsprogram.

Kongressen i Minsk var det första samlade försöket att skapa ett ryskt marxistiskt parti på rysk mark. Under de gångna trettio åren hade de ledande ryska revolutionärerna varit narodnikerna — ett samlingsnamn för en rad revolutionära grupper som trodde på teorin om en bonderevolution och på att utöva terror mot medlemmar av självhärskardömet. Mot slutet av 1870-talet bröt en ung revolutionär vid namn Plechanov med narodnikerna på grund av frågan om individuell terror, som han tog avstånd från såsom småaktig, flydde utomlands, blev omvänd till marxismen och grundade 1883 i Schweiz en rysk marxistgrupp under namnet ”Arbetets frigörelse”. Under de följande femton åren förde Plechanov och hans anhängare, av vilka Axelrod och Vera Zaslutij var de mest aktiva, ett ständigt litterärt krig mot narodnikerna och tillämpade på Ryssland den marxistiska tesen att revolutionen kunde uppstå endast genom utvecklingen av kapitalismen och som resultat av det industriella proletariatets verksamhet. Den snabba expansionen av industrier och fabriker i Ryssland under dessa år och början till industriella strejker ökade substansen hos ett program som vid sin tillblivelse kunde verkat orealistiskt. Under 1890-talet dök embryonala marxistiska grupper upp i

¹ Inte *Russkaja* utan *Rossijskaja*, för att utmärka inte det etniska Ryssland utan hela det ryska imperiets territorium.

² *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 3-5.

själva Ryssland och året 1895 såg grundandet av en Kampliga för befrielse av arbetarklassen i Petersburg. Bland medlemmarna i denna liga fanns en entusiastisk lärjunge till Plechanov, Vladimir Ilitj Uljanov.

Vladimir Uljanov föddes 1870 i Simbirsk (som många år senare döptes om till Uljanovsk) och var son till en lägre tjänsteman. Den yngre generationen i familjen genomtyrades tidigt av den revolutionära traditionen. När Vladimir var sjuutton år gammal avrättades hans bror Alexander för delaktighet i en komplott för att mörda Alexander III. Vladimir Uljanov studerade vid Kazans universitet, där han omvändes till marxismen och då och då relegades för revolutionär verksamhet. Under det tidiga 1890-talet kom han till Petersburg för att tjänstgöra som jurist och fullborda sin marxistiska utbildning. Hans tidigaste skrifter var ett fullföljande av Plechanovs polemik mot narodnikerna och vintern 1894-5 utlade han Plechanovs-nya verk *Om frågan om den monistiska historieuppfattningens utveckling* för en beundrande skara unga marxister.

Sommaren 1895 besökte den unge Uljanov mästaren själv i Schweiz och återkommen till Petersburg gick han med i Kampligan för arbetarklassens befrielse. Men ligan var inte intresserad enbart av teori. Liksom de andra medlemmarna var Uljanov engagerad i att dela ut pamfletter till fabriks-Arbetare, och detta ledde till att han vid slutet av 1895 blev arresterad och satt i fängelse några månader och att han till följd därav blev förvisad till Sibirien, men på grund av slappheten i polisreglementet avbröt inte domen hans litterära aktiviteter. Under förvisningen till Sibirien grubblade han över planer på en partiorganisation som rörde sig om skapandet av en partitidning, som skulle publiceras utomlands och smugglas in i Ryssland. Han diskuterade dessa planer med Nadezjda Krupskaja, som kom till honom i Sibirien och blev hans hustru, med en annan socialdemokrat, Krzjizjanovskij, som delade hans förvisningsort och med två andra, Potresov och Martov, som fanns på andra ställen i Sibirien.³ Då de frisläpptes från Sibirien i början 1900 hade Uljanov, Potresov och Martov samlat ihop tillräckligt med pengar och fortsatte till Genève för att söka samarbeta med Plechanov. Man kom snart överens. En folklig veckotidning kallad *Iskra* (Gnistan) och en solid teoretisk tidskrift kallad *Zarja* (Gryningen) skulle ges ut under en redaktion på sex personer – Plechanov, Axelrod och Zasulitj, som representanter för Arbetets befrielsegruppen tillsammans med Uljanov, Potresov och Martov. Det första numret av *Iskra* kom från pressen i Stuttgart⁴ den 1 december 1900, och det första numret av *Zarja* den 1 april 1901. Plechanovs inflytande och auktoritet såsom nestor bland de ryska marxisterna gjorde honom, i egna och andras ögon, till företagets ledande genius. De tre medlemmarna av Arbetets befrielsegruppen var de enda tillämnade medarbetarna som nämndes vid namn i den preliminära annonseringen av *Iskra*, som uppenbarligen grundade sig på ett utkast av Uljanov gjort i Ryssland⁵ och samma tre namn – Plechanov, Axelrod och Zasulitj – stod också ensamma på *Zarjas* titelsida. De tre juniorredaktörerna var ännu helt okända och skulle vinna sina sporrar. Uljanov, den mest produktive skribenten bland dem hade publicerat sina tidigaste arbeten under pseudonymerna ”Ilin” och ”Tulin”. Sedan han lämnade Ryssland hade han dolt sin identitet under täcknamnen ”Petrov” och ”Frei”. En artikel, som stod i *Zarja* i december 1901 var det första tillfället då han använde en ny signatur, ”Lenin”. Tillfället var av symbolisk betydelse. Det var ungefär vid denna tid som Lenin först började skjuta upp med huvud och axlar över sina medredaktörer genom sin energi och genom klarheten i sina idéer. Han ensam visste precis vad han ville: upprätta ett godtagat system av revolutionär doktrin och ett organiserat revolutionärt parti. Det första av dessa syften krävde, vid sidan av att *Iskras* spalter skulle fyllas, att ett partiprogram presenterades, och det andra att en partikongress sammankallades för att ta upp det arbete som påbörjats och lämnats 1898. *Iskra* ämnade enligt formuleringen i det preliminära tillkännagivandet av dess födelse, ge den splittrade ryska socialdemokratiska rörelsen ”en bestämd fysionomi och organisation”:

³ N. K. Krupskaya, *Memories of Lenin* [i] (eng. övers. 1930) sid. 39. [Svensk övers. [Lenin](#) (1976)]

⁴ De följande numren trycktes i München till i december 1903 då utgivningen flyttades till Genève.

⁵ Lenin, *Sotjinenija*, IV, 37-41. (*VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 7-10. Martov bekräftar att det fanns ett ursprungligt utkast (Lenin, *Sotjinenija*, IV, 554). Det finns inga belägg som visar hur mycket av det som överlevde i den slutgiltiga versionen.

Innan vi förenas och för att förenas måste vi först bestämt och kategoriskt dra en skiljelinje. Annars skulle vårt förbund endast bli en fiktion som täckte den nuvarande förvirringen och förhindrade att den radikalt undanröjdes. Därför måste det stå klart att vi inte ämnar göra vårt organ endast till en samling divergerande åsikter. Vi skall tvärtom föra det i en anda av en strängt definierad politik.⁶

Mot mitten av år 1902 kunde *Iskra* för sina läsare lägga fram ett förslag till partiprogram som representerade en omsorgsfull blandning av åsikter från den mildare och försiktigare Plechanov och från den djärvare och mer kompromisslöse Lenin. Vid samma tid utgav Lenin sitt första större självständiga arbete om revolutionär doktrin och revolutionär organisation, *Vad bör göras?* Tidigt under 1903 hade förberedelserna avancerat tillräckligt långt för att man skulle sammankalla en partikongress, som skulle hållas i Bryssel i juli samma år.

”Bolsjevism såsom en ström av politiskt tänkande och såsom politiskt parti har existerat sedan 1903”, skulle Lenin skriva nära tjugo år senare.⁷ Dess karaktär bestämdes av motsättningarna i den tid den uppstod och bragtes till födelse – motsättningar där Lenins klarsynta snille, trygga ihärdighet och polemiska temperament gav honom den mest framträdande rollen. Innan kongressen sammanträdde hade tre ideologiska slag utkämpats och vunnits. Gentemot narodnikerna hävdade det ryska socialdemokratiska partiet att proletariatet och inte småbönderna var den kommande revolutionens drivande kraft, gentemot de ”legal marxisterna” predikade de revolution och socialistisk handling, gentemot de så kallade ”ekonomisterna” förde de fram såväl politiska som ekonomiska krav i proletariatets namn.

Kampanjen mot narodnikerna var Plechanovs viktigaste verk. De första ryska revolutionärerna från 1860-talet, som byggde på de intellektuella grundvalar som 1840-talets pionjärer lagt, var materialister i artonhundratalets bemärkelse. De var produkter av upplysningen och radikaler i den franska revolutionens tradition och saknade förbindelse med de ryska bönderna och med de då ännu numerärt obetydliga ryska fabriksarbetarna. De ryska revolutionärerna från 1870-talet upptäckte den ryske bonden och fann i honom den kommande huvudrollsinnehavaren vid den ryska revolutionen, som på så sätt för första gången fick såväl ett socialt som ett intellektuellt innehåll. Några av dem följde Bakunin och var för anarkism och terrorism. Andra var påverkade av Marx (vars arbeten började tränga in i Ryssland under 1870-talet), men tolkade hans lärdomar på ett speciellt ryskt sätt och påstod att Ryssland, eftersom det till övervägande del var ett bondeland, skulle undgå det västerländska stadiet av borgerlig kapitalism och att det speciella ryska bondesamhället skulle visa sig vara en direkt förbindelselänk från gångna tiders feodalism till framtidens kommunism. Skiljelinjen mellan den revolutionära radikalismen från 1860-talet och narodnikerna från 1870-talet hade vissa likheter med den kända debatten på andra områden mellan ”västerlänningar” och slavofiler. Västerlänningarna ansåg att det var Rysslands öde att, eftersom det var ett efterblivet land, lära av västerlandet och att genomgå samma faser och samma processer som redan hade utmärkt västerlandets utveckling. Slavofilerna trodde att Ryssland, som utan tvekan var efterblivet men dock fullt av ung livskraft och i detta avseende överlägset västerlandet som redan var stätt i förfall, hade ett eget framtida öde att uppfylla, som skulle förmå det att resa sig över den västerländska kulturens karakteristiska missförhållanden.

Lenins tidiga skrifter mot narodnikerna åstadkom inte mycket mer än att förstärka Plechanovs argument. I den allra första av dem deklarerade han med ungdomligt eftertryck sin egen revolutionära tro på proletariatet:

Det är mot den industriella arbetarklassen som socialdemokratin riktar sin uppmärksamhet och sin aktivitet. När de avancerade medlemmarna av den klassen har upptagit den vetenskapliga socialismens idéer, och idén om den ryske arbetarens roll i historien, när deras idéer har spritts vida omkring och arbetarna har skapat stabila organisationer, som kommer att omforma det osammanhängande ekonomiska kriget av i dag till ett medvetet klasskrig — då kommer den ryske arbetaren att resa sig på toppen av alla demokratiska element, kasta enväldet över ända och leda DET RYSKA PROLETARIATET (vid sidan av

⁶ VKP (B) v Rezoljutsijach (1941), I, 9; Lenin, *Sotjinenija*, IV, 39-40.

⁷ Lenin, *Sotjinenija*, I, 194.

ALLA LÄNDERS proletariat) längs den öppna politiska kampens väg mot en *Segrande Kommunistisk Revolution*.⁸

Under artonhundratalets sista decennium höll Witte och utländska kapitalister på att intensifiera den ryska industrins och det ryska proletariats framväxt och skapade på så sätt de förhållanden som skulle visa att Plechanov och Lenin hade rätt. Industrierbetarnas stjärna var i stigande, bondens stjärna var i avtagande, på det revolutionära firmamentet. Inte förrän 1905 blev problemet att passa in bonden i det revolutionära schemat en brännande partifråga.

De ”legala marxisterna” var en liten grupp intellektuella som under mitten av 1890-talet började utlägga Marx' doktriner i böcker och artiklar i sådan form att de passerade den ryska censuren. Marxismens snabba utbredning bland ryska intellektuella vid denna tid berodde på den ryska industrins expansion och på frånvaron av någon som helst borgerlig tradition eller borgerlig politisk filosofi som i Ryssland skulle kunna spela den västerländska liberalismens roll. Marx hade prisat tillväxten av kapitalismen under feodala förhållanden som en progressiv kraft. Marxismen var godtagbar för den framväxande ryska medelklassen som en ideologisk förstärkning i kampen mot feodalism och envælde, precis som marxismen senare kom att appellera till den uppåtgående kapitalistklassen i ”efterblivna asiatiska länder såsom en bundsförvant mot utländsk kapitalism. Men i och med att den ryska medelklassens intellektuella godtog marxismen tömde man det på varje omedelbart revolutionärt innehåll, så att myndigheterna, som fortfarande fruktade narodnikerna som det främsta revolutionära partiet, inte var ovilliga att tolerera dessa narodnikernas svurna fiender, vars egna program inte tycktes innebära något latent hot. Huvudgestalten bland de ”legala marxisterna” var Peter Struve, författaren till Minsk-kongressens manifest. Hans *Kritiska anmärkningar om frågan om Rysslands ekonomiska utveckling*, utgivna 1894, var gruppens ursprungliga plattform. Den slutade med den berömda maningen till socialisterna att inte bry sig om ”himlastormande” realistiska projekt, utan ”lära i kapitalismens skola”.⁹ Andra ”legala marxister” var Bulgakov och Berdjajev, som senare konverterade till den kristna ortodoxa läran, och Tugan-Baranovskij, författare till ett standardverk om Rysslands fabriker. I diametral motsats till narodnikerna godtog de utan inskränkning den marxistiska synen på den borgerliga kapitalismens framväxt som ett nödvändigt första stadium på vägen mot den kommande socialismen. Och de trodde att på detta område måste Ryssland lära av västerlandet och slå in på den västerländska stigen. Så långt instämde Lenin helt med dem. Men deras fasthållande vid nödvändigheten av ett borgerligt kapitalistiskt stadium ledde dem snart till att betrakta detta som ett mål i sig och mena att ersättandet av revolutionen med reformer var den process genom vilken man så småningom nådde fram till socialismen och förebådade på det sättet Bernsteins och de tyska revisionisternas åsikter om marxismen. Lenin gjorde en sammanfattning av ämnet långt senare, ”de var borgerliga demokrater för vilka brytningen med narodnismen innebar en övergång från småborgerlig (eller bonde-) socialism, inte till proletär socialism som i vårt fall, utan till borgerlig liberalism”.¹⁰

Mer substansiell var sammandrabbningen med de så kallade ”ekonomisterna” — en grupp ryska socialdemokrater som utövade ett märkligt inflytande över hela rörelsen omkring sekelskiftet. Den utmärkande grundsatsen för ”ekonomisterna” var den skarpa uppdelningen i ekonomi och politik, den första var arbetarnas sak, den senare partiets intellektuella ledares.

Enligt denna tes var arbetarnas inte intresserade av politiska mål, endast av ekonomiska. Klasskampen reducerades för dem till en form av facklig kamp — en människans kamp mot sina herrar för bättre levnadsvillkor och sociala förbättringar inom den existerande ordningens ram. Politik var de intellektuellas angelägenhet, men eftersom det enda antagbara politiska programmet i dåtidens

⁸ Struve intog under vissa tider en tvetydig hållning och var bidragsgivare till *Iskras* första nummer; efter 1902 avbröt han alla förbindelser med partiet och under senare år blev han en bitter fiende till revolutionen.

⁹ Lenin, *Sotjinenija*, XII, 57.

¹⁰ *Ibid.*, II, 479-80. Enligt författaren till dokumentet, Kuskova, var det inte avsett för publicering, inte heller hade hon givit det titeln *credo* (*ibid.*, II, 638-639). Den publicitet det fick berodde på att Lenin och hans anhängare i Sibirien tog det som mål för sina attacker mot ”ekonomismen”.

Ryssland var ett borgerligt reformprogram, så begränsades faktiskt partiets intellektuella till samma mål som de borgerliga liberalerna och kunde inte skiljas från dem. Eller enligt formuleringarna i deras så kallade *credo*, som blev gruppens antagna manifest:

Diskussioner om ett oberoende politiskt arbetareparti är ingenting annat än ett överförande av utländska syften och utländska resultat på vår mark... En hel rad historiska förhållanden hindrar oss från att bli västerländska marxister och begär av oss en annorlunda marxism som är lämplig och nödvändig för ryska förhållanden. Den brist på politiskt sinne och känsla som finns hos varje rysk medborgare kan tydligen inte återlösas av diskussioner om politik eller av appeller till en icke existerande kraft. Detta politiska sinne kan vinnas enbart genom träning, det vill säga genom att ta del i det liv (hur omarxistiskt det än må vara) som den ryska verkligheten erbjuder ... För den ryske marxisten finns det bara en utväg: att stödja proletariatets ekonomiska kamp och att delta i den liberala oppositionens aktiviteter.¹¹

Dessa kätterier tillbakavisades sommaren 1899 och en grupp av hans vänner i landsförvisningen i Sibirien. De beskrev dem i ett motmanifest som en tillbakagång från partimanifestet från föregående år, där ”arbetet på att erhålla politisk frihet” stadigt hade placerats på den ryske arbetarens ”starka skuldror”.¹² Följande år framställde Plechanov ett vademecum av dokument, som presenterades av ett förord av honom själv, som var avsett att tjäna som det slutgiltiga avslöjandet av ”ekonomismen”.¹³ Och Martov, som ägde begåvning för politisk satir, skrev en *Den senaste ryska socialismens hymn*:

Smickra oss inte med er politik, I de trälände massornas demagoger, tala inte med oss om era kommunismer; vi tror på makten hos — caisses d'assistance.

Motsättningen fortsatte in i Iskra-perioden och lade beslag på många spalter i den nya tidskriften, och Lenins *Vad bör göras?* gick från ett inledande utfall mot de ”legala” marxisterna till en samlad attack mot ”ekonomismen” i alla dess förgreningar:

Avsikten med en socialdemokrat får inte vara en fackföreningssekreterare utan en folktribun... En fackföreningspolitik för arbetarklassen är helt enkelt en borgerlig politik för arbetarklassen.¹⁴

Såväl politisk som ekonomisk agitation behövdes för att få massorna klassmedvetna. Givetvis kunde de två inte skiljas åt, eftersom varje klasskamp till sitt väsen var politisk. Till skillnad från de ”legala marxisterna”, som till sitt väsen var en borgerlig gruppering som förde fram en borgerlig politik på ett marxistiskt idiom, så hade ”ekonomisterna” en plan för ekonomisk agitation och sociala reformer för arbetarna och var i så måtto ett äkta arbetareparti. Men de kom till samma praktiska slutsats som de legala marxisterna att det var nödvändigt att uppskjuta den proletära revolutionära socialistiska kampen till en obestämd framtid och under tiden koncentrera sig på ett reformistiskt demokratiskt program i samförstånd med borgerligheten. Lenin försummade inte under senare år att påpeka att de i denna mening hade förebådat mensjevismens själva grundsats.¹⁵

Den underliggande stridsfrågan i konflikten med de legala marxisterna och ekonomisterna var en fråga som kom att följa med genom hela den ryska revolutionens historia. Det *Kommunistiska manifestets* prydliga schema sörjde för revolutionen genom successiva stadier. Först skulle den borgerliga revolutionen krossa resterna av den feodala samhällsordningen och det politiska enväldet och upprätta borgerlig demokrati och borgerlig kapitalism, med dess vidhängande fenomen, ett industriellt proletariat. Sedan skulle proletariatet, när det väl organiserat sig under de villkor den borgerliga demokratin erbjudit, gå vidare till den slutgiltiga revolutionen att störta den borgerliga kapitalismen och upprätta socialismen. Å andra sidan hade Marx själv verkat ha vissa tvivel på tillämpbarheten av detta schema, som var produkten av ett briljant generaliserande från engelsk och fransk historia till 1840-talets Tyskland, som fortfarande väntade på sin borgerliga revolution men redan ägde en växande industri och ett snabbt växande proletariat. 1844 hade Marx ifrågasatt

¹¹ Ibid., II, 483-486.

¹² G. V. Plechanov, *Sotjinenija*, XII, 3-42.

¹³ Citerad i E. Jaroslavskij, *Istorija VKP(B)*, I (1926), 252.

¹⁴ Lenin, *Sotjinenija*, IV, 423-426.

¹⁵ Lenin, *Sotjinenija*, XII, 69.

möjligheten av att hålla den kommande tyska revolutionen inom gränserna för en borgerlig revolution, ”som lämnar husets pålar stående” och förklarade att Tyskland endast kunde frigöras genom det revolutionära proletariet.¹⁶ I själva det *Kommunistiska manifestet* förutsade han, att på grund av det samtida Tysklands ”framskridna förhållanden” och ”utvecklade proletariat” skulle den tyska borgerliga revolutionen bli ”det omedelbara förspelet till en proletär revolution”. Och efter det att 1848 års fiasko hade avslöjat den tyska borgerlighetens hjälplöshet drog Marx länken mellan den borgerliga och den proletära revolutionen i Tyskland ännu tätare ihop. I sin maning till den Kommunistiska Ligan i mars 1850 hävdade han att misslyckandet 1848 hade pålagt de tyska arbetarna en dubbel uppgift: för det första att stödja borgerligheten i dess demokratiska kamp mot feodalismen och ge den kampen skarpast möjliga form, och för det andra att hålla ett oberoende parti redo att ta upp den socialistiska kampen mot den borgerliga kapitalismen så snart som den borgerligt demokratiska revolutionen var fullbordad. Dessutom låg det i arbetarnas intresse att göra processen kontinuerlig trots att de två uppgifterna var teoretiskt åtskilda.

Medan den demokratiska småborgerligheten vill avsluta revolutionen så snabbt som möjligt ... så består vårt intresse och vår uppgift av att göra revolutionen permanent ända tills alla de mer eller mindre ägande klasserna har förpassats från makten, tills proletariet vinner makten, tills de förenade proletärerna inte bara i ett land utan i alla världens ledande länder, har utvecklats tillräckligt för att sätta ett slut för tävlingen mellan proletärerna i dessa länder och tills allra minst de viktigaste produktiva krafterna är koncentrerade i proletärernas händer.

Och Marx slutade en lång maning med frasen: ”Slagordet i deras kamp måste bli 'permanent revolution'.”¹⁷

De ryska marxisterna hade på så sätt två riktningar öppna för sig under 1890-talet. Var och en höll med om att Ryssland ännu inte hade nått sin borgerliga revolution, och man kunde därför hävda, som de legala marxisterna och ekonomisterna gjorde, att på detta stadium kunde proletariet, vad det gällde den socialistiska revolutionen, bara spela ett väntans spel, och under tiden agera som en stödjande bundsförvant till borgerligheten i dess planer på att störta feodalismen och enväldet. Alternativet var att på Ryssland tillämpa ett sådant schema som Marx framlagt för Tyskland, och Lenin tycks ha varit den förste som gjorde en sådan tillämpning, i en artikel kallad *Uppgifter för de ryska socialdemokraterna* skriven i Sibirien 1898. Där hävdade Lenin att de var den ryska socialdemokratins uppgift att leda proletariets klasskamp ”i båda dess manifestationer” — i den demokratiska kampen mot absolutismen, där proletariet skulle ha en bundsförvant i borgerligheten, och i den socialistiska kampen mot kapitalismen, där proletariet skulle kämpa ensamt. Medan ”alla socialdemokrater erkänner att den politiska revolutionen i Ryssland måste föregå den socialistiska revolutionen” är det inte desto mindre sant att den demokratiska uppgiften är ”olösligt förenad med den socialistiska uppgiften” så att ”alla *socialister* i Ryssland måste bli *socialdemokrater*”.¹⁸

¹⁶ Detta var kärnpunkten i det berömda avslutande stycket på essän Om kritiken av Hegels lagteori, som slutade med förutsägelsen att 'signalen till Tysklands återuppvaknande från det döda skall ges av den galliska tuppens galande' (Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, 1er Teil, I, i 617-620)

¹⁷ Marx i Engels, *Sotjinenija*, VII, 483,489. Ursprunget till denna berömda fras är osäkert. Marx använde den för första gången i en artikel från 1844, där han anmärkte att Napoleon hade ”ersatt den permanenta revolutionen med permanent krig.” (Karl Marx—Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, 1er Teil, III, 299.) 1850 tillskrev han Blanqui ”en teori om permanent revolution” (Marx i Engels, *Sotjinenija*, VIII, 81).

¹⁸ Lenin, *Sotjinenija*, II, 171-178. Tesen om den ”oupplösliga länken” hade ett respektabelt förflutet i ryskt tänkande. Herzen, som, trots att han rätteligen räknas som narodnismens upphovsman, här och där visar spår av påverkan från Marx, skrev 1868: ”En republik som inte ledde till socialism skulle te sig orimlig för oss, en övergång som tar sig själv för ett mål; en socialism som försökte vara utan politisk frihet, med lika rättigheter, skulle snabbt förfalla till auktoritär kommunism.” (*Polnoje Sobranie Sotjinenij i Pisem*, red. av M. K. Lemke, XX, (1923), 132: ett uppenbart misstag i interpunktionen har rättats) Ur en annan aspekt sade D. Tolstoj, inrikesminister under Alexander III, på 1880-talet: ”Varje försök att införa västerländska parlamentariska former i Ryssland är dömt att misslyckas. Om den tsaristiska regimen ... störtas, så kommer den att ersättas av kommunism, den rena, omaskerade kommunismen hos Karl Marx,

Lenin bevarade en fullständig teoretisk åtskillnad mellan de två revolutionerna. Han var fullt medveten om att den relativt avancerade industriella utvecklingen i Tyskland 1848 inte fanns i Ryssland och avhöll sig från att följa Marx i dennes förutsägelser om en ”omedelbar” följd mellan den borgerliga och den proletära revolutionen, han föredrog att inte säga någonting alls om intervallen dem emellan. Men den ”oupplösliga länken” mellan de två uppgifterna för den ryska socialdemokratin förde honom nära Marx idé om en kontinuerlig revolutionsprocess för Tyskland. Lenins artikel mottogs entusiastiskt av ”Arbetets befrielse”-gruppen i Genève och publicerades där med ett förord av Axelrod, som lovordade den som en ”direkt kommentar” till partimanifestet.¹⁹

Ett godtagande av proletariatets dubbla uppgift, en demokratisk och en socialistisk, hade sina följder för partiorganisationen. En av frågorna i konflikten med ekonomisterna var den så kallade frågan om ”spontaniteten”²⁰ i arbetarrörelsen. Det Kommunistiska manifestet hade när det attackerade de utopiska socialisterna, satt upp ”proletariatets gradvisa spontana klassorganisation” mo ”en organisation av samhället särskilt påhittad av dessa uppfinnare”. Å andra sidan kunde betoningen på ”gradvis” och ”spontan” utveckling läggas så hårt att det ledde till ett förnekande av behovet av politisk handling. ”Spontanitet” blev på det sättet ett slagord för ekonomisterna, som ansåg att utvecklingen av ekonomiskt handlande bland massorna (fackföreningsrörelse, strejker osv.) skulle göra dem ”spontant” mogna för revolutionen. Ortodoxa socialdemokrater, som representerades såväl av Plechanov och ”Arbetets befrielse”-gruppen som av Lenin, hävdade inte bara att arbetarna skulle uppmuntras att föra fram såväl politiska som ekonomiska krav, utan också att de skulle genomsyras av ett medvetet revolutionärt syfte och föra en medvetet planlagd revolutionär kampanj. ”Medvetenhet” antogs som slagord i motsats till ”spontanitet”.²¹ Enligt Lenin var svagheten hos den ryska arbetarrörelsen mot slutet av seklet att det ”spontana” elementet hade gått förbi ”medvetenheten”. Rysslands snabba industriella utveckling hade framkallat en våg av strejker mot de outhärdliga förhållandena i fabriker. Men arbetarnas protest leddes inte av någon revolutionär medvetenhet eller revolutionär teori.

Den teoretiska diskussionen om ”spontanitet” och ”medvetenhet” skydde den livsviktiga praktiska frågan om ett revolutionärt partis karaktär och funktion, som till slut söndrade det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet i två delar. Det som en dag skulle bli bolsjevikisk doktrin utvecklades gradvis och framkallade inga allvarliga åsiktskollisioner inom partiet före den ödesdigra kongressen 1903. Den formades inte uteslutande av Lenin. Plechanov åtnjöt fortfarande en enastående auktoritet som partiets teoretiker, som det tog Lenin lång tid att bestrida. Men från grundandet av *Iskra* och framåt blev Lenin mer och mer den som ledde loppet när det gällde avancerade idéer inom partiet, och det är i hans skrifter som utvecklingen av partidoktrinen tydligast kan spåras. Den åsikt om partiets karaktär som konsekvent framfördes i *Iskra* vilade på två förutsättningar som Lenin återvände till gång på gång. Den första var att ”utan revolutionär teori kan det inte bli någon revolutionär rörelse”.²² Den andra var att ”socialdemokratisk medvetenhet” eller ”klasspolitisk medvetenhet” inte var något som växte fram ”spontant” utan endast kunde komma till arbetaren ”utifrån”.²³ Båda dessa satser definierade relationen mellan partiet och proletariatet som en helhet och hade följsatser, vars vidsträckta implikationer inte var omedelbart skönjbara.

Den första satsen, som fastslog teorins överlägsna betydelse, krävde ett parti som skapats av intellektuella och, i varje fall i början, huvudsakligen bestod av intellektuella. Detta var, enligt Lenin, en historiskt bekräftad nödvändighet:

som nyligen dog i London och vars teorier jag har studerat med uppmärksamhet och intresse.” (Bernhard von Bülow, *Denkwürdigkeiten*, (1931), IV, 573).

¹⁹ Förordet är omtryckt i Lenin, *Sotjinenija*, II, 603-605.

²⁰ De ryska orden ”stichijnj” och ”stichijnost” översätts vanligen inadekvat med ”spontan” och ”spontanitet”. De bär också idén om icke vägledd inspiration, om något medfött och elementärt.

²¹ Konflikten speglas också i en tidig artikel från 1901 av Stalin, som skrev att ”socialdemokratin tog hand om denna omedvetna, spontana, oorganiserade rörelse” bland arbetarna (*Sotjinenija*, I, 14).

²² Lenin *Sotjinenija*, II, 184, iv, 380.

²³ *Ibid.*, IV, 384, 422.

Alla länders historia bär vittnesbörd om att genom sina egna resurser enbart är arbetarklassen mäktig att endast frambringa en fackföreningsmedvetenhet, dvs., en övertygelse om nödvändigheten av att sluta sig samman i förbund, av att fortsätta kampen mot sina herrar, att gentemot regeringen säkerställa förkunnandet av nya lagar som är oundgängliga för arbetarna och så vidare. Den socialistiska förkunnelsen har spirat ur filosofiska historiska och ekonomiska teorier, som utbildade representanter för de besuttna klasserna, intelligentsian, har arbetat fram. Grundarna av den nutida socialismen Marx och Engels hörde själva genom sitt sociala ursprung till den borgerliga intelligentsian. På samma sätt har den teoretiska läran om socialdemokratien i Ryssland kommit fram helt och hållet oberoende av arbetarklassens spontana framväxt, har stigit upp som det naturliga och oundvikliga resultatet av idéutvecklingen hos den revolutionära socialistiska intelligentsian.²⁴

Han åberopade auktoriteten hos Kautskys ”djupt rättvisa och viktiga ord”. Kautsky var fortfarande den vördade ledaren för den tyska socialdemokratien:

Dagens socialistiska rörelse kan tillkomma enbart på grundval av en djup vetenskaplig kunskap ... Den som bär på denna vetenskap är inte proletariatet utan *den borgerliga intelligentsian*; dagens socialism föddes i huvudena på enskilda medlemmar av denna.²⁵

Det är svårt att lösgöra denna attityd från en svag doft av nedlåtenhet, som var typisk för Plechanov och vid denna tid inte helt borta från Lenins skrifter. Manifestet som förkunnade *Iskras* grundande, uttryckte under kampanjen mot ekonomis-tema ett förakt för ”ren arbetarlitteratur”,²⁶ och när Lenin långt senare såg tillbaka på denna tid anmärkte han att i Ryssland likaväl som på annat håll, hade framväxten av en massarbetarrörelse blivit signalen för ”opportunistiska” avvikelser att dyka upp i det marxistiska lägret.²⁷ Lenin och hans tidiga följeslagare var intellektuella av renaste vatten och deras skrifter nådde en hög nivå av bildning och skarpsinne. Zinovjev beskrev de få arbetarna i de tidiga partiorganisationerna som ”isolerade fenomen”.²⁸ 1905 års revolution förde för första gången in ett betydande antal arbetare i partileden.

Den andra satsen, som framställde partiet som en revolutionär elit, som påförde arbetarmassorna en revolutionär medvetenhet ”utifrån” drog en skarp skiljelinje mellan partiet och proletariatet. Klassen var en ekonomisk enhet, partiet en politisk eller ideologisk enhet,²⁹ och det låg i sakernas natur att partiet endast kunde vara en del av klassen³⁰ — dess förtrupp och förkämpan för dess intressen. Det var Plechanov som i *Iskras* spalter myntade termen ”hegemoni” för att uttrycka relationen mellan partiet och proletariatet. Han protesterade mot ”sammanblandningen av begreppet 'klass' och begreppet 'parti'”, och tillade att ”hela arbetarklassen är en sak och en helt annan sak är det socialdemokratiska partiet som endast representerar det ledande och i början numerärt lilla skiktet av

²⁴ Lenin, *Sotjinenija*, IV, s. 384-385. Lenins emfas tycks här ha lett honom till en formulering (”helt och hållet oberoende”) som med tvekan är marxistisk, på annat håll lade han betoningen på de nödvändiga sociala rötterna till varje politisk lärosats. Samma anklagelse kan riktas mot en välkänd passage i en av Marx' egna tidiga skrifter, där han talade om proletariatet som ”filosofins materiella vapen” för att göra revolution (Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe* 1er Teil, I, i, 619-620).

²⁵ *Ibid.*, IV, 390-391.

²⁶ *VKP (B) v Rezoljutsijach*, I, 10.

²⁷ Lenin, *Sotjinenija*, XVII, 344. Marx hade anmärkt att ”arbetarna när de... lämnar arbetet och blir professionella litteratörer alltid ställer till ”teoretiskt bråk” (Marx i Engels, *Sotjinenija*, XXVI, 484-485.) När R. Michels diskuterar frågan på grundval av tyska och italienska erfarenheter drar han slutsatsen att ”när helst en marskalkstav vilat i en arbetares valkiga näve, har arbetarmen haft en ledning som varit osäkrare och mindre tillfredsställande för dess syften än när ledningen har varit i händerna på män ur andra samhällsklasser”, och tillägger uttryckligen: Ytterst är det inte så mycket de reformistiska intellektuella som ledarna för fackföreningsrörelsen, dvs. ursprungliga proletärer som stått bakom den reformistiska tendensen inom den tyska socialdemokratien” (*Zur Sociologie des Parteiwesens* (andra utg. 1925) sid. 391,408).

²⁸ G. Zinovjev, *Geschichte der Kommunistischen Partei Russlands* (1923), sid. 85.

²⁹ Som Lagardelle, den franske socialisten, uttryckte det, hålls klassen samman av en *lien de nécessité*, partiet av en *lien de volonté* (H. Lagardelle, *Le Socialisme ouvrier* (1911), sid. 166-167).

³⁰ Detta förklarades också till och med vara ordets härledning: ”Ordet 'parti' kommer från latinets pars eller del: och vi marxister säger i dag att partiet är en del av en avgränsad klass” (G. Zinovjev, *Geschichte der Kommunistischen Partei Russlands* (1923), s. 10).

arbetarklassen”.³¹ Ingen allvarlig marxist har någonsin trott att en liten elit av revolutionärer själva skulle kunna göra revolution, det skulle ha varit att falla in i ”blanquismens” kätterier.³² Ingen framhöll mer kraftfullt än Lenin själv att utan massorna var ingen allvarlig politisk handling möjlig. Men partiet uppfattades aldrig av Lenin som en massorganisation. Mycket av dess styrka kom av att det fann det mer angeläget att utesluta än att innesluta: kvalitet snarare än kvantitet var dess syfte. Partiets funktion var att leda arbetarna. ”Proletariatets spontana kamp blir ingen äkta 'klasskamp' förrän dess kamp leds av en organisation av revolutionärer.”³³ Doktrinen om spontaniteten, som förnekade denna ledarroll, fick öknamnet ”svanspetsism”, därför att den dömde partiet att hänga arbetarrörelsen i svansen.

Doktrinen om partiet som ett magasin för revolutionär teori och revolutionär medvetenhet, som ledde och visade vägen för en spontan arbetarrörelse, hamrades ut av Lenin och hans kolleger i *Iskra* mot en bakgrund av den pågående kontroversen. Den hade emellertid en god marxistisk garantisedel. En liknande doktrin hade inspirerat den första Kommunistiska ligan på 1840-talet, en grupp vars medlemsantal aldrig översteg ett par hundra och lämnade spår efter sig i åtminstone en passage i det Kommunistiska manifestet:

Kommunismen är, praktiskt taget, den mest progressiva och beslutsamma avdelningen av arbetarklassen i alla länder ... de har teoretiskt fördelen framför proletariatets stora massa av att förstå marschvägen och villkoren för den proletära rörelsen och de allmänna resultaten av den.

En annan passage i Kommunistiska manifestet beskrev å andra sidan den proletära rörelsen som ”den överväldigande majoritetens oberoende självmedvetna rörelse” och på senare år kom Marx och Engels, delvis påverkade av misslyckandena 1848 och delvis av sin engelska omgivning, att tro på en indoktrineringsperiod för massorna som det nödvändiga förspelet till en proletär revolution. Den enda organisation som understöddes av Marx och Engels efter deras ankomst till England, the International Workingmen's Association (den s. k. ”Första internationalen”) var en massorganisation, inte ett revolutionärt parti, och stod så fjärran man gärna kunde tänka sig från deras ungdoms Kommunistiska liga.

Den skillnad som fanns mellan Kommunistiska ligans Marx och Första internationalens Marx var inte resultatet av en utveckling av doktrinen, utan av ett byte av miljö från 1840-talets preussiska polisstat till det mellanviktoriaiska Englands borgerliga demokrati. Det var alltså logiskt att Lenin i detta avseende skulle bli en lärjunge till den tidige Marx snarare än den sene. Lenin var från början en praktisk rysk revolutionär, vars revolutionära teori formades i ljuset av Rysslands behov och Rysslands möjligheter. Planen på att göra intelligentsian till en proletär revolutions spjutspets var t. o. m. mer lämpad för ryska än för tyska förhållanden, inte bara på grund av att det svaga och efterblivna ryska proletariatet var i ännu större behov av en sådan ledning än dess tyska och *a fortiori* dess västeuropeiska motsvarigheter, men på grund av att den ryska intelligentsian inte som dess västerländska motsvarigheter hade sina rötter i den affärsdrivande borgerligheten och var därför inte bunden vid någon djuprotad borgerlig lojalitet. Den ekonomiskt rotlösa ryska intelligentsian hade redan visat hur dess kapacitet för abstrakt revolutionärt tänkande kunde rustas för en social revolutions politiska verklighet. ”Gå till folket”-rörelsen från 1870-talet, som uteslutande riktade sig till den mest eftersatta befolkningsdelen, småbönderna, hade blivit ett fiasko. Men den hade sin plats i historien som ett första don quijotemässigt och desperat försök att överbrygga klyftan mellan massorna och den revolutionära intelligentsian, och detta kunde nu upprepas med de proletära massorna. Det var emellertid när Lenin kom till detaljerna för partiorganisationen som ryska

³¹ G. V. Plechanov, *Sotjinenija*, XII, s. 80-81.

³² ”Blanquism” innebar i 1800-talets revolutionära språkbruk en böjelse för den isolerade revolutionära konspirationen eller putschen och försummande av den metodiska organisationen. ”Blanquismen är en militär konspiration”, skrev Lenin 1917, ”om den organiseras av en begränsad klass” parti, om dess organisation inte har räknat med den politiska faktorn i allmänhet och den internationella faktorn i synnerhet — och om de objektiva villkoren inte är gynnsamma (Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 347). En kortare men kanske mindre pålitlig definition föreslås i Lenins obiter dictum 1917: ”Vi är inte blanquister, vi är inte för att gripa makten med hjälp av en minoritet” (ibid., XX, s. 96).

³³ Ibid., IV, s. 465.

förhållanden tydligast påverkade hans tänkande. Den ryska statens natur uteslöt bildandet av någon som helst sorts socialistiskt eller ens demokratiskt parti efter västerländsk modell och drev varje demokratisk eller socialistisk rörelse in på hemliga och konspiratoriska stigar. Isolerade revolutionära grupper av arbetare och studenter som bildats av välmenande amatörer föll lätt offer för den tsaristiska polisen. Sådana företag liknade ”en kampanj förd av skaror av småbönder beväpnade med klubbor mot en modern armé”.³⁴

Mot små grupper av socialister som söker skydd överallt i den vida ryska undre världen (skrev Lenin vid denna tid) står den starka nutida statens jättelika maskineri och tar till alla sina krafter för att krossa socialismen och demokratin. Vi är övertygade om att vi till slut skall bryta ner denna polisstat. Men för att föra en systematisk kamp mot regeringen måste vi bringa vår revolutionära organisation till den allra högsta perfektion.³⁵

Att göra revolution i Ryssland var en uppgift för professionella revolutionärer och det var ingen tillfällighet att militära metaforer så ofta dök upp i diskussioner om partiorganisationen, inte bara hos Lenin, utan också hos Plechanov och andra skribenter i *Iskra*.

Temat för partiorganisationen utarbetades slutgiltigt av Lenin i pamfletten *Vad bör göras?* som drog slutsatserna från kampanjen mot ekonomisterna. sin behandling av detta konkreta ämne löpte Lenin längre framför sina *Iskra*-kolleger än vid något tidigare tillfälle. Han jämförde ekonomisternas ställning med de tyska revisionisterna, de franska ”poesibilisterna” och de engelska fabianerna, de var symtomet på en djup splittring av den socialdemokratiska rörelsen mellan ett demokratiskt parti av socialreformatorer och ett socialistiskt parti av sanna revolutionärer.³⁶ Det ena partiet uppfattade som en ”arbetarorganisation”, det andra som en ”organisation av revolutionärer”. Skillnaden var fundamental:

En organisation av arbetare måste först av allt vara facklig för det andra måste den vara så bred som möjligt och för det tredje så lite hemlig som möjligt ... Omvänt gäller att en organisation av revolutionärer först och främst måste bestå av folk vars yrke är revolutionär handling ... Denna organisation måste inte med nödvändighet vara särskilt bred, och måste vara så hemlig som möjligt.³⁷

Lenin stod inför anklagelsen att en sådan organisation stod i motsättning till ”den demokratiska principen”. Den anklagelsen kunde endast komma från utländskt håll där man var okunnig om ryska realiteter. Den demokratiska principen krävde, såsom den vanligtvis tolkades, ”full offentlighet” och ”val till alla poster”. Inget av dessa krav kunde uppfyllas av ett revolutionärt parti som arbetade ”inom vårt enväldes ramar”. Lenin slutade:

Den enda allvarliga organisatoriska principen för arbetare inom vår rörelse måste vara den strängaste sekretess, det strängaste urval av medlemmar och träning av professionella revolutionärer. När en gång dessa egenskaper är för handen finns garantier för någonting mera än demokrati: fullständigt kamratligt förtroende bland revolutionärer ... Det skulle vara ett stort misstag att tro att omöjligheten av en verklig ”demokratisk” kontroll gör medlemmarna av en revolutionär organisation oansvariga. De känner sitt ansvar mycket starkt och vet av erfarenhet att en organisation av äkta revolutionärer inte ryggar tillbaka för någonting för att göra sig kvitt en ovärdig medlem.³⁸

Denna princip skulle tillämpas lika på alla nivåer:

Vi måste bryta fullständigt med traditionen om en ren arbetare- eller fackföreningstyp av socialdemokratisk organisation och gå ner till att inkludera fabriksgrupper. Fabriksgruppen eller fabrikskommittén ... måste bestå av ett mycket litet antal revolutionärer som mottar order och makt direkt från (central-) kommittén som leder hela det socialdemokratiska partiarbetet i fabriken. Alla medlemmar av fabrikskommittén måste betrakta sig själva som agenter från (central-) kommittén, bundna att underkasta sig alla

³⁴ Lenin, *Sotjinenija*, IV, 439.

³⁵ *Leninskij Sbornik*, III, (1925), s. 26.

³⁶ Lenin, *Sotjinenija*, IV, s. 366-367.

³⁷ *Ibid.*, IV, s. 447.

³⁸ Lenin, *Sotjinenija*, IV, 466-469.

dess förhållningsorder, bundna att iaktta alla ”lagar och förordningar” hos denna ”fältarmé”, som de har gått med i och som de inte kan lämna utan tillstånd från befälhavaren.³⁹

På detta sätt kom hela betoningen att vila på behovet av ett litet hårt sammanknutet parti under en stark ledning som handlade i proletarietets namn som revolutionens spjutspets. Den revolutionära kampens metoder skiftade och måste bestämmas erfarenhetsmässigt från gång till gång. Det som stod fast och konsekvent var den centrala planen som byggts upp på en sund teoretisk bas och utfördes med massornas hjälp av ett höggradigt organiserat, disciplinerat och centraldirigerat parti av professionella revolutionärer.

Lenin som nu var i början av trettioårsåldern hade nått krönet på sina krafter. De tre år som följde på hans frigivning från Sibirien var år av febril och oupphörlig intellektuell verksamhet. Det var under dessa år som grunden till bolsjevismen lades ”som en ström av politiskt tänkande och som ett politiskt parti”. Instrumentet bar upphovsmannens stämpel: det reflekterade sin skapares enkelhet, hans okuvliga styrka och, framför allt, ensidigheten i hans syfte. En välkänd passage i Krupskajas memoarer bär vittnesbörd om den mästertliga koncentration på ett enda mål som var Lenins karaktärs hallstämpel. Som skolpojke tyckte han om att åka skridskor, men fann att det tröttade ut honom så att han ville sova efteråt, ”Detta hindrade mina studier. Så jag slutade åka skridskor.” Sedan han återvänt från Sibirien upphörde han med att spela schack därför att ”schack upptar en för mycket och hindrar arbetet”. Vid ett tillfälle hade han fångslats av latinstudier men ”det började hindra annat arbete så jag slutade med det”.⁴⁰ Efter revolutionen berättade han för Gorkij:

Jag kan inte alltför ofta lyssna till musik. Det upprör ens nerver, får en att vilja säga dumma, snälla saker och klappa de människor på huvudet, som kan skapa sådan skönhet medan de lever i detta helvete. Och nu får man inte klappa någon på huvudet — man kan få handen avbiten.⁴¹

Om Lenin kunde leda och behärska människor, så var det därför att han själv under hela sitt liv leddes och behärskades i utomordentligt hög grad av en enda tanke och ett enda mål. Denna överväldigande känsla av att tjäna en idé ledde till den enkelhet och blygsamhet i uppträdandet som alla lade märke till hos honom. Han ställde fram ett exempel på stränghet och opersonlighet som länge förblev en mall för uppförande inom partiet. Utan tvivel hade Stalin rätt när han omnämnde detta drag som ”en av de starkaste sidorna hos Lenin som den nye ledaren för de nya massorna”.⁴² Men det fanns inget inslag av beräkning hos Lenin i en attityd som var djupt rotad i hans karaktär.

Denna helhjärtade enkelhet och direkthet satte sin prägel på Lenins tänkande. Hans oerhörda lärdom, hans analytiska skicklighet, hans enastående intellektuella kraft när det gällde att föra fram fakta och argument visades upp, utan större bekymmer om subtilare växlingar mellan ljus och skugga, allting var skarpt markerat, briljant, bestämt. Som Bucharin sade under Lenins sista år i livet:

Lenin är en genial strateg. Han vet att det är nödvändigt att slå huvudfienden och inte eklektiskt väva skugga på skugga.⁴³

I debatten var han benägen att tillgripa en ensidig betoning som han rättfärdigade genom behovet att motverka en liknande ensidighet hos sina motståndare:

Ekonomisterna böjde käppen åt ett håll (sade han på den andra partikongressen när han försvarade *Vad bör göras?*). För att räta ut käppen var det nödvändigt att böja den åt andra hållet, och det var vad jag gjorde.⁴⁴

Ändå kunde hans idéer vara utopiska intill naivitet, som i hans reflexioner om statens försvinnande eller om hur byråkratin skulle ersättas av personliga tjänster av medborgarna. Kombinationen av

³⁹ Ibid., V, s. 185-186.

⁴⁰ Krupskaya, *Memories of Lenin* [i] (Eng. övers. 1930), sid. 35. [sv. övers. [Lenin](#)]

⁴¹ M. Gorkij, *Days with Lenin*, (Eng. övers. n. d. [1932?]) s. 52.

⁴² Stalin, *Sotjinenija*, VI, 55.

⁴³ *Dvenadcatyi Sezd Rossijskoi Kommunistitjeskoi Partij (Bolsjevikov)* (1923), s. 563.

⁴⁴ Lenin, *Sotjinenija*, VI, s. 23. Staten och revolutionen, skriven femton år senare, visar upp samma teknik.

grundläggande enkelhet i tanke och karaktär med fanatism i åsikterna och skoningslöshet i handlingen påminner starkt om Robespierre. Lenins självsäkerhet när det gällde hans tros fasthet var så mycket mer anmärkningsvärd genom hans personliga anspråkslöshet. Fördömandet av meningsmotståndare och sättet att anse att deras intellektuella närsynthet berodde på deras moraliska skevhet, hade varit fast förankrat i den ryska traditionen sedan Belinskij och i den revolutionära traditionen sedan Marx om inte tidigare. Men fanatismen var inte mindre verklig för att den var traditionell, och också medrevolutionärer blev chockerade av den skoningslöshet med vilken Lenin exkommunicerade oliktankande. ”En sekterist med en seriös marxistisk träning, en marxistisk sekterist” var den bittert fientlige Potresovs slutgiltiga omdöme. Han betraktade Lenin som ”konstitutionellt oförmögen att smälta åsikter som avviker från hans egna”.⁴⁵ Men Lenin var inte enbart revolutionens teoretiker. Han var en praktisk revolutionär, och vad som än må sägas om doktrinen så tillät den revolutionära praktiken ingen nåd och inga undantag.

Det var denna förening av teori och praktik som gjorde Lenin till en komplicerad gestalt och låg bakom hans unika storhet. Trotskij ställde i ett välkänt stycke upp Marx, teoretikern, mot Lenin, handlingens man:

Hela Marx kommer till synes i det Kommunistiska manifestet, i förordet till Kritiken (av den politiska ekonomin) och i Kapitalet. Även om han aldrig blivit bestämd att bli grundaren av Första internationalen så skulle han ändå i alla tider förbli den gestalt vi känner i dag. Hela Lenin, å andra sidan, kommer till synes i revolutionär handling. Hans vetenskapliga arbeten är bara förberedelser för handling. Även om han aldrig givit ut en enda bok skulle han leva vidare i historien i den form han steg in i den, som ledaren för den proletära revolution som skapade Tredje internationalen.⁴⁶

Detta omdöme kan behöva korrigeras något, i synnerhet när det gäller den tidiga perioden. Men det var Lenin själv som i april 1917 citerade: ”Grå, min vän, är teorin, men grönt är livets eviga träd”,⁴⁷ och det var Lenin som i november 1917 med en suck av lättnad konstaterade att det är ”angenämare och nyttigare att gå igenom 'revolutionens experiment' än att skriva om det”.⁴⁸ Under de följande månaderna var han ständigt oense med de doktrinära i sitt parti.

Det är inte nog (skrev han vid denna tid) att vara revolutionär och förespråkare för socialism i allmänhet. Det är nödvändigt att i varje ögonblick veta hur man skall finna den särskilda länk i kedjan som måste gripas med hela ens styrka för att hålla hela kedjan på plats och förbereda sig på att beslutsamt flytta vidare till nästa länk.⁴⁹

Efter tre år av revolutionär erfarenhet kunde han utbrista — det var utan tvivel ett *obiter dictum* yttrat i diskussionens hetta — att ”praktik är hundra gånger viktigare än någon teori”.⁵⁰ I hävderna om Lenins genialitet skulle en av de största posterna behöva ägnas hans storhet som politisk strateg och politisk taktiker. Hans förutseende när det gällde att bygga upp ogenomträngliga ställningar i förväg stod sida vid sida med en kuslig instinkt som sade honom var och när man skulle slå till eller avvakta.

Om emellertid Lenin var en stor revolutionär — kanske den störste genom tiderna — så var hans begåvning långt mer konstruktiv än destruktiv. Lenins och bolsjevismens bidrag till tsarregimens störtande kan man bortse ifrån. Det är bara i en yttre mening de kan hållas ansvariga för störtandet av den provisoriska regeringen. Från juli 1917 hade dess nedgång varit oundviklig, den väntade på att dess efterföljare skulle dyka upp. Bolsjevikerna övertog en vakant tron. De kritiska ögonblicken under intervallen mellan februari- och oktoberrevolutionen var Lenins deklARATION, vid den första allryska sovjetkongressen i juni, att bolsjevikerna var villiga att ta makten, och Lenins beslut i september att tiden var mogen att gripa den. Lenins största insats kom efter den oblodiga revolutio-

⁴⁵ A. N. Potresov, *Posmertnyi Sbornik Proizvedenii* (Paris, 1937), sid. 294, 299.

⁴⁶ L. Trotskij, *O Lenine* (n. d. [1924]), sid. 148.

⁴⁷ Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 102.

⁴⁸ *Ibid.*, XXII, s. 466.

⁴⁹ *Ibid.*, XXI, s. 455.

⁵⁰ *Ibid.*, XXVI, s. 71.

nen i oktober 1917 och var den store konstruktive statsmannens. Men det han byggde upp, med alla dess förtjänster och fel, restes på en grund som var lagd långt tidigare och kan inte förstå utan någon kunskap om denna grund. Den första grunden lades under den s. k. Iskraperioden innan Lenins anhängare fick sitt tydliga namn vid den andra partikongressen.

2. Bolsjeviker och mensjeviker

I huvudsak som ett resultat av Iskra-gruppens förberedande arbete hölls det ryska socialdemokratiska arbetarepartiets andra kongress i juli och augusti 1903 under Plechanovs ordförandeskap, först i Bryssel (varifrån den flydde av fruktan för polisrepressalier) och sedan i London. Det var då partiet verkligen grundades, men denna kongress såg också den berömda splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker, som vidgades och fördjupades tills den ledde till fullständig formell brytning efter 1912. Kongressen besöktes av representanter för tjugofem erkända socialdemokratiska partiorganisationer, där varje organisation hade två röster utom den judiska arbetarorganisationen Bund, som hade tre i kraft av den särskilda ställning som autonom del av partiet, som tillerkänts vid den första kongressen. Då några delegationer bara sände en delegat bestod kongressen i själva verket av fyrtiotre röstande delegater som förfogade över inalles femtioen röster. Därtill kom fjorton delegater från olika organisationer med rådgivande rättigheter men utan rösträtt. Av de röstberättigade delegaterna var mer än trettio öppet anhängare av Iskra och kongressen dominerades fullständigt av Iskra-gruppen. Så länge som iskraiterna förblev eniga kom den enda samstämmiga oppositionen från Bund som så gott som uteslutande var intresserad av rättigheter för nationella minoriteter och av att upprätthålla sin egen autonoma ställning inom partiet, och från två delegater med ”ekonomistiska” sympatier, Akimov och Martynov, som representerade *Ryska socialdemokratiska förbundet* i utlandet. En resolution om att erkänna Iskra som centralt partiorgan fattades på ett tidigt stadium av kongressen med enbart två avvikande röster.¹

Den viktigaste angelägenheten inför kongressen var antagandet av ett partiprogram och av parti-stadgar. Plechanov och Lenin hade redan under 1880- respektive 1890-talet gjort försök att utarbeta ett program, och när Iskra-gruppen började konsolideras, restes kravet på ett partiprogram samtidigt med kravet på en ny partikongress. De diskussioner som pågick under hela våren 1902 ställde Lenin, som stod för ungdom och kompromisslöshet och mot egennytta, mot Plechanov, som predikade tradition och försiktighet också när det gällde att fullfölja revolutionen. Ett första utkast av Plechanov utsattes för sträng kritik av Lenin, som beskrev det som ”inte ett program för ett parti engagerat i praktisk kamp, utan en principdeklaration — snarast ett program för studenter”,² och kom med ett eget oppositionellt utkast. En kommission bestående av andra medlemmar av Iskra-gruppen anförtroddes uppgiften att smälta samman de båda och lyckades ganska överraskande med detta. Plechanovs auktoritet var fortfarande oerhörd och Lenin, som ännu bara var några och trettio, var beredd — nära nog för sista gången i sitt liv — att kompromissa i en teoretisk fråga. Lenin godtog en mindre skarp formulering än hans egen om den ryska kapitalismens framryckning mot den sociala revolutionens oundvikliga klimax. Men han försäkrade sig om att man satte in ett noggrant program för en jordreform, som helt hade saknats i Plechanovs utkast. Programutkastet, som trycktes i Iskra den 1 juni 1902 och underställdes partikongressen följande år, var till sin första eller teoretiska del, allmänt taget, Plechanovs verk, tillspetsat här och där av Lenin, och till sin andra eller praktiska del Lenins, uppmyckat här och där av Plechanov.³

Den teoretiska delen av programmet började med det ortodoxa marxistiska argumentet att produktionsförhållandena nu hade utvecklats till en punkt där den borgerliga kapitalismen hade blivit oförenlig med vidare framsteg. Alltmedan motsättningarna inom den mångfaldigas ”ökar proletärernas⁴ antal och solidaritet, och deras kamp mot sina utsugare blir allt hårdare”. Den tekniska utvecklingen ”skapar allt snabbare och snabbare de materiella möjligheterna för att ersätta de kapitalistiska pro-

¹ *Vtoroj Sezj RSDRP* (1932), 8. 155.

² Lenin, *Sotjinenija*, V, s. 18.

³ Lenins egna bidrag är omtryckta i Lenin, *Sotjinenija*, V, 1-15, och en användbar kort sammanfattning återfinns i *ibid.*, V, 398-399, not 1.

⁴ Martynov föreslog vid kongressen att utöka denna sats till ”proletärernas antal, solidaritet och medvetenhet” *Vtoroj Sezj RSDRP* (1932), s. 116). Detta var en återklang från debatten om spontanitet och medvetenhet och följdes av en kraftig attack mot Lenins *Vad bör göras?* på den grunden att den förnekade någon som helst spontan socialistisk impuls hos proletariatet. Lenin försvarades av Plechanov, Martov och Trotskij och tillägget förkastades.

duktionsförhållandena med socialistiska”, d. v. s. för en social revolution som skulle utplåna ”all uppdelning av samhället i klasser” och ”göra slut på att en samhällsklass sög ut en annan”. Proletariatets diktatur, som definierades som ”proletariatets erövring av den politiska makten, var ”det oeftergivliga villkoret för denna sociala revolution”. Det var första gången som proletariatets diktatur blev formellt inskrivet i ett partiprogram. Den praktiska och speciellt ryska delen av programmet anknöt till omedelbara mål, och dessa skulle, som det Kommunistiska manifestet hade sagt, naturligtvis skifta från land till land. Dessa mål uppdelades i tre grupper — politiska krav (innehållande lika och allmän rösträtt, samvets-, yttrande-, press-, mötes- och församlingsfrihet, val av domare, kyrkans skiljande från staten och fri och allmän undervisning), arbetarnas ekonomiska krav (innehållande åtta timmars arbetsdag, förbud mot att anställa barn, begränsning av kvinnligt arbete, statlig försäkring för åldringar och handikappade och förbud mot avsked och mot betalning in natura) och småböndernas ekonomiska krav (framför allt att de jordlotter som orättvist berövats dem vid tiden för livegenskapens avskaffande återlämnades). Dessa krav betraktades tydligen av programmakarna som de mest ytterliggående krav som kunde förenas med stödet från den radikala borgerligheten under revolutionens första stadier. Förhållandet mellan dessa omedelbara syften och det yttersta målet, det klasslösa samhället, berördes inte. Programmet slutade med att erbjuda partiets stöd åt ”varje opposition eller revolutionär rörelse som riktades mot den existerande sociala och politiska ordningen i Ryssland” och krävde som ett första steg mot förverkligandet av dess syften ”*störtandet av enväldet* och inkallandet av en *konstituerande församling* som väljs fritt av hela folket”. Programmet diskuterades i detalj av kongressen och smärre ändringar gjordes. Men slutligen var det bara Akimov som motsatte sig att det formellt antogs.⁵ Det förblev oförändrat till 1919.

Debatten om partistadgan kom omedelbart ut på djupt vatten vid första paragrafen som bestämde kvalifikationerna för medlemskap. Kommissionen som förberedde utkastet hade splittrats på en principfråga och erbjöd två alternativa skrivningar, en framförd av Lenin, den andra av Martov. Lenin hade bestämt kvalifikationerna för medlemskap i följande ordalag:

Medlem av partiet är den som godtar dess program och stöder det både materiellt och genom att personligen delta i någon av dess organisationer.

Martov kom med följande alternativ:

Medlem av det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet är den som godtar dess program och stöder det både materiellt och genom regelbundet samarbete under ledning av någon av dess organisationer.

Skiljelinjen mellan de två utkasten var tunn rent formellt, men den mer exakta formulering som Lenin insisterade på var ett medvetet och utmanande uttryck — och alla visste att det var så — för hans idé som redan utarbetats i *Vad bör göras?* om ett litet parti av organiserade och disciplinerade professionella revolutionärer. Känslorna svallade och den skiljelinje som skapades ur denna debatt mellan ”hårda” och ”mjuka” iskraiter⁶ var den ursprungliga formen för fejden mellan bolsjeviker och mensjeviker. Martov och Axelrod skilde mellan ”organisation” och ”parti”. Medan man erkände behovet av en konspiratorisk organisation kunde denna bli meningsfull bara om den utgjorde kärnan i ett brett parti av sympatisörer. Lenin invände att det var väsentligt att dra en linje mellan ”pratmakare” och ”arbetare”. Martovs utkast öppnade dörren i lika mån för båda kategorierna. Plechanov hamnade rätt nonchalant på Lenins sida. De andra redaktionsmedlemmarna av Iskra, Potresov och Zasulitj, talade inte, men delade Axelrods och Martovs åsikter. Trotskij visade sig oväntat stödja Martov.⁷ Vid slutet av en lång och envis debatt förkastades Lenins förslag vid en

⁵ *Vtoroj Sezj RSDRP* (1932), s. 258-259. Den antagna programtexten återfinns ibid., s. 417-423, *VKP (B)* v *Rezoljutsijach* (1941), I, 19-23, och på andra ställen.

⁶ Lenin klassificerade dem också efteråt som ”konsekventa” och ”inkonsekventa” iskraiter. Lenin, *Sotjinenija*, VI, s. 269.

⁷ Trotskij kom till Lenin i London i oktober 1902 och tilldrog sig snabbt uppmärksamhet för sin begåvning. Två gånger under våren 1903 föreslog Lenin att han skulle upptagas i Iskras redaktion, men möttes av ett fast veto från Plechanov (Krupskaja, *Memories of Lenin* [i] eng. övers. 1930), s. 85-86, 92). Enligt Krupskaja trodde Lenin minst av allt att ”Trotskij skulle svika” vid kongressen (ibid., s. 99).

allmän omröstning med 28 röster mot 23 och Martovs alternativ antogs med 28 röster mot 22.⁸ Resten av stadgarna antogs utan större svårigheter. Partiets ganska klumpiga centralorganisation bestod av redaktörerna för centralorganet (*Iskra*) såsom vårdaren av partidoktrinen, en centralkommitté för att leda partiarbetet genom de lokala organisationerna och ett partiråd på fem man som bestod av två delegater från var och en av dessa avdelningar och en president som valdes av partikongressen. Rådet var det högsta kontrollorganet och ansvarigt endast inför partikongressen vartannat år.⁹

Följden av den kritiska omröstningen om första paragrafen i stadgarna blev paradoxal. Majoriteten hade bestått av ”mjuka” iskrafter och delegaterna från Bund och andra utomstående organisationer som aldrig samarbetat med *Iskra*. Inom själva Iskragruppen ledde Lenin fortfarande en majoritet.

Diskussionen om stadgarna innebar ett beslut om relationerna mellan Bund och partiet. Den överväldigande majoritetens avslag på Bunds krav på att ”förbli den enda representanten för det judiska proletariet” fick dess deltagare att dra sig tillbaka i vredesmod efter kongressens tjugosjunde plenum (de var trettiosju inalles).¹⁰ Vid den följande sittningen antogs ett beslut om att i stadgarna erkänna endast en ”utländsk” partiorganisation, Ligan för revolutionär socialdemokrati, som var nära förbunden med *Iskra* (Lenin var dess delegat vid kongressen) och det ledde till att Martynov och Akimov drog sig tillbaka, eftersom Förbundet av ryska socialdemokrater i utlandet på så sätt berövades sin rösträtt.¹¹ Men i och med att sju delegater som hade röstat på de mjuka drog sig tillbaka vad det gällde kvalifikationerna för medlemskap skiftade röstövertikten till de ”hårdas” förmån. Det blev tydligt att Lenin skulle leda en majoritet av kongressen på den enda viktiga och icke avgjorda frågan på dagordningen — valet till parti. organen — och att han skulle använda sin makt till att pressa fram en seger för sina åsikter. Denna upptäckt förorsakade, mer än någon öppen händelse, en plötslig förändring i klimatet på kongressen. Från den trettionde sittningen och framåt fördes förhandlingarna i en anda av stark bitterhet.

Tydligen var det en väsentlig fråga som stod på spel. Ändå måste man tillägga att de paragrafer i partistadgan, som utarbetats och genomförts av *Iskra*-gruppen som helhet, sörjde för en så gott som obegränsad kontroll över de lokala partiorganen från de centrala myndigheternas sida och att den förargelse som följde över Lenins idé om ett centraliserat och disciplinerat parti snarare var följden av och inte ursprunget till fejden. Den framsprang ur de ömsesidiga beskyllningarna mellan Lenin och Martov på kongressen, om att Lenins plan att minska antalet redaktörer för *Iskra* under den nya mandatperioden från sex till tre och att begränsa antalet medlemmar av partiets centralkommitté till tre, hade diskuterats i redaktionen före partikongressen utan att möta någon principiell invändning. Det var först när denna plan lades fram för kongressen i den konkreta formen av ett förslag att utse Plechanov, Lenin och Martov (två ”hårda” och en ”mjuk”) till redaktörer för *Iskra* och att välja några andraplansfigurer till centralkommittén, så att redaktionens kontroll över partiet skulle bli oinskränkt, som motståndet blev oförsonligt, och det var först på kongressen som Martov framförde anklagelsen om ”krigslagar inom partiet” med ”undantagslagar mot enskilda grupper” som spelade en sådan framträdande roll i den följande debatten.¹² Resten av förhandlingarna tog formen av en serie omröstningar och protester. Beslutet att välja tre redaktionsmedlemmar till *Iskra* fattades av en majoritet på 25 röster mot 2 och 17 nedlagda. Majoriteten fortsatte sedan med att välja Plechanov, Martov och Lenin. Martov avtog erbjudandet om platsen i redaktionen och minoriteten vägrade att ta någon vidare del i omröstningarna.¹³ Centralkommittén bestod uteslutande av ”hårda”, och Plechanov utsågs till president i partirådet. Till följd av dessa resultat blev segrarna kallade ”bolsje-

⁸ *Vtoroj Sez d RSDRP* (1932), sid. 263-285.

⁹ Texten till stadgarna återfinns i *Vtoroj Sez d RSDRP* (1932) s. 423-425 och *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 24-25.

¹⁰ *Vtoroj Sez d RSDRP* (1932), s. 324-325.

¹¹ *Ibid.*, s. 334.

¹² *Ibid.*, s. 373.

¹³ *Ibid.*, s. 376. Från denna punkt och framåt började de två fraktioner som kongressen delats i att hålla skilda möten (Lenin, *Sotjinenija*, VI, 56).

viker” eller majoritetsmän, förlorarna ”mensjeviker” eller minoritetsmän. Dessa benämningar var bestämda att gå till historien.

Detta var emellertid inte slutet på historien. Plechanov hade stått fast vid Lenins sida under kongressen. När en delegat hade försökt dra en skiljelinje mellan Lenins åsikter och hans, hade han något pompöst svarat att medan Napoleon hade fått sina marskalkar att skiljas från sina hustrur så skulle ingen få honom att skiljas från Lenin.¹⁴ Men den tidigare debatten om partiprogrammet hade redan visat hur lätt den äldre mannens mildhet kunde kollidera med kompromisslösheten hos den yngre. Plechanov blev snart bestört över den omedgörliga konsekvens med vilken Lenin ämnade utnyttja segern. Mensjevikerna, som Lenin önskade utesluta, inkluderade de flesta av Plechanovs gamla vänner och bundsförvanter. Lenins stränga partidisciplin hade fått principiellt medhåll av Plechanov, men när den kom till utförande hade den visat sig främmande för de mindre rigida begrepp om politisk organisation som Plechanov omedvetet insupit under sitt långa uppehåll i västerlandet. Plechanov började tala för försoning med de oliktankande vilket var otänkbart för Lenin. Före 1903 års utgång hade Lenin utträtt ur Iskras redaktion.¹⁵ Plechanov hade tagit in de tidigare redaktionsmedlemmar som hade förkastats av kongressen, alla mensjeviker. Iskra hade blivit ett mensjevikorgan och Lenin, som avfrysts från partiapparaten, som kongressen hade ställt inom räckhåll för honom, lämnades att organisera sina bolsjeviker som en oberoende fraktion.

De följande tolv månaderna såg en serie dräpande kritiska artiklar mot Lenin av Plechanovs hand liksom från hans andra forna iskrakolleger. Plechanov kom snabbt över varje skamkänsla orsakad av hans massiva stöd för Lenin ända till slutet av den andra kongressen, och framförde den lama ursäkten att han hade ogillat vissa stycken i *Vad bör göras?* när han först läste den, men fått det intrycket att Lenin hade modifierat sina åsikter.¹⁶ Lenin förklarades nu skyldig till att ha hyst en ”sekteristisk anda av exklusivitet”.¹⁷ I en artikel betitlad *Centralism eller bonapartism?* anklagades han för att ”blanda ihop proletariats diktatur med diktatur över proletariatet”, och för att praktisera ”bonapartism om inte rentav absolut monarki i den gamla revolutionära stilen”.¹⁸ Hans åsikt om den professionelle revolutionärens förhållande var inte Marx' utan Bakunins åsikt.¹⁹ Martov återvände till den idé som han hade framlagt för kongressen och skrev en pamflett om *Kampen mot krigslagar i det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet*. Vera Zasulitj skrev att Ludvig XIVs uppfattning om staten var Lenins uppfattning om partiet.²⁰ Partiets tryckpress som nu stod under mensjevikernas beskydd publicerade en briljant sprudlande pamflett av Trotskij betitlad *Våra politiska uppgifter*.²¹ Författarens dåvarande mensjevikiska sympatier förkunnades i dedikationen ”Till min lärare Pavl Borisovitj Axelrod”. Lenins metoder angreps såsom ”en dålig karikatyr på jakobinismens tragiska oförsonlighet” och han förutsade en situation där ”partiet ersätts av partiorganisationen, organisationen av centralkommittén och slutligen centralkommittén av diktatorn”. Det avslutande kapitlet bar titeln ”Diktaturen över proletariatet”.²² Någon tid efteråt skrev Plechanov i *En socialdemokrats*

¹⁴ *Vtoroj Sezd RSDRP* (1932), s. 138.

¹⁵ Enligt Plechanov sökte Lenin en förebild i samtida engelsk politik: ”Chamberlain lämnade ministären för att stärka sin ställning, jag gör samma sak.” (G. V. Plechanov, *Sotjinenija*, XIII, s. 44).

¹⁶ *Ibid.*, XIII, s. 135-138.

¹⁷ *Ibid.*, XIII, s. 7.

¹⁸ *Ibid.*, XIII, s. 90-91.

¹⁹ *Ibid.*, XIII, s. 185.

²⁰ *Iskra* Nr. 70, 25 juli 1904.

²¹ N. Trotskij, *Nasji Polititjeskie Zadatji* (Genève, 1904). Trotskij använde först initialen N till sin pseudonym, men återvände sedan till sin egen initial. Lenin använde också ibland den fiktiva initialen N.

²² Det är rättvist att återkalla Trotskij's slutliga omdöme om denna konflikt nästan trettio år senare: ”Det var inte för ingenting som orden 'oförsonlig' och 'obarmhärtig' dök upp så ofta i Lenins vokabulär. Bara den högsta koncentration på revolutionens mål, fri från allting smått och personligt, kan rättfärdiga denna sorts personliga kompromisslöshet. Hans uppträdande tycktes mig otillåtligt, hemskt, chockerande. Ändå var det samtidigt politiskt korrekt och därför oundgängligt från organisationens synpunkt.” (L. Trotskij, *Moja Zjizn*, (Berlin), 1930, I, s. 187-188.)

dagbok att om den bolsjevikiska idén bestod ”skall allting till sist kretsa kring en man, som *ex providentia* förenar all makt i sig själv”.²³

Ekon från splittringen hördes snart i det tyska socialdemokratiska partiet, som hade haft sina egna bekymmer med ”revisionisterna”. Den uppenbara enhälligheten hos nästan alla de framstående medlemmarna av det ryska socialdemokratiska partiet — ty Lenins anhängare var vanligt folk nästan utan något känt namn bland sig — vann nästan allmänt stöd för mensjevikerna. Kautsky inte bara vägrade Lenin att publicera en artikel som försvarade bolsjevismens ståndpunkt i den tyska socialdemokratiska tidskriften *Neue Zeit*, utan sände också den mensjevikiska Iskra för publicering ett brev som brett fördömde Lenins attityd.²⁴ Den viktigaste attacken mot Lenin var en artikel i *Neue Zeit* i juli 1904 av Rosa Luxemburg, som avfärdade hans ”ultra-centralistiska” politisk såsom byråkratisk och icke-demokratisk. Hon analyserade fram en speciellt rysk karaktär i Lenins plan och talade bittert om personligheten ”som krossats och pulvriserats av den ryska absolutismen” och som ”återuppstod i form av den ryske revolutionärens ”personlighet”, som ”står på huvudet och åter utropar sig själv till historiens mäktige fullbordare”, och hon förde fram ett nytt argument när hon angrep den absoluta makten hos Lenins partiledning såsom benägen att ”på ett ytterst farligt sätt intensifiera den konservatism som naturligt finns i varje sådant organ”.²⁵ Slutligen erbjöd sig Bebel, den erfarna tyske partiledaren, att medla, vilket snabbt accepterades av mensjevikerna och inte mindre summariskt avböjdes av Lenin.²⁶ Lenin förblev till synes oberörd av alla dessa angrepp.²⁷ Han hade bakom sig Marx' exempel och auktoritet från det tillfälle då denne kritiserades för sina angrepp på andra tyska revolutionärer och då svarade i sin tidskrift:

Vår uppgift består i skoningslös kritik riktad ännu mer mot våra så kallade ”vänner” än mot klara fiender; och genom att handla så avsäger vi oss all billig demokratisk popularitet.²⁸

I sin replik till Martov vid själva kongressen hade Lenin hållit ett temperamentfullt försvarstal för sin kompromisslösa hållning:

Jag är inte det minsta rädd för stora ord om ”krigs lagar” och ”undantagslagar mot särskilda personer och grupper” osv. När vi har att göra med vacklande och krigförande element, inte bara kan vi, utan är vi också tvungna att upprätta ”krigs lagar” och hela vår partistadga, hela den ”centralistiska” politiken, som kongressen just antagit, är ingenting annat än ”krigs lagar” för att ta hand om sådana ofta förekommande källor till politisk odisciplin. Mot brist på politisk disciplin krävs särskilda lagar, också undantagslagar, och det steg som kongressen tagit har märkt ut den rätta politiska riktningen genom att skapa en solid bas för sådana lagar och sådana åtgärder.²⁹

I en lång pamflett *Ett steg framåt, två steg tillbaka*, som utgavs i Genève följande år med undertiteln ”Om krisen inom vårt parti” vägrade han att låta sig skrämmas av anklagelser för jakobinism:

En jakobin som är oupplösligt förenad med ett proletariats *organisation*, ett proletariat som är medvetet om sina klassintressen – det är en *revolutionär socialdemokrat*.³⁰

I en grundlig analys av kongressförhandlingarna visade han att de ”mjuka” iskraiterna ständigt hade befunnit sig i en genant allians med delegater, som t. ex. de från Bund, som var fiender både till Iskra och till någon som helst stark partiorganisation; och Lenin spårade deras andliga stamtavla bakåt till de ”gentlemanna-anarkister” som var förfäder till narodnismen i alla dess former, inklusive nihilismen:

²³ G. V. Plechanov, *Sotjinenija*, XIII, s. 317.

²⁴ *Iskra* Nr. 66, 15 maj 1904.

²⁵ *Neue Zeit*. XXII (Wien, 1903-1904), II, 484-492, 529-535.

²⁶ Detaljer om denna episod återfinns i Lenin, *Sotjinenija*, VII, 450-452, not 44.; V, (1926). 169-176, 182-183.

²⁷ Krupskaja talar i sina memoarer (*Memories of Lenin*, [i] (eng. övers. 1930) s. 108) om den personliga smärta han erfor vid brytningen med Martov; men detta innebär inte skuggan av något politiskt tvivel.

²⁸ Marx i Engels, *Sotjinenija*, VIII, s. 445.

²⁹ Lenin, *Sotjinenija*, VI, s. 36.

³⁰ *Ibid.*, VI, s. 303.

Den aristokratiska anarkismen har alltid stått i en särskild förbindelse med den ryske nihilisten. En partiorganisation verkar för honom vara någon monstruös ”fabrik”. Att delen underordnar sig helheten, eller minoriteten majoriteten slår honom som ”förslavning” ... Arbetsfördelning under ledning av en central myndighet provocerar honom till tragikomiska utrop mot att folk förvandlas till ”kuggar och skruvar”.³¹

Han blev inte upprörd då mensjeviker anklagade honom för att stödja den byråkratiska principen gentemot den demokratiska. Om byråkrati innebar centralism och demokrati ”självständighet” så stod revolutionär socialdemokrati *för* det första mot det andra.³² Om det fanns någon princip bakom mensjevikerens åsikter så var det ”anarkismens princip”.³³

Idén om ett centraliserat och disciplinerat parti som revolutionens instrument var central i Lenins tänkande. Den hade inspirerat grundandet av Iskra som fokus för ett sådant parti, den hade inspirerat *Vad bör göras?*, där doktrinen om partiets ledning över massorna först hade utvecklats. Lenin kallade det system för partidisciplin som han hade förespråkat för ”demokratisk centralism”, och lustigheten, att det var mer anmärkningsvärt för ”centralism” i form av ledarkontroll än för ”demokrati” i betydelsen kontroll genom de djupa leden, låg nära till hands. Men det ligger en viss fara i att betrakta dessa centraliseringstendenser som speciella för det ryska partiet, eller, inom det partiet, speciella för Lenin. Det var överallt en tid av snabb utbredning av organisationer i stor skala, överallt tycktes effektivitets- och maktintressen mer och mer kräva en maktkoncentration. Inte i något större land var de politiska partierna immuna mot dessa tendenser. Proletära partier var särskilt utsatta för dem: det var här som det argumentet oftast hördes att partimedlemmar var skyldiga sina egna valda ledare lydnad och att det var oförenligt med partiloyaliteten att ägna sig åt kritik.³⁴ Plechanov som nu var Lenins bittra fiende hade i sin dag argumenterat efter samma linje:

När man säger oss att socialdemokratin borde garantera sina medlemmar full åsiktsfrihet, så glömmer man att ett politiskt parti inte är någon vetenskaplig akademi ... Åsiktsfrihet inom partiet kan och skall begränsas just därför att ett parti är ett fritt konstituerat förbund av likatänkande människor. Så fort åsiktsidentiteten försvinner blir upplösningen oundviklig.³⁵

Det var inte proletariatet utan borgerligheten som ryggade tillbaka för detta nödvändiga och gagneliga tvång, hävdade Lenin. Mensjeviker representerade ”borgerlig-intellektuell individualism”, bolsjeviker ”proletär organisation och disciplin”.³⁶

Inte heller begränsades Lenins svar till mensjeviker till ord. Oförskräckt av den isolering han hade hamnat i genom brytningen med Iskra, oberörd av motstånd eller förvrängningar, samman kallade han ett möte av tjugotvå bolsjevikanhängare i Genève i augusti 1904 och skapade en ”majoritetskommittébyrå” som skulle tjäna som en ny bolsjevisk centralorganisation. Mot slutet av året grundade han en ny tidskrift *Vpered* (Framåt) som skulle ersätta den avfälliga Iskra. Hans största bekymmer var att förekomma varje förhastad rörelse mot en förening, som skulle kunna kompromettera bolsjevikk doktrinen renhet och oberoende, och fläcka den med mensjevismens kätterier. I partikorrespondensen från denna tid krävde han ”överallt och med största beslutsamhet söndring, söndring, söndring”.³⁷ Att splittra partiet och att utesluta avfallingar ur leden hellre än att äventyra enheten ens i smärre detaljer var den princip Lenin tillämpade och lämnade efter sig åt sina efterträdare. Det var resultatet av en djup intellektuell övertygelse och stod i fullkomlig överensstämmelse med hans egensinniga och självtillräckliga personlighet. Han återvände till den om och om igen också när det hade verkat som om han tillfälligtvis övergivit den i samförståndets intresse.

³¹ Ibid., VI, s. 310.

³² Ibid., VI, s. 313.

³³ Ibid., VI, s. 321.

³⁴ R. Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens* (andra uppl. 1925) s. 278-280. citerar slående exempel på dessa känslor från tyska, franska och belgiska källor. Han använder också termen ”demokratisk centralism” (ibid., sid. 227) på ett sätt som antyder den var i allmänt bruk under det tidiga 1900-talet inom det tyska socialdemokratiska partiet.

³⁵ G. V. Plechanov, *Sotjinenija*. XII, s. 455.

³⁶ Lenin, *Sotjinenija*. VI, s. 213.

³⁷ *Leninskij Sbornik*, V, (1926), 149. ”Söndring” tycks vara den enda passande översättningen av det ryska ordet *raskol* som används huvudsakligen om religiös avvikelse.

Det var inte för inte som den taktik som antagits mot mensjevnikerna efter 1903 blev ett mönster för partiet att följa i tider av interna kriser, eller att ordet "mensjevism" senare användes, genom ett alltmär elastiskt utsträckt betydelseområde, till att brännmärka varje typ av avvikelse inom partileden. I april 1905 samlades en ny partikongress i London. I trots mot partiets gamla centralorgan, som nu var uteslutande mensjevnikiskt.

Den bestod enbart av bolsjeviker och bojkottades av mensjevnikerna, som höll en egen parallell konferens i Genève. Splittringen hade förts till sin konsekvens. Tillfället för den ursprungliga splittringen vid den andra partikongressen lämnade efter sig ett utbrett intryck av att, eftersom partiets båda flyglar tillsammans hade röstat på partiprogrammet och gått skilda vägar enbart när det gällde stadgarna, så gällde tvisten enbart organisationsfrågan och inte partidoktrinen. Även om detta var sant i början, så vidgades och fördjupades snart klyftan. Marx lära, från Kommunistiska manifestet och framåt innehöll både revolutionära eller vetenskapliga eller objektiva element och revolutionära eller propagandistiska eller subjektiva element. Marxismen var på en gång en utsaga om lagarna för social och ekonomisk utveckling och en uppmaning att tillämpa både vålds- och ickevåldshandlingar för att åstadkomma att dessa lagar gick i uppfyllelse. De två aspekterna kunde försonas i åsikten att mänskliga angelägenheter är föremål för en kontinuerlig utvecklingsprocess som, inte desto mindre, inte kan undvara tillfälliga diskontinuerliga revolutionshandlingar, som utgör en väsentlig del av processen. Inte desto mindre ledde den uppenbara diskrepansen till skiftningar i betoningen mellan de två motsatta synerna på den historiska utvecklingen, sådana växlingar förekom faktiskt hos Marx själv. I den tvist som splittrade Marx' ryska lärjungar anklagade mensjevnikerna bolsjevikerna för att hoppa över det marxistiska utvecklingsschemat genom att med konspiratoriska medel försöka organisera en proletär revolution, som det på det nuvarande borgerliga stadiet av den ryska utvecklingen saknades objektiva förutsättningar för. Bolsjevikerna anklagade mensjevnikerna för att betrakta revolutionen som en "historisk utvecklingsprocess" i stället för någonting som medvetet måste organiseras efter en överlagd plan.³⁸ Mensjevnikerna som analyserade revolutionens kurs och inte trodde att denna kurs kunde ändras eller förverkligas genom medvetet handlande, var huvudsakligen teoretiker. Enligt bolsjevikterminologin var de *raisonneurs*, "dammiga arkivarier", "partiets intelligentsia".³⁹ Bolsjevikerna var handlingens män, engagerade i att organisera revolutionen med legala eller illegala metoder. Lenin, talesmannen för och skaparen av bolsjevismen, var från första början, i motsats till mensjevnikerna, mindre intresserad av utvecklingsteori än av revolutionär praxis. Det var inte för inte som Lenin alltid tryckte på att Marx måste tolkas dialektiskt och inte dogmatiskt. Om teori och praktik var ett, så var teori meningsfullt bara så länge som den fann praktiska uttryck vid en bestämd tid och plats. Lenin citerade Marx' berömda *Teser om Feuerbach* och jämförde mensjevnikerna med de filosofer som bara "tolkade världen olika". Bolsjevikerna försökte, som goda marxister, att förändra den.⁴⁰

Trots att dispyten mellan bolsjeviker och mensjeviker tycktes röra sig om esoteriska punkter av den marxistiska doktrinen så ställdes frågor som var fundamentala för den ryska revolutionens historia. Mensjevnikerna som klamrade sig fast vid den ursprungliga marxistiska ordningen med en borgerlig-demokratisk revolution först och en proletär-socialistisk sedan, godtog aldrig riktigt Lenins hypotes, som han hade framkastat så tidigt som 1898 om en oupplöslig länk emellan dem. Den borgerliga revolutionen måste komma först, ty det var endast genom den borgerliga revolutionen som kapitalismen kunde nå sin fulla utveckling i Ryssland och inte förrän den utvecklingen var för handen kunde det ryska proletariatet bli starkt nog att starta och genomföra den socialistiska revolutionen. Denna formella uppdelning mellan de två revolutionerna hade, hur tillfredsställande den än var för teoretikerna, konsekvenser som skulle ha visat sig besvärande för mer praktiska revolutionärer än mensjevnikerna. Genom att begränsa sitt synfält till den borgerliga revolutionen fann dessa det svårt att ge sitt politiska program någon som helst socialistisk eller proletär appell.

³⁸ Lenins artikel från februari 1905 "Bör vi organisera revolution" (*Sotjinenija* VII, 122-129) handlar om denna debatt.

³⁹ Den sista termen förekommer faktiskt i en resolution från den femte partikongressen i december 1908 (*VPK (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 125); i övrigt se Lenin, *Sotjinenija*, VIII, 49-50.

⁴⁰ *Ibid.*, VIII, s. 52.

Den borgerliga revolutionen var den nödvändiga och förutbestämda föregångaren till den proletära revolutionen och var därför i det långa loppet av livsviktigt intresse för proletariatet. Men den omedelbara effekten skulle bli att sätta dem till makten som var proletariatets förtryckare och än en gång i det långa loppet dess fruktansvärda fiender. Ur detta dilemma kunde mensjevikerna bara fly genom att koncentrera sig på en kortsiktig politik som gick ut på att störta enväldet och fullborda den borgerliga revolutionen och på att utöva påtryckningar på den eventuella borgerligt revolutionära regeringen att bevilja proletariatet sådana materiella lättnader av dess lott som bildade stommen i socialpolitiken i avancerade kapitalistiska länder (erkännande av fackföreningar, åtta timmars arbetsdag, sociala försäkringar och så vidare).

I allt väsentligt var därför, som Lenin ofta påpekade, bolsjevikernas meningsutbyte med mensjevikerna en upprepning av debatterna med de legala marxisterna och ekonomisterna, mot vilka förr hela partiet stått enat, och det var en återklang av debatten med ”revisionisterna” i det tyska socialdemokratiska partiet. Mensjevikerna var bundna vid den fixa och färdiga tesen att Ryssland stod på gränsen till en borgerlig revolution men inte till en socialistisk revolution och följde de legala marxisterna i deras framhävande av revolutionär teori och i att uppskjuta revolutionär handling till någon avlägsen framtid; liksom ekonomisterna föredrog de den ekonomiska klassidén framför den politiska partiidén⁴¹ och trodde att det enda konkreta mål som kunde erbjudas arbetarna på det nuvarande stadiet var en förbättring av deras ekonomiska ställning. De följde de tyska revisionisterna i att förespråka parlamentariska påtryckningar på en borgerlig regering för att försäkra sig om reformer som var gynnsamma för arbetarna snarare än revolutionär handling för att störta denna regering. Mensjevismen var inget isolerat eller tillfälligt fenomen. Mensjevikerna kom att stå för en serie av idéer som är välkända i den västeuropeiska socialismens praxis — en laglig opposition, framsteg genom reformer snarare än genom revolution, kompromisser och samarbete med andra parlamentariska partier, ekonomisk agitation genom fackföreningar. Mensjevismen var fast rotad i västerländskt tankeliv och västerländsk tradition (och när allt kommer omkring var ju Marx västerlänning). De ryska narodnikerna hade i likhet med slavofilerna betonat det unika i Rysslands utveckling. I motsats till västeuropa var Ryssland bestämt att undgå det kapitalistiska stadiet. Plechanov som tillbakavisade narodnikerna, baserade hela sin lära på axiomet att Ryssland måste följa precis samma utveckling som västerlandet. I denna mening var han också en helhjärtad västerlänning och mensjevikerna var Plechanovs lärjungar. De fann det alltid lättare än bolsjevikerna att vinna sympati och förståelse bland västerlandets socialdemokratiska ledare. Det var en av Radeks spydigheter många år senare att säga att ”västeuropa börjar med mensjevikerna”.⁴²

Det var typiskt för denna motsättning att när bolsjevik- respektive mensjevikflygeln av partiet kom att bli klart åtskilda också i själva Ryssland (vilket hände senare och mycket mindre skarpt än bland emigranterna), så fann mensjevikerna sina anhängare bland de högt utbildade och organiserade arbetarna, tryckarna, järnvägsmännen och metallarbetarna i de moderna industricentra i södern, medan bolsjevikerna fick sitt huvudsakliga stöd från den ganska dåligt utbildade arbetskraften från massindustrin — den gammalmodiga tunga industrin i Petersburg- och Moskvaområdet. De flesta fackföreningarna var övervägande mensjevikiska. Ekonomisterna hade hävdat att medan de utbildade arbetarna i västerlandet var mottagliga för politisk indoktrinering, så kunde enbart ekonomisk agitation appellera till massan av ryskt ”fabrikproletariat”⁴³, och Lenin själv tyckte godta åsikten att ekonomisterna vädjade till ”de lägsta och minst utbildade skikten av proletariatet”.⁴⁴ Denna

⁴¹ Detta är grunden till den förre mensjevikledaren Dans försäkran om att bolsjevikerna representerade ”de allmändemokratiska och politiska tendenserna i rörelsen” och mensjevikerna ”dess klasstendenser och socialistiska tendenser.” (F. Dan, *Proischozdenie Bolsjevizma*. (New York, 1956), s. 291).

⁴² Enligt den nuvarande officiella ryska historieskrivningen ville mensjevikerna i Ryssland ”De ville i Ryssland ha ett alldeles likadant parti som exempelvis det tyska eller franska socialdemokratiska partiet” och ”bekämpade bolsjevikerna, emedan de i dem anade någonting nytt, ovanligt, någonting olikt Västerens socialdemokrati” (*ovjetunionens Kommunistiska Partis (bolsjevikerna) histori* [1939], kapitel 4). Man bör komma ihåg att 1903 fanns inga politiska partier i västerländsk mening i Ryssland, sådana partier fanns först efter 1905.

⁴³ Detta argument användes i Kuskovas credo (se kap. 1 ovan).

⁴⁴ Lenin, *Sotjinenija*, II, s. 552.

diagnos motsades emellertid av både västerländska erfarenheter (där från Första internationalens dagar och framåt det var den mest avancerade delen av arbetarna, det engelska fackföreningsfolket, som stärkte den ekonomiska kampen på bekostnad av den politiska) och av den samtida ryska verkligheten. De skickligaste, högst utbildade, organiserade och privilegierade ryska arbetarna, som kom närmast västerlandets organiserade arbetare, var minst mottagliga för de revolutionära appellerna och lättast benägna att tro på möjligheten att förbättra sin ekonomiska ställning inom en borgerlig ram. Den utbildade massan av ryska fabriksarbetare, som på alla sätt stod på en lägre nivå än de lägsta graderna av västerländskt industriarbete, hade ”ingenting att förlora, utom sina bojor” och var mest beredvilligt tillgängliga för den bolsjevikiska maningen till politisk revolution som den enda breda vägen till ekonomisk bättring.

Mensjevismens misslyckande, som utmärktes både av tragik och småaktighet, var ett resultat av att den stod främmande för de ryska förhållandena. Den ryska sociala och politiska ordningen var ingen jordmån för en borgerlig-demokratisk regims blomstring. Historien upprepar sig sällan och en tolkning av marxismen som antog att de på varandra följande stadierna i revolutionen på andra ställen i världen skulle forma sig exakt efter ett mönster som framställt i västeuropa, var deterministisk och därför falsk. I Tyskland visade det sig omöjligt under hela sista hälften av 1800-talet att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen i sin klassiska form. Den tyska sociala och politiska utvecklingen förvreds och undergrävdes av missfallet 1848. I Ryssland skulle den tyska revolutionens fiasko ha motsvarats av 1905 års fiasko, om det hade gått som mensjeviker ville. Detta berodde heller inte enbart på att den tyska borgerligheten 1848 och den ryska 1905 var för svag och underutvecklad för att nå upp till sina egna revolutionära ambitioner. Att de var svaga var omöjligt att förneka. Men en mer betydande orsak till deras tvekan var att de redan var medvetna om det växande hotet mot dem själva från en eventuell proletär revolution.⁴⁵ En orsak till att historien så sällan upprepar sig är att dramats gestalter vid den andra föreställningen vet om utgången i förväg. Det marxistiska revolutionära schemat behövde borgerligheten för att störta den feodala ordningen som ett förspel till att den själv störtades av proletariatet. Svagheten i schemat var att när det väl trängt in i det borgerliga medvetandet, kunde det inte längre sättas i verket.⁴⁶ När väl den borgerliga demokratin erkänts som ett trappsteg till socialismen kunde den endast bli till genom dem som också trodde på socialismen. Detta var den djupa sanning Lenin uttryckte när han hävdade att endast proletariatet kunde ta ledningen när det gällde att genomföra den borgerliga revolutionen. Bekymret var inte att förhållandena i Ryssland ännu inte var mogna för det västerländska revolutionära dramat, det var att dramat hade spelats i väster och inte längre kunde spelas upp på nytt någon annanstans. Mensjeviker som väntade på att de ryska förhållandena skulle mogna, var dömda till ofruktsamhet och besvikelse.

Den bolsjevikiska ståndpunkten var, trots att den i större utsträckning räknade med speciellt ryska förhållanden och sålunda förskonades från misslyckandets förödmjukelse, inte heller fri från inre motsägelser. Enligt denna ståndpunkt var den borgerligt-demokratiska revolutionen väsentligen borgerlig till sin karaktär, fastän den genomfördes av proletariatet med hjälp av småbönderna, den var ett stadium som man inte kunde hoppa över och den fick inte förväxlas med den följande proletärt-socialistiska revolutionen. Att en revolution som genomförts under dessa förhållanden kunde och skulle vidta flera åtgärder som egentligen inte var socialistiska och fullständigt förenliga med borgerlig kapitalism — såsom jordfördelningen till småbönderna, åttatimmarsdagen och statens stöd till kyrkan — var naturligtvis ovedersägligt. Dessa och många andra liknande åtgärder

⁴⁵ Trotskij beskriver i en slående fras den tyska borgerligheten 1848 såsom ”sjabbigt vis av erfarenheten från den franska borgerligheten” (*Perspektivi Russkoj Revoljutsii*. Berlin, n. d. (1917), s. 27).

⁴⁶ Lenin skrev vid denna tid bittert: Den europeiska borgerligheten började slåss på barrikaderna för republiken, levde sedan i exil och blev därefter förrädare mot friheten, förrådde revolutionen och trädde i den konstitutionelle monarkens tjänst. Den ryska borgerligheten vill ”lära av historien” och ”överbrygga utvecklingsstadierna”, de vill förråda revolutionen genast för att strax bli frihetens förrädare. Vid förtroliga samtal upprepar de för varandra Kristus ord till Judas: ”Vad du gör, gör snart.” (*Sotjinenija*, VII, 359.) Men varför skulle borgaren kämpa på barrikaderna när han väl vet att han störtas av proletariatet?

var inskrivna i partiets minimum-program. Men en sådan revolution som bojkottades eller bjöds aktivt motstånd från borgerligheten kunde resultera i ”borgerlig frihet och borgerliga framsteg”, som Lenin själv hade beskrivit som den enda ”vägen till verklig frihet för proletariatet och småbönderna”.⁴⁷ Det var en idé som Lenin aldrig tycks ha stått inför på allvar. I senare tal och skrifter fördömde han ofta ”borgerlig frihet” som en ihålig bluff. Detta drev honom inte in i någon inkonsekvens, eftersom han talade om två skilda epoker. Så länge som borgerligheten var en revolutionär kraft som var offensiv mot resterna av medeltidsanda och feodalism var den borgerliga friheten verklig och progressiv, men så snart som borgerligheten hade konsoliderat sin maktställning och var på defensiven mot socialismens och proletariatets tilltagande krafter, blev den ”borgerliga friheten” reaktionär och falsk. Men den verbala motsägelsen hjälpte till att demaskera det verkliga problemet. Bolsjevikernas argument krävde att det upprättades en borgerlig frihet och en borgerlig demokrati i Ryssland, som inte hade och inte kunde ha några rötter i Ryssland (eftersom den måste upprättas utan stöd av borgerligheten) och förklarade att om man misslyckades med detta så fanns det ingen väg till socialismens högre frihet. Det mensjevikiska schemat som väntade på att den ryska borgerligheten skulle upprätta den borgerliga friheten var knappast mer orealistisk än den bolsjevikiska som krävde att denna frihet skulle upprättas av en revolutionär diktatur ledd av proletariatet och småbönderna.

Den ryska revolutionens tragiska dilemma, som varken mensjeviker eller bolsjeviker kunde lösa helt, låg i ett fel i prognosen i det ursprungliga marxistiska schemat. Marx trodde att när väl den borgerliga kapitalismen hade etablerats skulle allt löpa sitt fulla lopp och att, när den började försvagas genom sina egna inneboende motsättningar, då och först då, skulle den störtas av den socialistiska revolutionen. Det som hände i verkligheten var att kapitalismen i de länder där den utvecklats mest fullständigt och blivit mäktigast byggde upp ett nätverk av vunna rättigheter omkring sig och dessa omfattade en stor sektor av den industriella arbetarklassen, så att kapitalismen även efter det att försvagningsperioden bevisligen satt in under en lång tid utan större svårigheter fortsatte att stå emot revolutionens krafter, medan det var en nyfödd och omogen kapitalism som lätt gav sig för det första revolutionära anslaget. De ekonomiska konsekvenserna av denna avvikelser från den på förhand uppgjorda planen var uppenbara: den unga revolutionära regeringen var tvungen att lita till ett efterblivet lands otillräckliga resurser för att bygga upp den socialistiska ordningen i stället för att kunna ta över en effektiv industriell organisation och tränad arbetskraft från en fullt utvecklad kapitalism. Den nya socialismen måste bära på detta handikapp och ta emot förebråelserna för att vara en knapphetens regim och inte som marxisterna alltid hade väntat, en överflödets regim. De politiska konsekvenserna var inte mindre besvärande: de nya politiska maktinnehavarna var ett proletariat utan den politiska träning och erfarenhet som man får under en borgerlig konstitution genom utövandet av allmän rösträtt och från samarbete i fackföreningar och arbetareorganisationer, och småbönder som till större delen var analfabeter och nästan helt saknade politisk medvetenhet. Svårigheterna i denna situation och de besvikelser dessa resulterade i, tillskrev mensjevikerna bolsjevikernas medvetna avsteg från det marxistiska revolutionära schemat. Men det schemat var bestämt att falla sönder när den proletära revolutionen inträffade i det mest efterblivna av de kapitalistiska länderna. Dessa besvärligheter låg ännu i framtiden. Men de låg latenta i den fundamentala stridsfrågan mellan bolsjeviker och mensjeviker, som den första ryska revolutionen 1905 bragte i dagen.

⁴⁷ Ibid., VIII, s. 34.

3. 1905 och därefter

[Detta kapitel behandlar tiden från 1905 års ryska revolution och fram till början av 1917, då en ny rysk revolution inleds]

Affisch till minne av myteriet på pansarkryssaren Potemkin i juni 1905

Splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker betydde att det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet stod inför den första ryska revolutionen 1905 i en försvagad och modfärdig sinnesstämning. Ingen av fraktionerna kunde lyckönska sig själv till segern i denna förödande strid.

När brytningen blev ett faktum (skrev Lenin tidigt 1905) stod det klart att vi materiellt var de svagare många gånger om... Mensjevikerna hade mer pengar, mer litteratur, bättre transporter, fler agenter, fler "namn", fler medarbetare. Det skulle vara oförlåtligt barnsligt att inte inse detta.¹

Ändå talade en mensjevnikisk agent några månader senare, i ett konfidentiellt brev, i ännu mer föraktfulla ordalag om den fullständiga ineffektiviteten i den mensjevnikiska litteraturen och den mensjevnikiska organisationen i Petersburg.² När revolutionen tog fart över hela Ryssland sommaren 1905 höll bolsjevikerna i London en exklusivt bolsjevnikisk kongress, som de beskrev och som i historien blev erkänd som den tredje partikongressen. Lenins främsta ställföreträdare vid kongressen, Bogdanov och Lunatjarskij, skulle bryta med honom tre år senare. Lunatjarskij återvände till partiet 1917. Den tredje kongressen ställde för första gången upp tre delegater på scen, som skulle spela en framträdande roll efter oktoberrevolutionen — Kamenev (en av delegaterna från Kaukasus), Litvinov och Krasin. Men det faktum att varje framstående ledare i det ursprungliga partiet hade gått över till mensjeviklägret — antingen helhjärtat som Axelrod, Martov och Potresov, eller halvhjärtat, som Plechanov och Trotskij — ställde Lenin i en unikt auktoritativ position. Den ende gestalten vid den tredje kongressen som kunde ta ställning oberoende av Lenin var Krasin, vid denna tid den främste bolsjevnikiske organisatören i själva Ryssland. Lunatjarskij betraktade det huvudsakliga resultatet av kongressen som en "fullständig förening mellan bolsjeviker på den leninistiska vänsterflygeln och den bolsjevnikiska högerflygeln under Krasin".³ Men den rent subalterna roll som tilldelats Lenins adjutanter beskrivs i Lunatjarskij's egna minnesanteckningar om rapporten om väpnat uppror, som han var ombedd att framlägga för kongressen:

Vladimir Iljitj gav mig alla de grundläggande teserna i rapporten. Men han var inte nöjd med det utan insisterade på att jag skulle skriva hela mitt tal och ge det till honom att läsa i förväg. Natten före

¹ Lenin, *Sotjinenija*, VII, s. 101. "A Letter to A. A. Bogdanov and S. I. Gusev", 11 februari 1905, CW 8, s. 143-7

² Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 500, not 120.

³ *Proletarskaja Revolutsija*, Nr. 11 (46), 1925, s. 53.

sammanträdet då jag skulle avge min rapport läste Vladimir Iljitj uppmärksamt igenom min rapport och lämnade tillbaka den med två eller tre obetydliga rättelser, vilket inte var förvånande eftersom jag såvitt jag minns tog mycket exakta och detaljerade angivelser från Vladimir Iljitj som utgångspunkt.⁴

Skillnaden mellan bolsjevikernas och mensjevikernas attityder till den groende revolutionen markerades i de respektive resolutionerna från kongressen i London och konferensen i Genève. Kongressen erkände det trängande behovet av ”att organisera proletariatet för en omedelbar strid med enväldet genom väpnat uppror”, och höll före att eventuellt deltagande i en provisorisk regering kunde tillåtas ”med syfte att obarmhärtigt kämpa mot alla kontrarevolutionära försök och att försvara arbetarklassens oberoende intressen” — ett beslut som skulle orsaka besvär tolv år senare.⁵ Mensjevikkonferensen ansåg å andra sidan att partiet ”inte skulle ställa upp som mål för sig självt att gripa makten eller dela makten i en provisorisk regering, utan måste förbli ett parti för den extrema revolutionära oppositionen”.⁶

Denna partistrid spelade ingen roll i händelserna i Ryssland. Revolutionen, som satts igång av massakern framför Vinterpalatset den 9 januari 1905 [”Den blodiga söndagen”], vann sakta terräng genom den ordning som bredde ut sig under våren och sommaren tills den nådde sin klimax i oktober med en våg av strejker, tsarens löfte om en liberal författning och bildandet av de första sovjeterna av arbetaredeputerade. Den tidigaste av dessa nymodiga institutioner tycks ha varit resultatet av spontana aktioner av arbetaregrupper i strejk. Fabriksstaden Ivanovo-Voznesensk hävdade att den var först i tiden,⁷ och under de närmast följande veckorna uppstod mer eller mindre organiserade sovjeter i nästan alla viktigare industricentra. Petersburgssovjeten, som var en av de tidigaste, var också den ojämförligt viktigaste. Institutionens historia börjar med prototypen i Petersburg.

Petersburgs sovjet av arbetaredeputerade konstituerades den 14 oktober 1905 och varade i femtio dagar. Dess förste president var Chrustaljov-Nosar, en radikal advokat, som gick med i mensjevikflygeln av det socialdemokratiska partiet under sovjetperioden.⁸ Sovjeten skaffade sig snabbt en organisation och gav ut en veckotidning (*Izvestija Sovjeta Rabotjich Deputatov*, en föregångare till den mer berömda dagliga *Izvestija* från 1917), och räknade vid sin höjdpunkt 550 delegater, som representerade 250 000 arbetare. Den mest framstående socialdemokraten i dess led var Trotskij, som snabbt framstod som energisk och rådig ledare och som blev president när Chrustaljov-Nosar arresterades i slutet av november 1905,⁹ under de sista få dagarna av dess existens. Sovjetens svaghet var, som Trotskij sade efteråt, ”svagheten hos en rent urban revolution”. I början av december kände sig regeringen stark nog att gå till aktion mot den. Trotskij och de andra ledarna arresterades och Trotskij:s briljanta och utmanande ledning av försvaret inför domstolen som hörde dem, hjälpte till att öka såväl sovjetens som hans eget anseende. Petersburgssovjeten hade huvudsakligen, men på intet sätt uteslutande, bestått av socialdemokrater. I den mån den tog ställning i fejden inom partiet var den antingen neutral eller mensjevikisk. Överallt i Ryssland var bolsjevikernas roll i sovjeterna 1905 liten och obetydlig. Lenin själv hade talat om dem förbehållsamt som ”inte ett arbetarparlament och inte ett organ för proletärt självstyre”, utan — ”en organisation som kämpar för att nå bestämda mål”.¹⁰ Som sådana kunde de inte vara mera än en icke partibunden hjälptrupp till partiet i dess kamp för att nå revolutionära mål, och kunde till och med

⁴ Ibid., s. 54.

⁵ *VKP(B) v Rezoljutsijach*, (1941), I, 45; se sid. 88 nedan.

⁶ *Iskra*, Nr. 100, 15 maj 1905 (Prilozenie).

⁷ *Proletarskaja Revolutsija*, Nr. 4 (39), 1925, s. 125-137.

⁸ L. Trotskij, *1905*, (andra utg. 1922), s. 198. [Denna bok – *Året 1905* – finns i svensk översättning, utgiven av Rättvisböcker 2011]

⁹ Trotskij, *Sotjinenija*, II, s. 303.

¹⁰ Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 409. Trotskij sade själv om det första mötet i petersburgssovjeten att det ”påminde mer om ett krigsråd än om ett parlament”, *1905* (andra utg. 1922), sid. 106.

bli betraktade med en lätt anstrykning av avund såsom en rivaliserande organisation.¹¹ Lenin anlände till Petersburg tidigt i november 1905. Men det är inte säkert att han någonsin uppenbarade sig i petersburgssovjeten; i varje fall spelade han ingen ledande roll i dess arbete.¹²

Det praktiska handlandet och hjältemodet hos revolutionärerna och tragiken i deras misslyckande kastade ett obarmhärtigt ljus över oenigheten i det parti som strävade efter att leda revolutionen. Splittringen i både London och Genève hade ännu inte gått på djupet i partiets breda lager i själva Ryssland.¹³ I 1905 års Ryssland skrinlade socialdemokraterna överallt sina meningsskiljaktigheter och arbetade tillsammans, utan att bry sig om de skillnader som delade partiledarna. Under sommaren företogs rörelser mot en förening från båda sidor. När rörelsen växte under de relativt fria villkor som utlovades av oktoberförsamlingen 1905 tog Lenin intryck av den ökande otåligheten i de djupa partileden över dödläget.¹⁴ ”De tidigare grälen från den förrevolutionära tiden”, skrev han strax efteråt, ”ersattes av solidaritet i de praktiska frågorna”.¹⁵ Alldeles före petersburgssovjetens fall, grävde bolsjeviker och mensjeviker ner stridsyxan så länge, för att ge ut tre nummer av en gemensam tidning, *Severnij Golos*, till sovjetens stöd. I december 1905 gick en bolsjevikkonferens i Tammerfors i Finland — detta var tillfället för Stalins första framträdande på en allrysk partikonferens eller kongress och hans första möte med Lenin — med på en fusion mellan de två flyglarnas centralkommittéer i syfte att organisera en förenad partikongress.¹⁶ I januari och februari 1906 kunde den nya gemensamma kommittén tillkännage aktiva förberedelser för kongressen, som hölls i Stockholm i april.¹⁷ Officiellt beskrivs den som ”enhetskongressen”, men den bar på den tiden inget reguljärt nummer i partiserien (eftersom mensjevikerna bestred den tredje allbolsjevikiska kongressen 1905), fastän den i senare litteratur kallas den fjärde — och ännu en gemensam kongress (efteråt känd som den femte) hölls i London i april–maj 1907. ”Enhetskongressen” i Stockholm i april sammanträdde när den optimistiska stämningen, som hade framkallats av oktoberkonstitutionen och sammankallandet av den första Duman, stod som högst, och den hade mensjevikisk majoritet. Vid londonkongressen 1907 hade ömsesidiga anklagelser utslungats mellan bolsjeviker och mensjeviker. Lenin anklagade Dan och andra mensjevikledare för att kohandla med kadeterna om Duma-valen, vilket han brännmärkte som ”försäljning av arbetar-röster”, och han kallades att försvara sig inför en partidomstol mot anklagelsen för förtal av partikolleger.¹⁸ Två veckor efter det att londonkongressen skingrats gjorde upplösningen av den andra Duman i Petersburg slut på illusionen av en konstitutionell regering och var inledningen till den hårdhänta och reaktionära Stolypin-perioden. Den formella enheten bevarades vid en

¹¹ Enligt en partihistoriker var ”vissa bolsjeviker, särskilt i Petersburg ... benägna att se dem [alltså sovjeterna] som konkurrenter till partiet” (N. Popov, *Outline History of the Communist Party of the Soviet Union* (Engelsk övers. n. d.), I, s. 163).

¹² På grundval av en bok med minnen av en obskyr författare utgiven 1922, tillskriver den andra upplagan av Lenins verk Lenin författarskapet till en resolution om lockout, som antogs av exekutivkommittén den 14 november 1905 (*Sotjinenija*, VIII, 391-392). Att resolutionen finns i Trotskij's verk (*Sotjinenija*, II, s. 298-299) är liktydigt med att hävda att Trotskij har skrivit den, vilket i sig själv är mer troligt. En artikel i detta ämne av Lenin som stod i *Novaja Zjizn* följande dag och som välkomnades av Trotskij i *Natjalo* (Trotskij, *Sotjinenija*, II, i, s. 313), kan ha orsakat förväxlingen. Det därpå följande påståendet i andra utgåvan av Lenins verk (*Sotjinenija*, VIII, s. 513, not 175), att han talade i exekutivkommittén om resolutionen, vilket grundar sig på några opublicerade minnen, är ännu otroligare. Krupskaja ”minns inte Vladimir Iljitj's framträdande i arbetardeputerades sovjet” ([Lenin](#), sv övers. 1976) och säkert är att han inte var medlem av exekutivkommittén.

¹³ Krasin klargör att petersburgsbolsjevikerna fortfarande arbetade i harmoni med mensjevikerna ända till i februari 1905 (*Proletarskaja Revolutsija* Nr 1 (36) 1925, s. 83-84).

¹⁴ Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 379.

¹⁵ *Ibid.*, IX, s. 123.

¹⁶ *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 57-58. Inga protokoll finns kvar, men minnen från konferensen har samlats i *Trudy Pervoj Vsesojuzno Konferencii Istorikov-Marksistov* (1930), I, s. 210-247. En delegat beskriver Lenins attityd till den så här: ”Det tycks som om revolutionen suddade ut skiljelinjen mellan fraktionerna och många trodde detta. Men Lenin trodde det inte. Om han gick med på föreningen som helt oundviklig med tanke på massornas röst och den formella nödvändigheten av den, så gick han inte desto mindre med på den med tungt hjärta och tog den inte på allvar” (*ibid.*, I, 234-235). Men detta låter som ett efterhandsomdöme.

¹⁷ Kommitténs två tillkännagivanden finns i *Cetvertyj (Ob'edinitel'nyj) S'ezd RSDRP* (1934), SI, 572-576.

¹⁸ Lenin, *Sotjinenija*, XI, 216-228.

partikonferens hållen i Paris i slutet av december 1908,¹⁹ och under det följande året kom det ut åtskilliga nummer av den nya partitidningen *Sotsial-Demokrat*, där Martov satt sida vid sida med Lenin, Kamenev och Zinovjev i redaktionen. Lenins villighet vid denna tid att kompromissa med mensjevikerna var tydligen inte oberoende av bråket inom partiets bolsjevikflygel. Bogdanov och Lunatjarskij var de ledande andarna i en ”idealistisk” fraktion som försökte förena socialismen med religionen och som nedsablades våldsamt av Lenin i hans enda stora filosofiska verk *Materialism och empiriokriticism*. Denna fraktion hade också en politisk sida som hängde samman med kravet på en socialdemokratisk bojkott av den tredje Duman — det första exemplet i partiets historia på det senare så kända fenomenet ”opposition från vänster”.²⁰ Lenin kämpade envist ner alla sina motståndare, och om bolsjevikerna under dessa år lyckades upprätthålla sin existens som en sammanhängande och organiserad grupp, så berodde deras överlevande helt och hållet på det ensidiga och ihållande självförtroendet hos en enda man. Under tiden fastställde ett möte med partiets centralkommitté i Paris i januari 1910 än en gång partienigheten på grundval av en kompromiss mellan bolsjeviker och mensjeviker, denna gång mot Lenins röst.²¹

Under de yttre formerna av partienighet, som bibehölls under ökande svårigheter från 1906-1911, låg skillnader som blev allt djupare, inte tvärtom, genom bristen på tid och den besvikelse som låg i medvetandet om nederlaget. Sammanbrottet för de glansfulla förhoppningarna från 1905 hade varit ett hårt slag mot partiet. Men nykter analys av vad som hänt det året tjänade bara till att påvisa hur oförenliga fraktionernas respektive ståndpunkter hade blivit. Även fraktionerna själva höll på att falla sönder, så att det inte längre var möjligt att tala om två skarpt avgränsade och motsatta läger, och det var kanske denna allmänna förvirring snarare än någon underliggande åsiktsgemenskap som förhindrade en öppen brytning. Mensjevikerna förblev en stor men löst sammanhållen grupp, förenad av en gemensam filosofi snarare än av ett gemensamt handlingsprogram. Bolsjevikernas enighet var större och de hade en klarare definierad politik, men de hade uteslutande sin ledares mästerliga beslutsamhet att tacka för dessa förmåner. Bland dem som inte hörde till någon av huvudfraktionerna var Trotskij den dominerande gestalten. Hans intellektuella skarpsinne gav honom en ställning på det teoretiska området oberoende både av bolsjeviker och mensjeviker, trots att han saknade stöd från några regelrätta anhängare. Debatterna inom det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet under dessa år om 1905 års läxa och den ryska revolutionens framtida öde rörde sig om tre olika tolkningar eller tillämpningar av marxistisk doktrin som framfördes av respektive mensjeviker, bolsjeviker och Trotskij.

1905 års erfarenhet gav upphov till nya frågor och ställde gamla problem i ett nytt ljus, medan de lämnade det grundläggande problemet om tillämpningen av den marxistiska analysen på den ryska revolutionen orört. Kautsky beskrev det som ”en borgerlig revolution i en tid då borgerliga ideal har lidit en fullständig bankrutt, när den borgerliga demokratin har förlorat all tro på sig själv, när det endast är på socialistisk grund som ideal kan blomstra och energi och entusiasm utvecklas”.²² Revolutionens drivande kraft kom från arbetarna och då och då från småbönderna. Dess provisoriska resultat — de författningsenliga garantierna, duman, bildandet av politiska partier — hade varit borgerliga. 1905 års revolution hade visat sig dödfödd — och 1908 återstod nästan ingenting av den därför att borgerligheten inte bara hade varit oförmögna att göra revolution, utan också därför att de varit oförmögna att skörda frukterna av en revolution som andra gjort för dem. Erkännandet av den ryska borgerlighetens oförmåga var alla gruppers gemensamma grund. Men när det gällde att dra slutsatser av detta erkännande var åsikterna ytterst delade. Behövde man omvärdera de teoretiska relationerna mellan den borgerliga och den socialistiska revolutionen, och därför, i politiska termer, proletariatets och dess partis relationer till borgerligheten? Skulle det

¹⁹ *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 125-132.

²⁰ Lenin satte 1920 episoden från 1908 vid sidan av dispyten om Brest-Litovsk tio år senare som de två främsta exemplen på ”vänsteravvikelser” i partiet (*Sotjinenija*, XXV, 182).

²¹ *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 154-160. Det som mest förgäde Lenin var att kompromissen innebar att bolsjevikernas särskilda centrum och tidningen *Proletarij*, som hade utgivits som ett korrektiv till *Sotsial-Demokrat*, lades ner.

²² *Cetvertyj (Obedinitelnyj Sezd RSDRP)* (1934), s. 594.

marxistiska schemat följas strängt i den ryska revolutionens utveckling, eller kunde det undergå en viss modifiering antingen på grund av småböndernas övervikt i den ryska ekonomin och det agrara problemets speciella drag, eller på grund av den mognande socialistiska revolutionen i mer avancerade europeiska länder? Till slut dök den gamla frågan om partiets karaktär, funktioner och organisation upp igen gång på gång och förlorade ingenting av sin skärpa i den nya omgivningen.

Av de tre grupperna hade mensjevnikerna berörts minst av erfarenheterna från 1905. Ingenting som hände i Ryssland det året kunde rubba deras tilltro till vad som för dem verkade vara den fundamentala lärosatsen i marxismen. Den socialistiska revolutionen kunde bara vara ett starkt proletariats verk och det ryska proletariatet kunde bli starkt endast genom den ryska kapitalismens utveckling, och den ryska kapitalismen kunde endast utvecklas genom den borgerliga revolutionens seger. Denna syllogism implicerade inte bara den teoretiska åtskillnaden mellan de båda revolutionerna (vilken alla grupper var beredda att gå med på), utan också en tidsintervall mellan dem. Den uteslöt varje politik som gick ut på att skapa omedelbara förberedelser för en socialistisk revolution och dömde proletariatet till rollen av understödjande bundsförvant till borgerligheten på det nuvarande stadiet. Mensjevnikerna trodde inte att det ryska proletariatet kunde föregripa den marxistiska bestämmelsen genom att gå i förbund med bondemassorna. Bönderna förblev för mensjevnikerna en väsentligen antirevolutionär kraft, varje revolutionär politik som räknade på deras stöd var en återgång till det narodnistiska kätteriet om en bonderevolution. Detta argument kunde styrkas av 1848 års erfarenheter, av ett stort antal passager från Marx och Engels och av erfarenheter från 1905, då, som Trotskij själv sade, den proletära revolutionen bröts sönder ”på bondearméns bajonetter”.²³ Vad beträffar utsikterna för en europeisk revolution så hade mensjevnikerna bundit sig, vid sin konferens i maj 1905:

Endast i ett läge kan socialdemokratin på eget initiativ styra sina strävanden att gripa makten och behålla den så länge som möjligt — nämligen i händelse av en revolution som sprider sig till de avancerade länderna i västeuropa, där villkoren för ett förverkligande av socialismen redan har nått en viss mognad. I denna händelse kan de restriktiva historiska gränserna för den ryska revolutionen vidgas ansevärt och möjligheterna till en framryckning på den socialistiska nydaningens väg kommer att vara för handen.²⁴

Men frasen ”en miss mognad” som Lenin karakteriserade som oförsvarligt pessimistisk²⁵ var typisk för den mensjevnikiska försiktigheten. Denna resolution som antogs när utsikterna 1905 fortfarande var strålande, förblev det enda mensjevnikiska uttalandet i ämnet, och den europeiska revolutionen intog aldrig någon framträdande plats i mensjevnikiskt tänkande — om det bara var därför att mensjevnikerna aldrig betraktade den som överhängande.

Följden blev att ett språk av pessimistisk resignation gick genom det mensjevnikiska lägret vid denna tid. Som Axelrod sade vid stockholmskongressen:

De sociala förhållandena i Ryssland är för närvarande bara mogna för en borgerlig revolution, och historiens impuls driver arbetarna och revolutionärerna själva med mycket större kraft mot borgerlig revolutionism, som gör både den ene och den andre till ofrivilliga tjänare åt borgerligheten, än mot en revolutionism som i princip är socialistisk och både faktiskt och organisatoriskt förbereder proletariatet för politisk överhöghet.²⁶

Och vid samma kongress definierade Martynov partiets funktion under den innevarande perioden som ”att väcka den borgerliga demokratin till politiskt liv, att knuffa den framåt och att radikaliserat det borgerliga samhället”.²⁷ I termer av partiorganisation betydde detta fortsatt motstånd mot konspiratoriska handlingar eller mot förberedelser för väpnat uppror och följaktligen, mot Lenins hela idé om ett parti av professionella revolutionärer. Lenin beskrev föraktfullt mensjevnikerna som män

²³ L. Trotskij, *1905* (andra utg. 1922), s. 267. [Sv uppl (*Året 1905*) s. 230]

²⁴ *Iskra*, Nr. 100, 15 maj 1905 (Prilozenie).

²⁵ Lenin, *Sotjinenija*. VIII, s. 83.

²⁶ *Cetvertyj (Ob "edinitelnyj) Sez d RSDRP* (1934), s. 260.

²⁷ *Ibid.*, s. 204.

som ”ryggat tillbaka, står och stampar på samma ställe ... emedan de inte förmår fastställa förutsättningarna för en avgörande seger”.²⁸

Bolsjevikernas diagnos av 1905 och av de läxor man kunde lära av vad som hänt var radikalt annorlunda. Massakern den 9 januari 1905 hade dragit fram en ”tredje kraft” i den ryska politikens rampljus, en kraft som en dag skulle ställa både enväldet och borgerligheten i skuggan, proletarietet:

Proletariatet har visat att det är ... en kraft som inte bara är intresserad av att krossa enväldet, utan också *beredd att gå fram mot ett verkligt krossande av enväldet*. Sedan den 9/22 januari växer vår arbetarrörelse upp framför våra ögon till en nationell rörelse.²⁹

Lenin godtog lika otvetydigt som mensjevikerna den borgerliga karaktären hos den begynnande revolutionen och nödvändigheten av att genomgå det borgerligt-demokratiska stadiet på vägen till socialismen:

Den som vill komma till socialismen på någon annan väg än genom den politiska demokratin, han kommer oundvikligen till slutsatser, som är absurda och reaktionära såväl i ekonomisk som i politisk mening. ... Men vi marxister måste veta, att det inte finns och inte kan finnas någon annan väg till verklig frihet för proletariatet och bönderna än den borgerliga frihetens och det borgerliga framstegets väg.³⁰

Men han hävdade att den ryska borgerligheten varken var kapabel eller villig av sig själv att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen inte bara för att den var svag, utan också för att dess stöd till revolutionen var ”inkonsekvent, själviskt och fejt”. På grund av sin fruktan för proletariatet var borgerligheten redan på väg att bli kontrarevolutionär. Mensjevikernas fördröjningspolitik skulle göra det borgerliga motståndet ännu envisare i stället för att förbättra utsikterna för revolutionen. Därav följde att proletariatet var den enda konsekvent revolutionära klassen, ”endast proletariatet förmår att säkert marschera ända fram, ty det går vida längre än till den demokratiska omvälvningen”. Det måste därför först och främst ta på sig uppgiften att fullborda den borgerliga revolutionen.³¹

Uppgiften som pålagts proletariatet att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen som ett förspel till att det fullbordar sin egen socialistiska revolution, skulle kunna fullgöras på två villkor, och ett utarbetande av dessa var huvudtemat i Lenins viktigaste arbete från sommaren 1905, *Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*.

Det första var en allians mellan proletariatet och småbönderna. Småbönderna, som dock inte var revolutionära i den mening som narodnikerna antagit, alltså fientligt inställda mot kapitalismen som sådan, var ”för närvarande är bönderna inte så mycket intresserade av att obetingat bibehålla privat-egendomen som av att beslagta godsägarjorden, en av denna egendoms viktigaste former.”³² Härav följer att småbönderna kunde utnyttjas av proletariatet som dess allierade på detta stadium, och detta skulle göra det möjligt för proletariatet att krossa enväldet och att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen, trots den borgerliga ljumheten eller det borgerliga motståndet. Resultatet av denna seger skulle inte bli en proletariatets diktatur, utan en ”proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”.³³ Lenin var emellertid beredd att se ännu längre framåt än så här. När väl den borgerliga revolutionen hade genomförts genom denna kombination, skulle småbönderna som helhet inte längre vara revolutionära och skulle inte stödja proletariatet i dess marsch mot den socialistiska revolutionen. På detta stadium skulle det bli nödvändigt för proletariatet att återigen ta ledningen och splittra bönderna inbördes och att söka stöd från de semi-proletära elementen, d. v. s. de fattiga och egendomslösa bönderna mot de rika bönderna, som skulle ha

²⁸ Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 99. [VV 10 bd 3 (”Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen”)]

²⁹ *Ibid.*, VII, 109-110.

³⁰ Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 41, 104. [VV 10 bd 3 (”Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen”)]

³¹ *Ibid.*, VIII, s. 94.

³² *Ibid.*, VIII, s. 94.

³³ Denna fras myntades av Lenin i en artikel från april 1905 (*ibid.*, VII, 196-203), och upprepades åtskilliga gånger i *Socialdemokratins två taktiska linjer*.

gynnats mest av fördelningen av godsägarnas egendomar. Hela programmet sammanfattades i en kursiverad passage i *Socialdemokratins två taktiska linjer*:

*Proletariatet måste slutföra den demokratiska omvälvningen genom att dra till sig bondemassan för att med våld slå ned självhärskardömet motstånd och paralysera bourgeoisins vacklan. Proletariatet måste fullborda den socialistiska omvälvningen genom att dra till sig massan av befolkningens halv proletära element för att med våld krossa bourgeoisins motstånd och paralysera böndernas och småbourgeoisins vacklan.*³⁴

Det andra villkoret diskuterades inte på något sätt så utförligt, förmodligen därför att Lenin som vanligt lade fram sin doktrin i polemisk form, och det andra villkoret, till skillnad från det första, inte bestreds av hans mensjevnikiska motståndare. Men det hade redan preliminärt formulerats i en artikel från april 1904 och upprepades klart nog i två passager i *Två taktiker för socialdemokratien*. Ett resultat av den demokratiska revolutionen skulle bli att ”föra ut den revolutionära branden i Europa”, och ingenting skulle ”så starkt förkorta vägen till fullständig seger i Ryssland”. Upprättandet av ”proletariatets och småböndernas revolutionära demokratiska diktatur” skulle ”ge oss möjligheten att resa Europa och det europeiska socialistiska proletariatet, som kastar av sig borgerlighetens ok och i sin tur kommer att hjälpa oss att fullborda den socialistiska revolutionen”.³⁵

Lenin var genom hela *Socialdemokratins två taktiska linjer* noga med att hålla kvar distinktionen mellan revolutionens två stadier både praktiskt och teoretiskt. Han skrev t. o. m. att ”denna demokratiska revolution kommer inte att försvaga utan stärka borgerlighetens herravälden”³⁶ — en förutsägelse som tycktes binda honom vid den mensjevnikiska tron på en utsträckt intervall mellan de två stadierna för den vidare utvecklingen av kapitalismen. Inte desto mindre pekade han särskilt på två element i övergången från det demokratiska till det socialistiska stadiet — stödet från den semiproletära delen av småbönderna och stödet från en socialistisk revolution i Europa, och han visade hur dessa två element kunde väntas växa fram ur den revolutionärt demokratiska diktatur, som skulle kröna det första stadiet. Han behandlade därför de två stadierna som om de ingick i någon sorts kontinuerlig process. I en kort artikel om *Socialdemokratins förhållande till bonderörelsen* tre månader senare i september 1905 lånade han Marx' berömda fras från 1850:

Från den demokratiska revolutionen skall vi omedelbart börja övergå till den socialistiska revolutionen, just i den mån våra krafter, det medvetna och organiserade proletariatets krafter det medger. Vi är för en oavbruten revolution. Vi kommer inte att stanna på halva vägen.³⁷

Han tycks aldrig ha använt frasen igen. Men idén stod kvar. Vid slutet av 1905 skisserade han i några anteckningar, som först utgavs tjugo år senare, en gång till revolutionens stadier i deras logiska följd. Proletariatet i förbund med småbönderna skulle fullborda den borgerliga revolutionen. Detta resultat skulle leda till ett nytt stadium där de rika bönderna och ”en betydande del av mellanbönderna” skulle gå över till borgerligheten och proletariatet skulle med de fattiga böndernas sympati kämpa ”för att behålla sin demokratiska seger i en socialistisk revolutions intresse”. Denna kamp skulle bli hopplös ”om inte det europeiska socialistiska proletariatet skulle komma till det ryska proletariatets hjälp”. Detta var nyckeln till den slutgiltiga segern. ”De europeiska arbetarna kommer att visa oss ’hur man gör’ och sedan skall vi tillsammans med dem göra den socialistiska revolutionen”.³⁸

³⁴ Ibid., VIII, s. 96.

³⁵ Lenin, *Sotjinenija*, VII, s. 191, VIII, s. 62, 83.

³⁶ Ibid., VIII, s. 37.

³⁷ Lenin, *Sotjinenija*, s. 186 (VV 10:3, ”Socialdemokratins förhållande till bonderörelsen”). Marx skrev ”permanente Revolution”, ryska skribenter använde stundom ”permanentnaja” och stundom det vanliga ryska ordet för ”oavbruten” dvs. ”nepreyvnaia.” I senare debatt gjordes ett försök att skilja på Trotskij's försvar för en ”permanent” revolution och Lenins godtagande av en ”oavbruten” revolution. Men det finns ingen signifikans i variationen av terminologin.

³⁸ Ibid., VIII, s. 424-427. [”The Stages, the Trend, and the Prospects of the Revolution”, CW 10, s. 89-92] Denna idé om samaktionen mellan öst och väst i att frambringa den socialistiska revolutionen hade också ansenliga ryska anor. Herzen skrev till Proudhon 1855: ”Ryssland, som är mindre överlägset än Savoien, kommer inte farå da se, hon behöver de europeiska folkens solidaritet, deras hjälp, men å andra sidan är jag övertygad om att Västeuropa inte kommer att bli

Av alla de ledande ryska socialdemokraterna var Trotskij den ende som spelade en framträdande roll under händelserna i 1905 års revolution. Det var därför naturligt att han skulle ta starka intryck av dess lärdomar, i detta avseende stod han vid den motsatta ytterligheten mot mensjevikerna. Hans samarbete med mensjevikerna efter brytningen med Lenin 1903 i organisationsfrågan var kort. Han hyste ingen naturlig sympati för den passiva tonen i den mensjevikiska doktrinen.

Vår kamp för revolutionen (skrev han omedelbart efter den 9 januari 1905) vår förberedelse för revolutionen, kommer på samma gång att bli en skoningslös kamp med liberalismen om inflytande över massorna, för proletariats ledande roll i revolutionen. I denna kamp kommer vi att ha en mäktig kraft på vår sida: själva revolutionens logik.³⁹

I februari 1905 återvände Trotskij till Ryssland som aktiv revolutionär. Det var på hösten samma år, på krönet av hans arbete i petersburgssovjeten som han skisserade sin teori i termer som ökade precisionen i Lenins septemberformulering om ”oavbruten revolution”:

Arbetarklassens ställning som revolutionens förtrupp, den direkta förbindelse som upprättas mellan den och den revolutionära landsbygden; den attraktion den utövar på armén – allt detta tvingar den oundvikligen mot makten. Revolutionens fullständiga seger innebär proletariats seger. Detta i sin tur innebär att revolutionen får en oavbruten karaktär. Proletariatet förverkligar de grundläggande demokratiska uppgifterna, och själva logiken i dess omedelbara kamp för att konsolidera sitt politiska styre ställer i ett visst ögonblick proletariatet inför rent socialistiska problem. Mellan maximi- och minimiprogrammet upprättas en revolutionär kontinuitet. Det är inte fråga om ett enda ”slag” eller en enda dag eller månad, utan om en hel historisk epok.⁴⁰

Och tidigt 1906, sedan han arresterats skrev Trotskij i fängelset en genomträngande analys under titeln *Resultat och framtidsutsikter*, som han efteråt anförde som ”det enda verk där jag mer eller mindre systematiskt framlade mina synpunkter på revolutionens utveckling”.⁴¹

Enligt Trotskijs åsikt var det speciella i den ryska sociala strukturen att den kapitalistiska industrin hade vuxit fram som ett resultat av trycket från utlandet och under statligt beskydd: därför hade det skapats ett proletariat utan en oberoende borgerlig företagarklass. Av denna anledning ”kan ett proletariat i ett ekonomiskt efterblivet land komma till makten tidigare än i ett utvecklat kapitalistiskt land”, och ”i Ryssland kan ’arbetaren’ befinna sig vid makten före sin ’herre’”.⁴² Inte heller ansåg Trotskij detta enbart teoretiskt möjligt. Erfarenheterna från 1905 övertygade honom om att detta faktiskt måste ske. Han hade sett de ryska fabriksägarna svara på kravet om åttatimmars arbetsdag med att förkunna lockout. Arbetarna kunde stärka sitt krav, som var ett legitimt och nödvändigt krav av den borgerliga revolutionen, enbart genom att ta över fabriker. ”Väl vid makten kommer proletariatet oundvikligen genom hela logiken i sin ställning att tvingas in i administreringen av ekonomin som en statsangelägenhet.”⁴³ Att anta att socialdemokratin skulle ta ledningen i en borgerlig revolution och sedan dra sig tillbaka ”för att ge plats åt borgerliga partier”, var ”utopism av värsta slag, en sorts revolutionär kälkborgerlig utopism”, proletariatet skulle när det

fritt så länge Ryssland förblir enrollerat som soldat i tsarens av Petersburg sold.” (*Polnoe Sobrainie Sotjinenij i Piscm*, red. av M. K. Lemke, VIII, (1919) 196).

³⁹ Trotskij, *Sotjinenija*, II, I, s. 57.

⁴⁰ Citat ur en artikel i *Natjalo* (oktober 1905) av L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin 1930), s. 58, 90-91 [Marxistarkivet: [Den permanenta revolutionen](#)].

⁴¹ L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin, 1930), s. 39. ”Resultat och framtidsutsikter” (*Itogi i Perspektivi*, en titel lånad från Parvus” artikel nämnd i not 51 nedan) publicerades först i Petersburg 1906 i en essävolym av Trotskij under titeln *Nasja Revoljutsija*. Varken originalet eller ett omtryck utgivet efter oktoberrevolutionen har gått att komma över. Vid slutet av 1917 publicerades denna essä på nytt för sig själv på ryska i Berlin under titeln *Perspektivi Russkoj Revoljutsii*, det sista kapitlet och de två sista meningarna i det näst sista kapitlet, som förutsade en europeisk socialistisk revolution som ett resultat av kriget, uteslöts av hänsyn till den tyska censuren. Hänvisningar i fotnoter nedan är till denna utgåva. 1918 publicerades en förkortad engelsk översättning av Trotskijs volym från 1906 under titeln *Our Revolution* (New York, 1918) som inkluderade större delen av denna essä (s. 73-144), meningarna ur det näst sista kapitlet och större delen av det sista kapitlet finns med i denna version.

⁴² L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917] s. 36, 40).

⁴³ *Ibid.*, s. 41.

väl tagit makten ”kämpa ända till slutet”.⁴⁴ Fullbordandet av den borgerliga revolutionen skulle automatiskt innebära en övergång till den socialistiska revolutionen.

I en senare artikel, skriven 1909, pekade Trotskij ut den punkt där mensjeviker och bolsjeviker avvek från hans analys:

Medan mensjevikerna utifrån den abstrakta uppfattningen att ”vår revolution är en borgerlig revolution” kommer fram till tanken att proletariet måste anpassa sin taktik till den liberala borgarklassens uppträdande för att försäkra sig om att statsmakten överförs till denna borgarklass, så utgår bolsjevikerna från en lika abstrakt uppfattning – ”demokratisk diktatur, inte en socialistisk diktatur” – och kommer fram till tanken att proletariet vid statsmakten ålägger sig borgerligt demokratiska begränsningar. Det är sant att skillnaden mellan dem är mycket betydande: medan mensjevismens antirevolutionära sidor redan är helt uppenbara, så är det troligt att dessa sidor hos bolsjevismen bara kommer att bli ett allvarligt hot i händelse av seger.⁴⁵

Att Trotskij i en blixst av övernaturlig insikt i detta stycke förutsade den attityd som de flesta bolsjevikledarna intog i Petrograd före Lenins ankomst i april 1917 går inte att förneka, att Lenin själv ända till februarirevolutionen fortsatte att hålla fast vid samma ”självbegränsningdoktrin” kan inte bekräftas så lätt. Det är sant att Lenin inte intog en så beslutsam ståndpunkt i denna fråga som Trotskij, hans underlåtenhet att göra det var i huvudsak ansvarig för förvirringen i de bolsjevikiska leden efter februari 1917. Efter 1906 deltog Lenin två eller tre gånger i polemiker mot Trotskijs teori om ”permanent revolution”. Men Trotskij hade troligen rätt när han hävdade att Lenin aldrig läst *Resultat och framtidsutsikter*, som han citerade i andra hand från en artikel av Martov,⁴⁶ och dessa yttranden bidrog inte mycket till att klargöra Lenins egen inställning. Lenin förkastade lika lite som Trotskij utsikten om en direkt övergång från den borgerliga till den socialistiska revolutionen. Men medan Trotskij trodde att denna övergång skulle inträffa automatiskt och oundvikligt genom själva revolutionens ”logik”, så höll Lenin hårdare fast vid den borgerliga revolutionens *terra firma* och ansåg att övergången till socialism skulle vara avhängig av de två yttre villkor som han hade fastslagit 1905: stödet från bönderna och stödet från en europeisk socialistisk revolution. Den viktigaste doktrinära skillnaden mellan Lenin och Trotskij vid denna tid var att Lenin gjorde början av övergången till socialismen beroende av förhållanden som Trotskij betraktade som nödvändiga för dess slutgiltiga seger.

Vad beträffar småbönderna så hade den marxistiska åsikten om böndernas oförmåga att bilda ett revolutionärt parti varit utgångspunkten för Plechanovs polemik mot narodnikerna och idén var fast rotad i partidoktrinen. Trotskij hade i slutet på 1905 kallat småbönderna ”en stor reservoar av potentiell revolutionär energi”⁴⁷ — vilket var så långt en socialdemokrat gärna kunde sträcka sig vid den tiden. 1905 års erfarenheter, som inspirerade Trotskijs briljanta analys av proletariets roll i revolutionen hade givit honom en fördomsfull åsikt om böndernas roll. Bondeuppror hade följt och understött de tidiga stadierna av den revolutionära rörelsen. Men i det kritiska ögonblicket var det bonden i uniform som hade förblivit lojal mot tsaren och hans officerare och som hade krossat det urbana proletariets revolution. Trotskij drog sina slutsatser av denna diagnos. Han godtog den outhärliga vikten av ett bondeuppror som hjälp i proletariets främsta uppgift.

Men detta innebar inte att småbönderna var en oberoende politisk kraft i jämbördig allians med proletariet: den rätta formeln var att proletariet skulle genomföra den borgerliga revolutionen ”understödd av bondeelementet och styrande det”,⁴⁸ — en formel som Lenin efteråt godtog som till

⁴⁴ Ibid., s. 51, 55.

⁴⁵ L. Trotskij, *1905* (andra eng. utg. 1922) s. 285 [svenska upplagan, s. 274], Trotskij tillade i den andra utgåvan en fotnot till den sista meningen som innebar att detta inte hände därför att ”bolsjevismen under Lenins ledarskap undergick sin ideologiska omdaning (inte utan inre stridigheter) våren 1917”.

⁴⁶ Lenin, *Sotjinenija*, XIV, s. 44-47; L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin, 1930), s. 39-40.

⁴⁷ Trotskij, *Sotjinenija*, II, I, s. 20. I den samlade utgåvan, publicerad 1926 är satsen kursiverad, något som den inte är i originalversionen (N. Trotskij, *Do Devjatogo Janvarja* (Genève, 1905), s. 18).

⁴⁸ Trotskij, *Sotjinenija*, II, I, s. 448.

sitt väsen identisk med hans egen.⁴⁹ Inte heller instämde Trotskij i Lenins formel för den regering som skulle bli resultatet av denna revolution — en ”proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”, detta förkastade han i *Resultat och framtidsutsikter* såsom ”ogenomförbart”.⁵⁰ En revolution ledd av proletariatet kunde bara resultera i en ”arbetarregering” i betydelsen av en regering där arbetarrepresentanter innehade den ”dominerande och ledande ställningen”.⁵¹ Ännu mindre möjligt var det att tänka sig ett förbund mellan proletärer och bönder som ett medel att genomföra den socialistiska revolutionen. En grundläggande intressekonflikt skulle förstöra kompanjonskapet redan på tröskeln till den gemensamma aktionen, ty den revolutionära regeringen skulle i sin jordbrukspolitik bli tvungen att genomföra ”organiseringen av en kooperativ produktion under kommunal kontroll eller direkt för statens räkning”⁵² och skulle behöva pålägga bönderna dessa sociala åtgärder. På det sättet invände Trotskij — fast skillnaderna dem emellan senare överdrevs kraftigt — mot båda leden av Lenins tvåfaldiga formel för ett förbund med bönderna som helhet för att genomföra den borgerliga revolutionen och för ett förbund med de ”semi-proletära” elementen bland bönderna för att genomföra den socialistiska revolutionen. Det största ansvaret skulle i båda stadierna vila på proletariatet.

Mensjevikerna, bolsjevikerna och Trotskij var helt överens om nödvändigheten av en socialistisk revolution i Europa som det andra villkoret för att nå fram till en socialistisk revolution i Ryssland. Trotskij formulerade otvetydigt detta villkor i slutet av *Resultat och framtidsutsikter*:

Utan ett direkt statligt stöd från det europeiska proletariatet kommer inte den ryska arbetarklassen att kunna behålla makten och förvandla sin tillfälliga överhöghet till en varaktig socialistisk diktatur.⁵³

Lenin gick vid denna tid ännu längre. Han trodde inte ens att det ryska proletariatet kunde sätta igång — än mindre vidmakthålla — en socialistisk revolution i Ryssland utan stöd från det europeiska proletariatet. Men både Lenin och Trotskij godtog utan inskränkning nödvändigheten av en europeisk revolution för socialismens slutgiltiga seger i Ryssland. Ingen av dem skulle vid denna tid ha umgåtts med idén om en segrande socialistisk revolution i Ryssland utan en socialistisk revolution i Europa.

Medan Trotskij i doktrinära frågor emellertid intog ståndpunkter som bara var svagt urskiljbara från Lenins, hade han förblivit trogen den mensjevikiska åsikten i organisationsfrågan ända sedan splittringen 1903. Han delade inte Lenins uppfattning om ett litet starkt organiserat och disciplinerat parti, utan fortsatte att betrakta brytningen som orättfärdig och att arbeta för ett återupprättande av partienigheten och valde rollen som försonare utanför fraktionerna åt sig själv. Denna inställning förband ständigt Trotskij, trots alla doktrinära skillnader, med mensjevikerna, vilkas idé om ett massparti inte var intolerant mot olika åsiktsnyanser inom partiet, och invecklade honom ständigt i stridigheter med Lenin, vars åsikter om partienigheten inte hade vacklat sedan 1903. Under hela tiden från 1909 till 1914 motarbetades upprepade gånger Trotskijs försök att bringa fraktionerna tillbaka i samma fålla av Lenin i den doktrinära renhetens och den organisatoriska effektivitetens

⁴⁹ Lenin, *Sotjinenija*, XIV, s. 42.

⁵⁰ L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917]) sid. 48.

⁵¹ Ibid., s. 43. Parvus, en tysk socialdemokrat av ryskt ursprung hade i januari 1905 skrivit i ett förord till Trotskijs tidigare pamflett *Do Devjatogo Janvarja*: ”Om socialdemokratin placerar sig själv i ledningen för den revolutionära rörelsen hos det ryska proletariatet, så blir denna regering (dvs. den ’provisoriska revolutionära regeringen’) socialdemokratisk.” Han tillade: ”Den socialdemokratiska provisoriska regeringen kan inte fullborda den socialistiska revolutionen i Ryssland, men själva processen att likvidera enväldet och upprätta den demokratiska republiken kommer att ge den en gynnsam grogrund för politiskt arbete.” Denna passage innehöll kärnan i Trotskijs teori om permanent revolution. I samma förord skrev Parvus om bönderna: ”De befinner sig endast i en ställning där de kan öka den politiska anarkin i landet och på så sätt försvaga regeringen, de kan inte bilda en homogen revolutionär armé”. En artikel av Parvus i samma ämne, kallad *Itogi i Perspektivi*, fanns i *Iskra* Nr. 85, den 27 januari 1905. Trotskij påstod långt senare att hans åsikter 1905 ”låg nära Parvus”, ”utan att dock vara identiska med dem.” (*Permanentnaja Revoljutsija* (Berlin, 1930), sid. 64-65.)

⁵² L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917]), s. 54.

⁵³ L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917]), slutar med den första meningen i detta stycke (se sid. 73 not 41 ovan): de två återstående meningarna är citerade ur L. Trotskij, *Our Revolution* (New York, 1918) s. 137.

namn, och uthålligheten i denna tvist frambragte en ömsesidig förbittring och en rik vokabulär av ömsesidiga smädelser. 1903-4 hade Trotskij varit angriparen i ordkriget.⁵⁴ Nu under 1911-14 års bittra fejder var det Lenins tur att tala om Trotskij's ”granna men tomma fraser”,⁵⁵ och om hans ”otroliga bombasmer”.⁵⁶ Vägran att böja sig för partidisciplinen ledde till instabilitet i åsikterna. ”Det är omöjligt att diskutera med Trotskij om något som helst viktigt ämne eftersom han inte har några åsikter”, han ”kryper ut genom den ena eller andra debattens spricka och springer från den ena sidan till den andra”.⁵⁷ Trotskij var vid denna tid mindre hätsk än Lenin i den offentliga debatten, men kompenserade detta i ett privat brev 1913 till mensjeviken Tjcheidze från Georgien, där han skrev att ”hela grunden för leninismen i dag är byggd på lögn och förfälskning och bär inom sig det förgiftade fröet till sin egen upplösning”.⁵⁸ Försoningen 1917 strök aldrig ut dessa skarpa ordväxlingar ur minnet hos Trotskij's fiender inom partiet.

Oenigheten inom partiet var alltså häftig och partiets lycka stod lågt när Lenin i januari 1912 samlade en liten konferens med sina anhängare och sympatisörer från Ryssland och Västeuropa i Prag. Trots att den enbart besöktes av fjorton röstande delegater, av vilka alla utom två var bolsjeviker, utropade den sig själv till en ”allmän partikonferens” och ”partiets högsta organ”. Den konstaterade det sorgliga förhållandet av ”upplösning och sammanbrott av flertalet partiorganisationer” under trycket från kontrarevolutionär repression, intensifierad av den långa frånvaron av ”ett arbetande particentrum”, den fördömde såsom ”likvidatorer” dem som inte godtog den bolsjevikiska handlings- och organisationspolitiken, och den höll fast vid ”nödvändigheten av intensifierat arbete på att åter bygga upp det ryska socialdemokratiska arbetarepartiets illegala organisation”. Den bortsåg heller inte från möjligheterna till legal aktivitet och ställde upp tre partislågord — alla väl inom gränserna för den borgerliga revolutionen — för de kommande valen till den fjärde duman – ”en demokratisk republik, åttatimmars arbetsdag och konfiskering av alla godsägares land”. Men det mest betydelsefulla steget som pragkonferensen tog, hade att göra med partiorganisationen. Partiets centralkommitté som utsetts av londonkongressen 1907 och var representativ för de olika grupperna vid den kongressen hade inte sammanträtt på två år och var praktiskt taget ur funktion. Konferensen tillerkände sig själv en partikongress” funktioner och tillsatte en ny centralkommitté på sex medlemmar, däribland Lenin, Zinovjev och Ordzjonikidze, och fem ersättare eller ”kandidater”, däribland Bubnov och Kalinin. Det var ett icke stadgeenligt steg. Men det utmärkte klart bolsjevikernas krav på att själva utgöra det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet och utesluta alla ”likvidatorer”, mensjeviker och andra. Det man hade försökt vid den tredje partikongressen 1905 gjorde man nu på nytt. Och denna gång fanns ingen återvändo. Från och med nu var inte bolsjeviker en fraktion inom partiet utan själva partiet.⁵⁹ En ändring som konferensen gjorde i partistadgan tillät centralkommittén att invälja ytterligare medlemmar. Under denna regel invaldes Stalin strax efter konferensen,⁶⁰ och blev också medlem av en ny, igen tillsatt ”Rysk byrå” som skulle ta hand om arbetet i själva Ryssland. Det var det avgörande ögonblicket. I april 1912 gav trupper eld mot strejkande arbetare vid guldfälten i Lena och det blev mer

⁵⁴ Se s. 45-46 (kapitel 2) i tryckta boken

⁵⁵ Lenin, *Sotjinenija*, XV, 11. Samma fras återkommer senare (ibid., XVIII, s. 381).

⁵⁶ Ibid., XV, s. 546. Det ryska ordet Chlestakovscina är ett starkt ord som avletts från Gogols Chlestakov, den bombastiske bedragaren i *Revisorn*. I ett brev till Gorkij från denna tid kallar Lenin Trotskij en ”posör” (ibid., XVIII, 523).

⁵⁷ Ibid., XV, s. 304; XVII, s. 469.

⁵⁸ *Lenin o Trotskom i o Trotckizme* red. av M. Olminskij (andra utg. 1925), sid. 217-219. Detta brev som censuren hållit undan, upptäcktes efter revolutionen och publiceringen av det var en av sensationerna i kampanjen mot Trotskij efter Lenins död.

⁵⁹ Resolutionerna från konferensen gavs ut som en pamflett (*Vserossijskaja Konferentsija Ros. Soc. Dem. Rab. Partii goda* (Paris, 1912)) och trycktes om i *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), i, s. 177-191. Av diskretionskäl innehöll de inte listan på medlemmar och kandidater som valts till centralkommittén. Men dessa står med små variationer mellan de båda kategorierna i alla partihistoriker ända till det tidigare trettioåret, t. ex. N. Popov, *Outline History of the Communist Party of the Soviet Union*. (Eng. övers. n. d.) I, s. 274, och i Lenin, *Sotjinenija*, XV, 651-654, not 167.

⁶⁰ De källor som anförs i slutet av föregående not såväl som Krupskajas [Lenin](#), uppger att Stalin koopterades, ”kort efter konferensen”. 1938 års officiella historia (*History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks)*, eng. övers. 1939, s. 141) inkluderar tvärtemot i alla tidigare protokoll Stalin och Sverdlov bland dem som valdes till centralkommittén av kongressen och har följts i senare officiella redogörelser.

än 500 döda och sårade. Det var den värsta massakern av det slaget sedan den 9 januari och öppnade en ny era av oro och upprördhet vid industrierna. Ett av symtomen på den förnyade partiaktiviteten var grundandet av en ny bolsjevikisk tidning *Pravda* i Petersburg. Första numret kom ut den 22 april 1912. Ett annat var Lenins personliga beslut att flytta sin bostad från Paris till Krakow i österrikiska Polen, för att vara närmare scenen för dramat. Den stegrade spänningen i Ryssland under de två följande åren ökade inte bara möjligheterna och utsikterna för revolutionär aktivitet i Ryssland utan fördjupade också klyftan mellan bolsjevikerna och mensjevikerna. Lenins egensinniga handlande i Prag väckte indignation bland andra partigrupper. Men ingenting rubbade hans beslut att följa en oberoende kurs. I augusti 1912 sammankallade Trotskij ett möte mellan socialdemokrater av alla åsiktsriktningar i Wien, i hopp om att än en gång kunna bereda väg för en återförening. Men mötet fördömdes och förlöjligades av bolsjevikerna med resultatet att ”augustiblocket” blev en tillfällig koalition mellan mensjevikerna, trotskister och mindre grupper mot bolsjevikerna. Det fick ingen efterföljd utom att det förbittrade relationerna mellan Lenin och Trotskij ytterligare. Inte vid någon tid skrev de om varandra på ett bittrare och giftigare språk än under de 18 månader som följde på augustikonferensen.

Kriget 1914 var förutbestämt att tjäna som växthus åt revolutionens sådd. Den omedelbara effekten av krigsutbrottet var att revolutionärernas uppgift komplicerades oerhört och den rudimentära organisation de ägde bröts sönder. I Petersburg förenades de bolsjevikiska och mensjevikiska deputeraderna i duman för ett ögonblick i en gemensam deklaration i hela det ryska socialdemokratiska partiets namn, och vägrade rösta för krigskrediter. Från regeringssidan blev den första åtgärden att understryka den regeringsfientliga pressen, inklusive den bolsjevikiska *Pravda*. Även i Västeuropa begränsades propagandafriheten till en handfull små neutrala länder. Lenin, som arresterats och hotats med internering i Österrike, tog sin tillflykt till Schweiz och upprättade i Bern, när Zinovjev förenat sig med honom, vad som snart blev betraktat som bolsjevismens auktoritära centrum.

Lenin tvekade inte om partiets inställning till kriget. Efter stuttgartkongressen 1907 hade den Andra internationalen på Lenins tillskyndan bundit sig vid att ålägga socialdemokraterna att i händelse av krig ”använda den ekonomiska och politiska krisen, som orsakats av kriget till att ... påskynda förstörelsen av kapitalistklassens klassherravälde”.⁶¹ Socialisternas och socialdemokraternas avfall i Västeuropa, där de nästan som en man, stödde sina respektive regeringar i augusti 1914 var det svartaste förräderi. Det rubbade på intet sätt Lenins övertygelser. Han kom fram till Bern den 5 september 1914 och följande dag samlade han en liten grupp bolsjevikerna som fanns till hands och läste för dem ett antal teser om kriget, där han uttryckligen förkunnade att ”från arbetarklassens och de arbetande massornas av alla folk i Ryssland synpunkt skulle ett nederlag för den tsaristiska monarkin och dess trupper vara det minst onda” och förde fram de slagord som socialdemokratin måste förkunna:

för det första allsidig propaganda, omfattande såväl trupperna som krigsskådeplatserna, för en socialistisk revolution och för nödvändigheten att rikta vapnen inte mot de egna bröderna, andra länders löneslavar, utan mot de reaktionära och borgerliga regeringarna och partierna i alla länder. Det är obetingat nödvändigt att organisera illegala celler och grupper inom alla nationers trupper för att bedriva sådan propaganda på alla språk. En skoningslös kamp måste föras mot kälkborgarnas och borgarnas chauvinism och ”patriotism” i alla länder utan undantag.⁶²

En större konferens av bolsjevikerna i Bern i februari 1915, som besöktes av såväl Bucharin, Krylenko och Pjatakov som Lenin och Zinovjev, antog och publicerade en serie resolutioner efter liknande linjer.⁶³ Men de förblev en isolerad grupp. Plechanov predikade nationellt försvar som en nödvändig inledning till reformer och intog på så sätt en ståndpunkt som inte gick att skilja från Andra internationalens socialdemokratier eller arbetarepartier, som hade brännmärkts av Lenin som

⁶¹ Partiets inställning till krig kommer att diskuteras i Del V.

⁶² Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 44-46. Teserna stod i ändrad och utökad form i partitidskriften *Sotsial-Demokrat* den 1 november 1914 (ibid., XVIII, s. 61-66). [”Den revolutionära socialdemokratins uppgifter i det europeiska kriget”, VV 10:5]

⁶³ Lenin, *Sotjinenija*, XVIII. 124-128; Krupskaya, *Memories of Lenin* (Eng. övers. 1932), s 156-157. [sv. övers. [Lenin](#)]

”social-chauvinistiska”, och den mensjevnikiska åsikten sträckte sig ända från Plechanovs ”höger”-inställning till ”vänster”-inställningen hos Martov, som förklarade sig vara internationalist och gick på Lenins linje när det gällde att ta avstånd från det ”imperialistiska kriget”. Men mellan bolsjeviker och dessa vänstermensjeviker fanns det fortfarande en väsentlig skillnad. Lenin önskade göra slut på kriget genom en socialistisk revolution över hela Europa, som skulle göra det möjligt för Ryssland att gå vidare direkt från den borgerliga revolutionen till den socialistiska revolutionen. Martov önskade göra slut på kriget genom en borgerligt-demokratisk fred på grundval av nationellt självbestämmande och utan annekteringar och skadestånd; och ingen mensjevik som godtog den reservationslösa dogmen om den kommande revolutionens borgerliga karaktär kunde sträcka sig längre än hit. Både Martov och Lenin var närvarande vid den berömda zimmerwaldkonferensen för internationella socialister som var emot kriget, i september 1915. Skillnaden mellan dem var skillnaden mellan zimmerwald-högern och zimmerwald-vänstern.

I Ryssland drev händelsernas och åsikternas tryck gradvis bolsjeviker och mensjeviker isär efter det inledande samarbetet mellan de båda grupperna, och bolsjevikerens överlägsna underjordiska organisation, som trots att den allvarligt begränsades av polisförhållanden aldrig upphörde att fungera, talade till deras förmån. Vid slutet av september 1914 höll fyra bolsjevikiska dumadeputerade och andra bolsjevikiska delegater från olika delar av Ryssland en hemlig konferens i Finland. Inspirerade av Lenins teser från 24 augusti/6 september 1914 antog de en resolution som fördömde — i ganska allmänna ordalag, det är sant — regeringen och kriget. En månad senare arresterades de bolsjevikiska deputeraderna tillsammans med andra framstående bolsjeviker, däribland Kamenev, som hade samlats för en ny konferens, och tidigt 1915 landsförvisades de till Sibirien.⁶⁴ Under rättegångsförhören hävdade både Kamenev och två av deputeraderna att de inte instämde i Lenins teser så länge som dessa ålade partiet att arbeta för ett nationellt nederlag i kriget.⁶⁵ Men där bolsjevikerne vacklade, upplöstes mensjevikerne i Ryssland nästan helt och gick inte att skilja från andra ”progressiva”, som förenade en patriotisk inställning till kriget med krav på demokratiska reformer.

Deporteringen av alla de främsta bolsjevikerne från Petrograd till Sibirien, där Sverdlov, Stalin och Ordzjonikidze redan avtjänade förvisningsstraff från före krigsutbrottet, bröt bokstavligen upp den centrala bolsjevikiska organisationen i Ryssland. Under åtta månader existerade inte centralkommitténs så kallade ”ryska byrå”. Sommaren 1916 återinstiftades den av en partiarbetare vid namn Sjljapnikov, som i början av kriget hade bott i Paris och varit med på bernkonferensen 1915 och senare hade skickats till Skandinavien av Lenin, för att arrangera smuglingen av partilitteratur in i Ryssland. Sjljapnikov återvände till Petrograd och invalde två unga partimedlemmar, som hittills inte märkts så mycket och därför hade undgått att arresteras, Zalutskij och Molotov (en ung intellektuell från Kazan, vars rätta namn var Skrjabin, och som hade gjort sin partidebut på *Pravdas* redaktion 1912) och de bildade nu en ny ”rysk byrå”.⁶⁶ Det fanns emellertid inte mycket att göra. Lokala kommittéer i några få stora centra fortsatte med olovlig propaganda. Men kommunikationerna med centralkommittén i Schweiz var tillfällig och osäker, trots att nummer av partitidskriften *Sotsial-Demokrat*, publicerad av Lenin med oregelbundna mellanrum under hela kriget, ibland lyckades ta sig fram. I Ryssland hade partiet ingen publikation sedan Pravda lagts ner vid krigsutbrottet.

Under tiden satt Lenin i Schweiz och iakttog och skrev.

I början på 1916 flyttade han från Bern till Zürich, där han lättare fann material för *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, hans viktigaste arbete under kriget. Han skrev också mycket om socialisternas inställning till kriget och om frågan om nationellt självbestämmande, som hade blivit mycket angelägen genom den allierade propagandan, och om vilken partiets åsikter gick skarpt isär. I april 1916 var han med på en andra konferens med zimmerwaldgruppen i Kienthal. Förhand-

⁶⁴ E. Jaroslavskij, *Istorija VKP (B)*, III, (1929), s. 220-223.

⁶⁵ För Lenins fördömmande av denna handling se *Sotjinenija* XVIII, s. 129.

⁶⁶ E. Jaroslavskij, *Istorija VKP (B)*, III (1929), s. 234-235.

lingarna tycktes visa en lätt rörelse mot vänster bland de socialister som var emot kriget, men ingen verklig enighet i åsikter eller syften. Lenins tilltro till att han hade rätt i sin tro slokade aldrig. Men tillvarons småskurna monotoni och oförmågan att handla, undergrävde något hans optimism. Hösten 1911, vid vad som tycktes vara reaktionens mörkaste ögonblick hade han sett allt fler tecken på att "tiden för den s. k. fredliga borgerliga parlamentarismen närmar sig sitt slut för att ge plats åt en tid av revolutionär kamp av proletariatet som organiserats och övats i den marxistiska idéns anda och som kommer att krossa det borgerliga styrelseskicket och upprätta den kommunistiska ordningen."⁶⁷ I januari 1917 var han inför en schweizisk åhörarskara tveksam om huruvida "vi, de gamla" (Lenin var fyrtiosex år) skulle "leva för att se den kommande revolutionens avgörande slag".⁶⁸ Omkring sex månader senare bröt revolutionen ut i Ryssland, och efter mer än en månads orolig väntan och besvärliga förhandlingar, reste Lenin med en grupp på ungefär tjugo bolsjeviker, däribland Zinovjev, Radek, Sokolnikov och Safarov, genom Tyskland till Sverige enligt en överenskommelse med de tyska myndigheterna, i en järnvägsvagn avspärrad från kommunikation med världen utanför.⁶⁹ Sällskapet nådde Petrograd den 3 april 1917.

⁶⁷ Lenin, *Sotjinenija*, XV, s. 265.

⁶⁸ *Ibid.*, XIX, s. 357.

⁶⁹ En fullständig redogörelse för förhandlingarna och resan finns i Fritz Platten, *Die Reise Lenins durch Deutschland* (n. d. 1925). Händelsen var mindre ödesdiger än den senare framställdes. Kort efteråt gjorde en mycket större grupp ryska emigranter, däribland en mensjevikisk grupp ledd av Martov, samma resa under samma villkor.

4. Från februari till oktober ¹

Februarirevolutionen 1917 som krossade den romanovska dynastin var ett spontant utbrott av en massa, som blivit förbittrad av krigets försakelser och av den påtagliga olikheten i fördelningen av bördorna. Den välkomnades och användes av ett brett skikt av borgerligheten och den officiella klassen, som hade förlorat förtroendet för det enväldiga styrelseskicket och särskilt för tsaren och hans rådgivare. Det var från denna del av befolkningen den första provisoriska regeringen togs. De revolutionära partierna spelade ingen direkt roll i revolutionens framväxt. De väntade den inte och var först något förbryllade av den. Skapandet i revolutionsögonblicket av en petrogradsovjet av arbetardeputerade var en spontan handling av grupper av arbetare utan central styrning. Det var återupplivande av petersburgssovjeten, som hade spelat en kort men ärofull roll i 1905 års revolution, och var, liksom sin föregångare, en icke-partibunden organisation, vald av fabriksarbetare; social-revolutionärer, mensjeviker och bolsjeviker var alla representerade i den. Den aspirerade inte till en början på regeringsmakten, delvis på grund av att dess ledare var av den hittills vedertagna åsikten att Ryssland var moget för en borgerlig revolution och ännu inte för en socialistisk, och delvis därför att den inte hade någon känsla för sin egen kunnighet eller färdighet att regera. Sovjetens attityd beskrevs efteråt av Lenin som ett ”frivilligt överlämnande av statsmakten till borgerligheten och dess ‘provisoriska regering’ ”.²

Det faktum att sovjetens lagar erkändes av ett ständigt ökande antal arbetare och soldater gav den, trots sig själv, en auktoritetsställning, som inte kunde förbises, och detta var den praktiska och nästan tillfälliga grunden för det s. k. ”dubbelväldet” (el ”dubbelmakten”) som februarirevolutionen hade satt upp, när den allmänna myndigheten på något sätt utövades av två konstellationer, vilkas inställning till varandra oroligt svängde mellan rivalitet och samarbete. Den provisoriska regering som var den lagliga efterträdaren till den tsaristiska regeringen och erkänd som sådan av världen utanför, och de självkonstituerade och därför revolutionära sovjeterna av arbetardeputerade. Petrograds exempel följdes med sovjeter som upprättades i Moskva och andra stora städer och, något senare, i landsorten; och detta i sin tur ledde till att den första ”allryska konferensen” av sovjeter sammankallades i slutet av mars 1917.

¹ En historik över denna vitala period behövs väl. *Revolutsija 1917 goda i Chronika Sobytij* (6 vol. av skilda redaktörer 1923-30) är en ovärderlig källskrift och det finns ett stort uppbåd annat förstahandsmaterial, däribland den från deras egen synpunkt briljanta skissen av Miljukov i *Istorija Vtoroj Revolutsij* (Sofia 1921) och Trotskijs *Ryska revolutionens historia*.

² Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 114. V. Chernov, *The Great Russian Revolution* (Engelsk övers. New York, 1936), sid. 99-109, ger en liknande analys.

Av de två fraktionerna av det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet var det först mensjevikerna som gynnades mest av februarirevolutionen. Lika som under 1905 tycktes löftet om en konstitutionell regering rättfärdiga deras program och gav den ett övertag över bolsjevikerna. En borgerligt revolutionär regim som åtnjöt ett kritiskt stöd av goda marxister ända till dess den borgerliga kapitalismen hade uttömt sina möjligheter och vägen låg öppen för den socialistiska revolutionen – detta var exakt den mensjevikiska bilden av det första stadiet i den revolutionära processen. ”Dubbelväldet”, betraktad som ett författningsenligt kompanjonskap mellan den borgerliga regeringen och den proletära ”legala oppositionen” var faktiskt väsentligen mensjevikisk till sitt upphov. Den mest genanta punkten för mensjevikerna var deras inställning till kriget, där de inte var överens inbördes. Men en politik som gick ut på att trycka på den borgerliga regeringen att stoppa kriget med ett demokratiskt program utan att gå in på exakta detaljer om sätten och medlen att få slut på det tycktes för ögonblicket tillfredsställa alla krav. Mensjevikerna uppnådde snabbt en dominerande ställning inom petrogradsovjeten. Dess förste president var den georgiske mensjevikern Tjcheidze. Mensjevikernas främsta rivaler var socialrevolutionärerna. Det dröjde inte länge förrän sovjeterna av arbetardeputerade blev sovjeterna av arbetar- och soldatdeputerade, och medan armén upplöstes i kämpande massor av bönder som ropade efter fred och mark och som räknade med att socialrevolutionärerna skulle fullfölja sina strävanden, så fortsatte socialrevolutionärernas (eller SR som de vanligen kallades) stjärna att stiga.

Bolsjevikerna tycks ha vunnit minst. Revolutionens plötsliga utbrott hade lämnat besluten om den bolsjevistiska politiken i händerna på tre män (två av dem unga och utan erfarenhet) som var avskurna inte bara från particentralen i Schweiz utan också från de andra erfarna partiledarna som var kvar i Sibirien. Det var en besvärande situation. Å ena sidan var de bundna till Lenins teser från 1914 och av allt han sedan hade skrivit om den sensationella politik, som man visste att också många bolsjevikier såg på med avsmak och som gick ut på att förkunnat inbördeskrig och nationellt nederlag. Å andra sidan hade partiresolutionen från 1905 tänkt på upprättandet av en provisorisk revolutionär regering som resultat av en demokratisk revolution och hade gått med på att ett bolsjevistiskt samarbete i en sådan regering kunde vara önskvärd ”i syfte att kompromisslöst kämpa mot alla kontrarevolutionära försök och att försvara arbetarklassens oberoende intressen”.³ Med såpass mycket ledning och ingenting mera konstituerade Sjljapnikov, Zalutskij och Molotov den ryska centralkommittébyrå och utarbetade ett partimanifest som publicerades som en affisch den 26 februari 1917 och två dagar senare återfanns som bilaga till första numret av petrogradsovjetens *Izvestija*.⁴

När man tar allt i betraktande var det ett anmärkningsvärt företag. Eftersom ingen provisorisk regering ännu hade utropats uppstod aldrig frågan om att definiera relationerna till en sådan. Manifestet uppmanade arbetarklassen och den revolutionära armén att skapa en provisorisk revolutionär regering, som skulle upprätta republik, införa demokratiska reformer som åttatimmars arbetsdag, konfiskering av egendomar och skapa en konstituerande församling på grundval av allmän rösträtt och hemlig omröstning, konfiskera och fördela födoämneslager och ”gå in i förhandlingar med proletariatet i de krigförande länderna för en revolutionär kamp av folk i alla länder mot sina förtryckare och förslavare ... och för att avsluta den blodiga mänskliga slakt som har pålagts de förslavade folken”. Fabriksarbetare och upprorsarméer uppmanades att välja representanter till denna provisoriska revolutionära regering. Maningen slutade med en hyllning till ”revolutionens röda fana”, ”den demokratiska republiken”, ”den revolutionära arbetarklassen” och ”det revolutionära folket och upprorsarmén” – Lenin som läste utdrag ur detta manifest i den tyska pressen medan han ännu var i Schweiz och kämpade för att kunna ordna sin resa till Ryssland, påpekade såsom särskilt viktigt och särskilt aktuellt den ”fullständigt riktiga tanken att det för att nå fred krävs förbindelser med alla krigförande länders proletärer”.⁵

³ Se början av föregående kapitel (”1905 och därefter”).

⁴ Texten finns i Lenin, *Sotjinenija*, XX, 600-601; se också *ibid.*, XX, s. 634.

⁵ Texten finns i Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 31.

Februarirevolutionen hade undanröjt alla hinder utom bristen på mänsklig kraft att återupprätta partitidskriften. Utgivningen av *Pravda* återupptogs den 5 mars 1917 under en redaktion bestående av Molotov, vilken såsom medlem av centralkommitténs byrå bar huvudansvaret, Kalinin, då liksom senare uppskattad mindre för sina intellektuella egenskaper än för sitt anseende som en användbar partimedlem av bondeursprung, och Jeremjev, som man inte vet så mycket om utom att han hade varit en av bidragsgivarna till *Pravda* 1912.⁶ Det första numret distribuerades fritt, det andra såldes i 100.000 exemplar.⁷ De åsikter som uttrycktes i de sju första numren av den nya *Pravda* var grovt taget desamma som i partimanifestet. Den förkastade den existerande provisoriska regeringen som en ”regering av kapitalister och godsägare” och ansåg att sovjeten skulle sammankalla en konstituerande församling för att upprätta en ”demokratisk republik”. Den 10 mars 1917 publicerades en resolution av byrån i krigsfrågan, som talade för en ombildning av det imperialistiska kriget till ett inbördeskrig för att befria folken från de styrande klassernas ok, men man avhöll sig ännu från att uttryckligen mana till nationellt nederlag. Men den var inte immun mot återfall. Samma nummer som tryckte denna resolution tryckte en artikel av Olminkij som avslutades med: (den borgerliga) revolutionen är ännu inte fullbordad. Vi lever under slagordet ”slås tillsammans”. I partiangelägenheter varje parti för sig, men alla som en man för den gemensamma saken.

Situationen komplicerades av att den lokala partikommittén i Petrograd återupplivades. Denna hade för första gången fått legal status och hade dragit till sig ett stort antal nya rekryter och visade upp en förvirrande mängd skilda åsikter. Allmänt sett stod petrogradkommittén längre till höger än byrån. När den unge Molotov dök upp på en av dess sessioner den 5 mars 1917 och föreslog en resolution som angrep den provisoriska regeringen såsom kontrarevolutionär och krävde att den skulle ersättas av en regering som kunde genomföra ett demokratiskt revolutionärt program, misslyckades han med att övertyga majoriteten av kommittén, som antog en text som lovade att inte motsätta sig den provisoriska regeringen så länge som ”dess handlingar svarar mot proletariats och de breda demokratiska folkmassornas intressen”.⁸

Denna förvirrade situation bragtes i ännu värre oordning av att Kamenev, Stalin och Muranov anlände till Petrograd från Sibirien den 13 mars 1917 – den dag då det sjunde numret av *Pravda* kom ut. Kamenev var en erfaren skribent och hade tillförordnats som redaktör av det centrala partiorganet – på den tiden *Rabotjaja Gazeta* – av pragkonferensen 1912. Stalin som hade varit medlem av partiets centralkommitté sedan 1912 ersatte Sjljapnikov som äldre partiorganisatör i Petrograd. Muranov var en av de bolsjevistiska deputeraderna i den fjärde duman. Alla tre hade tidigare arbetat på den gamla *Pravda*.⁹ De tog omedelbart över tyglarna från Sjljapnikov och hans unga kolleger, och *Pravda* från den 15 mars 1917 förkunnade att Muranov hade tagit sig an ledningen av tidskriften och att Stalin och Kamenev hade kommit med i redaktionen. De tidigare redaktionsmedlemmarna var troligen kvar, men med minskat inflytande och färre förmåner.

Dessa åtgärder var helt naturliga, hur motbjudande de än var för interimsledarna, som hade gjort bra ifrån sig i en svår situation¹⁰ och skulle inte ha väckt något intresse utom för det förhållandet att nykomlingarna genomförde en kontroversiell förändring av politiken. En kort artikel av Stalin i *Pravda* från den 14 mars 1917 var mindre anmärkningsvärd för vad den sade än för var den utelämnade. Den uppmanade arbetare, bönder och soldater att samlas i sovjeterna ”som organ för samslingen och kraften i de ryska revolutionära styrkorna”. Men den nämnde varken den provisoriska regeringen eller kriget, och den försiktiga maningen att ”bevara de rättigheter som har vunnits

⁶ A. Sjljapnikov, *Semnadtsjatyj God*, II (1924), s. 178.

⁷ *Ibid.*, II, s. 114.

⁸ *Pervji Legalnyj PK Bolsjevikov* (1927), s. 18-19. Partikommittén höll fast vid namnet ”Petersburg” i sitt namn och vägrade att erkänna namnbytet som gjorts 1914 i ”chauvinistiskt syfte” av den tsaristiska regeringen (*ibid.*, s. 5).

⁹ Enligt N. Popov, *Outline History of the Communist Party of the Soviet Union* (Engelsk övers. n. d.), 1, s. 277, var alla tre med i redaktionen 1912. Stalin deltog med att framställa första numret (Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 130) och arresterades den dag den kom ut den 22 april 1912. Kamenev sändes till Petersburg i början av 1914 för att ta hand om *Pravda* (Krupskaja, *Lenin*, svensk översättning 1976, s. 265).

¹⁰ Sjljapnikov avslöjade sin känsla av missnöje i sina annars värdefulla memoarer. Molotov förhöll sig tyst – en vana som var honom till gagn under hela hans karriär.

för att slutligen slå ner den gamla makten och flytta den ryska revolutionen framåt”, närmade sig mycket mer den mensjevikiska formeln om att pressa borgerligheten framåt bakifrån än den bolsjevikiska formeln om att ta ledningen.¹¹ Följande dags nummer som innehöll meddelandet om förändringarna i redaktionen bar på första sidan en proklamation från petrogradsovjeten. ”Till folken i hela världen”, som förkunnade att ”vi skall oförskräckt försvara vår egen frihet” och ”den ryska revolutionen skall inte rygga tillbaka inför angriparnas bajonetter”.¹² Denna följdes av en signerad artikel av Kamenev:

När armé står emot armé, skulle det vara en mycket dum politik att föreslå den ena av dessa arméer att lägga ner vapnen och gå hem. Detta skulle inte vara en fredspolitik utan en slavpolitik, som skulle förkastas med avsky av ett fritt folk.

Ett fritt folk kunde bara ”svara kula med kula, granat med granat”. Denna helhjärtade underskrift på det nationella försvaret bekräftade uttryckligen Kamenevs uttalande i rätten mer än två år tidigare, att han inte delade Lenins ställningstagande.¹³

Enligt Sjljapnikov, som vid detta tillfälle blir vår enda auktoritet, så uppväckte *Pravdas* frontförändring bestörtning bland de bolsjevistiska fabriksarbetarna och det hölls ett möte, där byrån, petrogradkommittén och de landsförvista från Sibirien alla var representerade. Under diskussionens lopp tog Stalin och Muranov avstånd från Kamenevs åsikter. Han ”underkastade sig det allmänna beslutet och antog en ‘moderat ställning’ i organisationen”.¹⁴ Resultatet av diskussionen tycks mindre ha blivit en kompromiss än ett dödläge, ty medan *Pravda* inte publicerade fler artiklar som var så uttalat för ett nationellt försvar, så avhöll den sig också från varje grundlig attack mot den provisoriska regeringen eller dess krigspolitik.¹⁵ En äldre och försiktigare redaktion hade undertryckt den häftiga glöd som visats i de tidigare numren och retirerat till en bekvämare ställning på staketet. När det hölls en partikonferens för att besluta om vilken väg man skulle följa vid den första allryska konferensen med sovjeterna i slutet av mars 1917, så skilde sig knappast Stalins framlagda uttalande att ”endast stödja den provisoriska regeringen i dess handlande i den utsträckning den följer den väg där den är till nytta för arbetarklassen och de revolutionära småbönderna” till innehållet från den formel som mensjevikmajoriteten hade antagit vid sovjetkonferensen, och de flesta bolsjeviker den åsikt Stalin uttryckt, att ett enande var möjligt enligt Zimmerwald-Kienthal-linjen med de mensjeviker som var emot nationalförsvaret.¹⁶

Mer än sju år senare på höjdpunkten av Stalins kontrovers med Trotskij, erkände Stalin sitt misstag vid denna tid. Sedan han hävdade att partiet varken kunde söka störta den provisoriska regeringen, eftersom den var sammankopplad med sovjeterna, eller stödja den, eftersom den var en imperialistisk regering, fortsatte Stalin:

Partiet – dess majoritet ... antog en påtryckningspolitik av sovjeterna mot den provisoriska regeringen i fredsfrågan, och beslöt att inte genast ta steget från det gamla slagordet om proletariats och småböndernas diktatur till det nya om makt åt sovjeterna. Denna fifty-fifty-politik avsåg att ge sovjeterna en möjlighet att i de konkreta frågorna om freden upptäcka den provisoriska regeringens imperialistiska natur och så ta avstånd från den. Men det var ett i grunden felaktigt ställningstagande, därför att det födde pacifistiska illusioner och hindrade massornas revolutionära uppror. Detta felaktiga ställningstagande

¹¹ Stalin, *Sotjinenija*, III, s. 1-3.

¹² Omtryckt i A. Sjljapnikov, *Semnadtsjatyj God*, II, (1924), s. 291.

¹³ Se s. 83 ovan [i Carrs bok]. Artikelns finns i Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 601-602.

¹⁴ A. Sjljapnikov, *Semnadtsjatyj God*, II (1924), s. 185.

¹⁵ Skillnaderna mellan de andra redaktörerna och Kamenev var att de intog en neutral hållning, medan Kamenev betraktade denna position som ”omöjlig” och önskade ett öppet stöd (se hans tal i *Pervyi Legalnyj PK Bolsjevikov* (1927), s. 50).

¹⁶ Förhandlingarna i den allryska sovjetkonferensen finns återgivna i Sjljapnikovs *Semnadtsjatyj God*, III (1927) s. 211-249, och dess resolutioner är omtryckta *ibid.*, III, s. 360-374. Förhandlingarna vid partikonferensen har aldrig publicerats officiellt. Men det finns ingen anledning att betvivla autenticiteten i de ofullständiga redogörelser som publicerats av Trotskij, *Stalinskaja Skola Falsifikatsij* (Berlin 1932) s. 225-290, som fick dem från Zinovjev och Kamenev 1925; för citaten från uttalandena av Stalin, som gjorde den främsta rapporten från konferensen, se *ibid.*, sid. 235, 265-266. [Svensk översättning på marxistarkiv.se: [Stalins förfalskarskola](#) – Red anm]

delade jag med andra partikamrater och förkastade det fullständigt först i mitten av april, då jag anslöt mig till Lenins teser.¹⁷

Argumenteringen är inte särskilt övertygande och tillskriver subtiliteten i avsikten saker som berodde på ren förvirring. Men man kan känna sympati med dem som sökte hamra ut en konsekvent bolsjevikpolitik i Petrograd under marsdagarna 1917. Ingen hade ännu motsatt sig åsikten att den ryska revolutionen inte var och inte kunde bli något annat än en borgerlig revolution. Detta var den solida och godtagna doktrinära ram som politiken måste infattas i. Ändå var det svårt att inom denna ram finna något tvingande skäl att kasta den provisoriska regeringen, som utan tvivel var borgerlig, från makten, eller att kräva att makten överfördes till sovjeterna som väsentligen var proletära, eller – minst av allt – förkasta kravet på en ”demokratisk” fred och predika inbördeskrig och nationellt nederlag. Cirkeln kunde inte göras kvadratisk. Man lämnade åt Lenin att inför sina förvånade lärjungars ögon krossa ramen.

Scenen vid Lenins ankomst till Finlandsstationen i Petrograd kvällen den 3 april 1917 har återgivits av åtminstone fyra ögonvittnen.¹⁸ Han hade blivit mött i Bjelostrov, den sista stationen före Petrograd, av en grupp som representerade centralkommitténs ryska byrå och som leddes av Sjljapnikov. På tåget ansatte Lenin Sjljapnikov med frågor om hur saker stod till inom partiet ... om orsakerna till Pravdas vändning mot ”defencism” om de enskilda kollegernas ställningstaganden. Vid ankomsten till Petrograd hälsades han av medlemmar av centralkommittén och *Pravdas* redaktion. Bland dem var Kamenev, som han genast började tillrättavisa med gott humör: ”Vad är detta du skriver i Pravda? Vi såg några av dina artiklar och kritiserade dig ordentligt”. Alexandra Kollontaj kom fram med en bukett som Lenin bar klumpigt och gruppen fortsatte till det tidigare kejserliga väntrummet. Här blev Lenin officiellt välkomnad av Tjcheidze, presidenten i petrogradsovjeten, som med ett par omsorgsfullt valda ord uttryckte sina förhoppningar om att de demokratiska leden skulle slutas i försvar för ”vår revolution”. Lenin vände sig obestämt bort från det officiella sällskapet mot den folkmassa som samlats utanför, tilltalade dem som ”kära kamrater: soldater, sjömän och arbetare”, hälsade i deras personer ”den segrande ryska revolutionen”, förklarade att det ”imperialistiska rövarkriget” var början till inbördeskrig över hela Europa och drog slutsatsen:

Vilken dag som helst, om inte i dag eller i morgon, kommer sammanbrottet för hela den europeiska imperialismen. Den ryska revolutionen som ni har åstadkommit har startat och öppnat en ny epok. Leve den världsomfattande socialistiska revolutionen.¹⁹

Som Suchanov anmärker, var det inte ett svar till Tjcheidze. Det passade inte ens ”sammanhanget med den ryska revolutionen som den sågs av alla utan undantag som hade bevittnat den eller deltagit i den”. Lenin hade talat, och hans första tal hade inte handlat om den borgerliga revolutionen utan om den socialistiska.

På torget utanför stationen var det en massdemonstration av bolsjevikerna ledd av en pansarbil som bar partifanan. Lenin stod på pansar bilen och talade till den hurrande folkmassan i liknande ordalag och talade senare samma kväll i två timmar till en åhörarskara ur partiet i partihögkvarteret. Den sakta stigande förvåning som hans ord mottogs med av de andra partiledarna beskrevs av ett ögonvittne tio år senare:

¹⁷ Stalin, *Sotjinenija*, VI, 333-334. [Engelsk översättning, ”Trotskyism or Leninism”, i *Stalins Works* vol 6, sid 347-348. Talet hölls 26 november 1924. – *Red anm*]

¹⁸ *Izvestija* 5 april 1917; A. Sjljapnikov, *Semnadstjatyj God*, III (1927), 357-359; Raskolnikov i *Proletarskaja Revolutsija* Nr. 13 1923, s. 220-226; N. Suchanov, *Zapiski o Revolutsij* (Berlin, 1922), III, s. 14-15. Sjljapnikovs redogörelse visar en iver att betona hans egen roll som ceremonimästare och att bräcka Kamenev; Raskolnikov var en rakt-på-sak-bolsjevik ur de djupa leden; Suchanov var en lysande men pratsjuk författare med mensjevikisk anknytning, som har lämnat den livligaste och mest detaljerade kvarvarande redogörelsen om revolutionens yttre händelser. Krupskaja, *Lenin*. (Svensk övers. 1976), s. 340, redogör för mötet vid Bjelostrov (Beloostrov). Både Raskolnikov och Zalelskij (i *Proletarskaja Revolutsija* Nr. 13, 1923, s. 155) noterar Kollontajs närvaro. Ingen av de tidiga berättelserna nämner någon ledande bolsjevik utom Sjljapnikov, Kamenev och Kollontaj som närvarande för att ta emot de resande.

¹⁹ Tjcheidzes tal publicerades i *Izvestija* 5 april 1917. Lenins tal till folkmassan återges inte och denna redogörelse antyder att det hölls före och inte efter Tjcheidzes tal.

”Man hade väntat sig att Vladimir Iljitj skulle komma och kalla centralkommitténs ryska byrå till ordningen och särskilt kamrat Molotov, som intog en speciellt motsträvig hållning mot den provisoriska regeringen. Det visade sig emellertid att det var Molotov som stod Iljitj närmast av alla.”²⁰

Följande dag ägde flera diskussioner rum i hans systers våning och i *Pravdas* redaktionslokaler,²¹ och på eftermiddagen talade han inför ett möte med socialdemokrater – bolsjeviker, mensjeviker och oberoende i Tauridepalatset, där sovjeten höll sina sessioner. Det var vid detta sista tillfälle som Lenin för första gången läste upp de berömda ”aprilteserna” som sammanfattade hans åsikter, det var då som Bogdanov avbröt med rop som ”Delirium, en dåres dillerier”, det var då som Goldenburg, en annan före detta bolsjevik, förklarade att ”Lenin hade satt upp sig som kandidat till en europeisk tron som hade stått vakant i 30 år, Bakunins tron”, det var då som Steklov, redaktören för *Izvestija*, som snart skulle förena sig med bolsjevikerna, tillade att Lenins tal bestod av ”abstrakta konstruktioner som han snart skulle överge när han blivit närmare bekant med den ryska situationen”. Lenins tal angreps från alla sidor, endast Kollontaj talade för det, och Lenin lämnade salen utan att utnyttja sin rätt till replik.²² Teserna *Om proletariatets uppgifter i den nuvarande revolutionen* publicerades i *Pravda* den 7 april 1917.²³ Nyckeln till Lenins ställningstagande finns i dessa teser:

Det säregna i det nuvarande läget i Ryssland är *övergången* från revolutionens första etapp, som på grund av proletariatets otillräckliga medvetenhet och organisation förde bourgeoisin till makten, *till dess andra etapp*, som måste lägga makten i händerna på proletariatet och de fattigaste bondeskikten.

Den negativa slutsatsen av detta var att förkasta den provisoriska regeringen och dess stöd för kriget och att överge dårskapen i kraven på att ”*denna* regering, kapitalisternas regering, skall *upphöra* att vara imperialistisk”. Den positiva slutsatsen var att förklara för massorna att ”sovjeten av arbetardeputerade är den *enda möjliga formen* för en revolutionär regering”. Så länge som sovjeten ”stod under borgerlighetens inflytande”, det vill säga, så länge den innehöll en icke-bolsjevistisk majoritet, var arbetet på att undervisa, partiets huvudsakliga uppgift. Men målet var klart:

Inte en parlamentarisk republik – att återgå till den från arbetardeputerades sovjeter skulle vara ett steg tillbaka – utan en republik av arbetar-, lantarbetar- och bondedeputerades sovjeter i hela landet, nedifrån och upp.

Lenin inbegrep alltså att det ögonblick när bolsjevikerna genom massupplysning säkrade en majoritet i sovjeten, skulle vara det rätta ögonblicket att föra revolutionen vidare in i sin andra eller socialistiska fas. Denna implikation överfördes till de ekonomiska teserna, som föreslog nationalisering av all mark och ombildning av de stora egendomarna till mönstergårdar under sovjetens kontroll, fusioner av existerande banker till en nationell bank (en mildare omskrivning för nationalisering av bankerna), och tillade som tredje punkt:

Det är inte vår *omedelbara* uppgift att ”införa” socialism utan endast att ofördröjligen ställa den samhällliga produktionen och produkternas fördelning under *kontroll* av arbetardeputerades sovjeter.

Teserna slutade med ett förslag att revidera partiprogrammet och ändra partinamnet från ”socialdemokratisk” till ”kommunistisk”, och med ett krav på att skapa en revolutionär international.

Lenins försiktiga formuleringar lämnade rum åt en viss praktisk vaghet om det exakta ögonblicket för övergången till socialismen, men inget åt tvivel på övergången som det huvudsakliga målet, och det var om denna punkt strider genast satte igång. Dagen efter publiceringen av teserna innehöll *Pravda* vad som tycktes vara en redaktionell not, signerad Kamenev, som betonade att de bara representerades Lenins *personliga åsikt* och som slutade:

²⁰ *Proletarskaja Revolutsija*, Nr. 4 (63), (1927), s. 157.

²¹ A. Sjljapnikov, *Semnadtsjatyj God*, III (1927), s. 264.

²² N. Suchanov, *Zapiski o Revolutsij* (Berlin, 1922) III, s. 49-51; anteckningar om Lenins anmärkningar vid detta tillfälle bevarades och finns i *Sotjinenija XX*, s. 76-83.

²³ *Ibid.*, XX, s. 87-90, 96 [Valda verk i tio band, bd 6, sid 311-316]

Vad kamrat Lenins allmänna schema beträffar så förefaller det oss oantagligt, eftersom det utgår ifrån att den borgerligt demokratiska revolutionen är *avslutad* och räknar med att denna revolution omedelbart skall förvandlas till en socialistisk...²⁴

Samma dag diskuterade partiets petrogradkommitté Lenins teser och förkastade dem med tretton röster mot två och en nedlagd.²⁵ Utmaningen skulle också tas upp vid Petrograds "allstads" partikonferens, som skulle följa tio dagar senare. Under tiden utvecklade Lenin sina åsikter i ännu en artikel i *Pravda* och i två pamfletter, den andra av dessa publicerades inte förrän några månader senare.

Enligt Lenins analys bestod "dubbelväldet" av två skilda regeringar. Den provisoriska regeringen var *borgerlighetens* regering, sovjeterna var en diktatur bildad av "proletariatet och (de i soldatuniform klädda) bönderna".²⁶ Eftersom makten redan överförs till denna dubbla myndighet, var det sant att "såtillvida är den borgerliga eller den borgerligt demokratiska revolutionen i Ryssland *avslutad*", även om inte alla de nödvändiga borgerligt demokratiska reformerna ännu hade genomförts. "Proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur" har *redan* förverkligats" ("i viss form och till en viss grad" lade Lenin försiktigtvis till i en fotnot).²⁷ Det egenomliga i situationen var "sammanflätningen" (Lenin använde detta ord ett flertal gånger) av den provisoriska regeringens borgerliga makt och sovjeternas (om inte aktuella så potentiella) revolutionära diktatur. Framtiden satte igång kampen mellan borgerligheten och proletariatet för bondemassorna.²⁸ För ögonblicket var det "faktum, att en klassamverkan mellan bourgeoisin och bönderna äger rum". Sovjeterna var fortfarande enligt den mensjevnikiska uppfattningen "ett bihang till den provisoriska regeringen". Men om och när småbönderna tillskansade sig mark åt sig själva (vilket i klasstermer innebar att bolsjeviker skulle vinna en majoritet i sovjeterna) då började "en ny etapp av den borgerligt demokratiska revolutionen".²⁹ Lenins kraftfulla argumentation implikerade ännu en gång övergången till socialism, men stannade strax innan han uttryckligen proklamerade den. Han ansåg det ännu som omoget att kräva att den provisoriska regeringen störtades. Men han betonade att "dubbelväldet" inte kunde vara annat än en övergående stridsfas som måste sluta i en seger för den ena eller andra sidan, "Två statsmakter *kan inte existera* inom en stat".³⁰ Den mensjevnikiska idén om kompanjonskap skulle inte fungera. Förr eller senare måste sovjeterna krossa den provisoriska regeringen eller själva gå under.

Partikonferensen i Petrograd visade sig bli en sorts repetition inför den allryska partikonferensen på så sätt att frågorna diskuterades två gånger om av samma huvudpersoner och med samma resultat i den mindre och den större församlingen. Förhandlingarna visade än en gång Lenins oerhörda makt över partiet, en makt som inte vilade på våltalighet utan på en klarsynt och genomträngande argumentation, som gjorde ett oemotståndligt intryck av unik behärskning av situationen. "Innan Lenin anlände" sade en delegat vid petrogradkonferensen "vandrade alla kamraterna omkring i mörker."³¹ Nu var det bara Kamenev som presenterade ett sammanhängande försvar för den politik som antagits av alla de ledande bolsjeviker i Petrograd innan aprilteserna presenterades. Huvudfrågan hade begränsats till frågan huruvida, som Lenin föreslog, partiet skulle arbeta för att överföra makten till sovjeterna, eller som Kamenev önskade, det skulle nöja sig med "den mest vaksamma kontroll" över den provisoriska regeringen från sovjeternas sida. Kamenev var särskilt

²⁴ Omtryckt i Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 607-608. [Citatet i *Valda verk i tio band*, bd 6, sid 329]

²⁵ *Pervji Legalnyj PK Bolsjevikov* (1927), s. 83-88.

²⁶ Lenin, *Sotjinenija* XX, s. 94. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 335]

²⁷ *Ibid.*, XX, s. 100-107. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 322-334]

²⁸ Under de sista tjugo åren, skrev Lenin några månader senare, har frågan om huruvida arbetarklassen skall leda bönderna framåt till socialism eller den liberala borgerligheten dra dem tillbaka till en kompromiss med kapitalismen, löpt genom hela den politiska historien i Ryssland som en röd tråd.

²⁹ Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 102-103. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 327]

³⁰ *Ibid.*, XX, s. 114. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 343]

³¹ *Sedmaja ('Aprjelskaja') Vserossijskaja i Petrogradskaja Obscegorodskaja Konferentsij RSDRP(B)* (1934), s. 11.

sträng mot allting som kunde tolkas som ett incitament att krossa regeringen. I den avgörande omröstningen led Kamenevs motförslag nederlag med tjugo röster mot sex och nio nedlagda.³²

Den allryska partikonferensen (i partihistorien känd som "aprilkonferensen") sammanträdde tio dagar senare i skuggan av en regeringskris. Miljukovs not från den 18 april 1917 som lovade att hålla de löften som den tsaristiska regeringen givit de allierade, hade upprest en proteststorm som ledde till hans framtvungade avgång. Vid konferensen flöt tidvattnet ännu mer till Lenins förmån. Stalin och Zinovjev stödde honom mot Kamenev, den förste kortfattat, den andre något längre.³³ Lenin sträckte en gång en försonande hand mot Kamenev, genom att säga att trots att den provisoriska regeringen måste krossas, kunde den inte krossas "nu och inte på det vanliga sättet".³⁴ De viktigaste resolutionerna genomdrevs med en överväldigande majoritet av de 150 delegaterna. Med endast sju nedlagda röster förklarade konferensen att tillkomsten av den provisoriska regeringen "har inte förändrat och kunde inte förändra" den imperialistiska karaktären på Rysslands deltagande i kriget, och åtog sig att bidra till att överföra hela statsmakten "i alla krigförande länder till det revolutionära proletariet". Detta följdes av en resolution, som antogs med endast tre röster mot och åtta nedlagda, och som fördömde den provisoriska regeringen för dess "öppna samarbete" med "borgarnas och godsägarnas kontrarevolution" och krävde aktiva förberedelser bland "proletärer från land och stad" för att åstadkomma att hela statsmakten överförs "i händerna på arbetar- och soldatdeputerades sovjeter eller andra organ som direkt uttrycker folkmajoritetens vilja (lokala självstyrelseorgan, konstituerande församlingen osv.)".³⁵ Den tyngst vägande oppositionen uppstod mot resolutionen om det "rådande läget", ty även sedan partiet, som vant sig vid idén om en borgerlig revolution som det närmaste målet, hade antagit Lenins politik, hyste det en tvekan att förkunna övergången till det socialistiska stadiet i revolutionen. Denna resolution förklarade att "de objektiva betingelserna för en socialistisk revolution, som otvivelaktigt existerade redan före kriget i de mer utvecklade och i avancerade länderna, har mognat och fortsätter att mogna med otrolig hastighet som ett resultat av kriget", att "den ryska revolutionen är bara den första etappen av den i första av proletära revolutioner som är krigets oundvikliga resultat", och att gemensam aktion av arbetarna i olika länder var det enda sättet att garantera "den mest systematiska utveckling och den säkraste framgången för en socialistisk världsrevolution". Den återvände sedan till det gamla argumentet, att medan det omedelbara förverkligandet av "den socialistiska omvandlingen" inte var möjlig i Ryssland, så skulle proletariet inte desto mindre vägra att stödja borgerligheten och skulle själv ta ledningen när det gällde att genomföra de praktiska reformer som krävdes för att fullborda den borgerliga revolutionen. Denna resolution antogs enbart med en majoritet på sjuttioen mot trettionio och åtta nedlagda.³⁶ Inte heller svarade någon på den fråga som endast Rykov tycks ha ställt:

Varifrån kommer den socialistiska revolutionens sol att gå upp? Jag tror att med alla förhandenvarande villkor, med vår levnadsstandard, tillhör igångsättandet av den socialistiska revolutionen inte oss. Vi har inte styrkan, inte heller de objektiva förutsättningarna för det.³⁷

Aprilkonferensens antagande av parollen "all makt till sovjeterna" gav för första gången konkret form och en konstitutionell prägel åt det bolsjevistiska revolutionsschemat, trots att det inte anvisade omedelbar revolutionär handling. Lenins något ljumma attityd till sovjeterna 1905 hade modifierats av deras kraft och framgång i att uppbringa folkets stöd, och av det anseende som fanns hos dem även efter deras nedgång. Våren 1906 refererade han till dem som "nya organ för revolutionär makt":

³² Ibid., s. 29.

³³ Ibid., s. 87 89-91; Stalin, *Sotjinenija*, III, s. 48-49.

³⁴ Se *Sedmaja ('Aprjelskaja') Vserossijskaja i Petrogradskaja Obscegorodskaja Konferentsij RSDRP(B)* (1934), s. 97-98; Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 253.

³⁵ *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 226-229.

³⁶ *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 236-237.

³⁷ Se *Sedmaja ('Aprjelskaja') Vserossijskaja i Petrogradskaja Obscegorodskaja Konferentsij RSDRP (B)* (1934), s. 93. Konferensen valde också en ny centralkommitté på nio man – Lenin (104 röster), Zinovjev (101), Stalin (97), Kamenev (95), Miljutin, Nogin, Sverdlov, Smilga, Federov (ibid., sid. 190).

Dessa organ grundades uteslutande av de *revolutionära* lagren av befolkningen, de grundades utanför alla lagar och förordningar på ett heltigenom revolutionärt sätt som en produkt av en primitiv folkskapelseakt, som ett prov på folkets oberoende handlande.³⁸

De kunde alltså betraktas som ett närmande till Lenins ide om en proletariats och småböndernas revolutionärt-demokratiska diktatur, och som den ”*de facto* startpunkten för en provisorisk regering”.³⁹ Men under den följande tiden av reaktion och modfällighet bleknade minnet av sovjeterna och det hördes inte mycket om dem i partidiskussionerna. När Lenin höll en lång föreläsning om 1905 års revolution för ett schweiziskt auditorium i januari 1917, avfärdades sovjeterna på tre eller fyra meningar, fast man fortfarande höll dem räkning för att de på några ställen ”faktiskt fungerade som en ny statsmakt”.⁴⁰

Det var därför förstaeligt att återupplivandet av petrogradsovjeten i februari 1917, med hänsyn till den mensjevikiska dominansen i dess led, inte först skulle ha glatt den bolsjevistiska proklamationen av den 26 februari. Men här uppträder en egendomlig parallell mellan Marx och Lenin. Marx’ ”proletariats diktatur” förblev i tjugo år efter det att han formulerade den, en abstrakt och fritt svävande ide, till dess förkroppsligande i en institution skapad av män som till större delen inte var hans lärjungar, och som i början betraktades med tunt beslöjad misstänksamhet av Marx själv: Pariskommunen. Lenin hade utvecklat allt väsentligt i sin revolutionsteori innan man hört talas om sovjeterna, och hans attityd till den första petersburgsovjeten – en icke-partibunden eller, ännu värre, en mensjevikisk angelägenhet – var lika tveksam som Marx’ inför kommunen. Ändå blev sovjeterna som vuxit till höjder genom sin utmaning mot enväldet 1905 de förutbestämda magasinerna för revolutionär makt som Lenin drömde om. Det första av hans *Brev från fjärran*, som skrevs i Schweiz i mars 1917 och det enda som publicerades före hans ankomst till Petrograd, hyllade petrogradsovjeten som en ”en inofficiell, ännu outvecklad och relativt svag *arbetarregering*, som uttrycker proletariats och alla de fattiga befolkningsskiktens intressen i stad och på land”, och denna åsikt innebar, som Lenin såg, att situationen redan var ”som bildar övergången från revolutionens första till dess andra etapp”.⁴¹ Vägen var således jämnad för aprilteserna där erkännandet av denna övergång var klart sammankopplad med den nya parollen ”all makt åt sovjeterna”. Det var vid denna tid som Lenin förkunnade att sovjeterna var en makt ”*av samma typ* som Pariskommunen 1871” – en makt vars ursprung inte var ”en av parlamentet på förhand diskuterad och antagen lag utan folkmassornas direkta initiativ underifrån och lokalt, det direkta ’erövrandet’, för att använda ett gängse uttryck”.⁴²

Lenin kopplade på så sätt triumferande ihop sig själv med Marx och sovjeterna med kommunen. Sovjeterna var inte bara ett förverkligande av den ”revolutionärt-demokratiska diktaturen”, de var, liksom kommunen, en försmak av den marxistiska ”proletariats diktatur”.⁴³

Men partilinjen förblev flytande på en punkt. De avslutande orden i partiprogrammet som antagits 1903 och fortfarande var oförändrade 1917 krävde ”en konstituerande församling vald av hela folket”, och den tredje allbolsjevistiska partikongressen 1905 hade än en gång begärt ”att en konstituerande församling genom revolution sammankallades på grundval av allmän och direkt lika

³⁸ Lenin, *Sotjinenija*, IX, a. 116.

³⁹ *Ibid.*, X, s. 18.

⁴⁰ *Ibid.*, XIX, s. 353. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 239]

⁴¹ Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 18. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 252]

⁴² *Ibid.*, XX, s. 94. [VV, sid 336] Samma parallell upprepades i långa drag (*ibid.*, XX, s. 107). Den hade redan dragits i en artikel av en okänd författare publicerad i *Proletarij* i juli 1905, med ett PS av Lenin (*ibid.*, VIII, s.467-470).

Lunatjarskij mindes långt efteråt ”hur glatt och med vilken entusiasm” Lenin under de sista dagarna 1905 i petrogradsovjeten hade upptäckt ”ett återupplivande av den bästa traditionen från Pariskommunen” och hade förklarat att ”för att täcka verkligheten hela Ryssland med arbetarsovjeter” och sedan av arbetar- och bondedeputerade, var att förverkliga den bästa delen av de politiska planerna från kommunen, som hade vunnit Marx gillande (*Proletarskaja Revolutsija*, Nr 11 (46), 1925, s. 56-57), men denna passage som skrevs efter Lenins död har knappast bevisats av samtida förhållanden.

⁴³ Det är lustigt att notera att Lenin en gång lite förmädet skrivit om Pariskommunen som en organisation som ”inte kunde skilja mellan elementen i en demokratisk och en socialistisk revolution” och ”förväxlade uppgiften att kämpa för en republik med uppgiften att kämpa för socialismen” (*Sotjinenija*, VIII, s. 81).

rösträtt och med hemlig omröstning”.⁴⁴ Det är sant att Lenin vid samma tid drev med dem som trodde på ”den omedelbara födelsen” av en konstituerande församling, och förklarade att ”utan väpnat uppror är en konstituerande församling ett spöke, en fras, en lögn, en i Frankfurt”.⁴⁵ Men denna väsentligen borgerligt-demokratiska institution fortsatte inte desto mindre att uppta en framträdande plats i Lenins revolutionsschema. I april 1917 skulle det varit möjligt att hävda att denna bräda i partiplattformen hörde till en tid när den borgerliga revolutionen låg i framtiden och att den hade blivit obsolet genom att februarirevolutionen inträffade. Men detta argument användes aldrig, utan tvivel därför att varken Lenin själv eller – ännu mindre – hans anhängare, var beredda att binda sig vid åsikten att den borgerliga revolutionen var fullbordad. Aprilkonferensens resolution hade nämnt både sovjeterna och den konstituerande församlingen såsom potentiella maktmottagare, uppenbarligen utan att välja mellan dem, och under hela perioden februari-oktober 1917 fortsatte bolsjevikerna tillsammans med alla andra vänstergrupper att ge röst åt kravet på en konstituerande församling och att kritisera den provisoriska regeringen för att den dröjde med att sammankalla den, omedvetna om någon som helst inkonsekvens mellan detta krav och det aktuella slagordet ”all makt åt sovjeterna”. Om denna inkonsekvens – eller denna oförmåga att välja – hade undersökts till källan, kanske den hade kastat ljus över den inledande oenigheten i partiet om aprilteserna. Men för närvarande speglade den inte en meningsskiljaktighet utan en osäkerhet och brist på bestämning i partiledarnas tänkande, inklusive Lenin, om den pågående revolutionära processens karaktär. Händelserna lämnades att förbereda det kommande klargörandet.

Från ögonblicket för aprilkonferensen tycktes varje drag på det politiska schackbrädet spela bolsjevikerna i händerna och rättfärdiga Lenins djärvaste kalkyler. Miljukovs not av den 18 april hade varit ett slag i ansiktet, inte så mycket på bolsjevikerna som på de moderata element i sovjeterna, som medan de förkastade bolsjevikernas fredspolitik genom inbördeskrig och nationellt nederlag, inte desto mindre höll fast vid att man skulle säga nej till ”imperialistiska” mönster och vidta omedelbara åtgärder för att säkra en ”demokratisk” fred. Miljukovs avgång framkallade regeringens fall. I den första provisoriska regeringen hade Kerenskij varit den ende socialistiske ministern och hans tvetydiga ställning hade markerats av hans ofta förekommande försök att avsäga sig ansvaret för andra ministrars handlande. I början på maj bildades en ny regering, där, trots att Lvov förblev premiärminister, sex socialistiska ministrar inkluderades som sovjetrepresentanter: två portföljer innehades av SR, två av mensjeviker och två av oberoende socialister.

Denna omgruppering tillkom demonstrativt för att öka sovjeternas makt och anseende genom att stärka deras inflytande över regeringen. Resultaten blev helt annorlunda. Den nya regeringen var fortfarande fånge i det administrativa maskineriet, som sköttes av borgerligheten och den gamla ämbetsmannaklassen, och den var hårt pressad av de allierade och stod inför det helt olösliga problemet med en demokratisk fred och kunde inte göra mycket för att tillfredsställa soldaterna och arbetarna som mer och mer ropade efter något tecken på att slutet på kriget var nära. Sovjeten hade hittills varit en koalition av socialistpartier för att försvara arbetarnas intressen gentemot borgerligheten. Nu kunde den inte längre vinna någon tilltro i deras ögon genom att oroa en borgerlig regering där den var starkt representerad.⁴⁶ Det utvecklades sprickor i SR och mensjevikpartiet mellan dem som stödde och dem som angrep de socialistiska ministrarna. Viktigast av allt var att bolsjevikerna nu var det enda parti som inte var komprometterat av att ha deltagit i en svag borgerlig-socialistisk koalition och som erbjöd en skarpskuren politik som gick ut på fred till varje pris. Den process genom vilken de så småningom vann förtroendet hos den stora majoriteten av soldater och arbetare och blev den dominerande makten i sovjeterna, hade börjat.

I början på maj hade en annan betydelsefull händelse inträffat. Bland de landsförvisade som nu flockades tillbaka i stort antal nådde Trotskij Petrograd från Förenta staterna efter att ha blivit

⁴⁴ *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 45.

⁴⁵ Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 195, 242.

⁴⁶ Miljukov som led av sin uteslutning ur regeringen anmärker bitande att ”de moderata socialisterna tog under sitt beskydd den borgerliga demokratins princip som borgarna hade låtit falla sig ur händerna” (P. N. Miljukov, *Istorija Vtoroj Russkoj Revoljutsij* (Sofia, 1921), I, s. 57).

försenad i fem veckor av de brittiska myndigheterna. På dagen efter sin ankomst talade han i petrogradsovjeten, och hans anseende som den mest framstående gestalten i den ursprungliga sovjeten från 1905 gjorde honom genast till en potentiell ledare.⁴⁷ Han anslöt sig till en liten socialdemokratisk grupp som kallades ”de förenade socialdemokraterna” (mera allmänt kända som *Mezrajonzierna*), som hade funnits i Petrograd sedan 1913 och hävdade sitt oberoende både av bolsjeviker och mensjeviker. Tidigare hade hans rastlösa intellekt och temperament fört honom i konflikt med varje partiledning. Men nu törstade han efter handling och såg i Lenin den ende handlingskraftige mannen på scenen och avfärdade på samma sätt SR, mensjevikerna och de knäsvaga bolsjevikerna som hade tvekat att svara på Lenins maning. Nästan från det ögonblick då han kom var det klart att ett förbund skulle slutas. Aprilkonferensen hade själv erkänt vikten av ”ett närmande och en förening med grupper och rörelser som verkligen står på internationalismens grund”.⁴⁸ Den 10 maj 1917 övervar Lenin själv ett av mezrajonziernas möten och erbjöd dem en plats i *Pravdas* redaktion och i organisationskommittén för den kommande partikongressen och föreslog också att utsträcka erbjudandet till att också gälla Martovs grupp av ”internationalistiska” mensjeviker. Enligt anteckningar som Lenin gjorde vid detta tillfälle svarade Trotskij att han var med på det ”i den mån bolsjevikerna internationaliserade sig själva”, men tillade stolt: ”Bolsjevikerna har avbolsjeviserat sig själva och jag kan inte kalla mig bolsjevik. Det är omöjligt att kräva av oss att vi skall erkänna bolsjevismen.”⁴⁹ Mötet ledde inte till något resultat. Trotskij som var trogen sin gamla politik om försoning överallt, önskade faktiskt en sammanslagning av grupperna på lika villkor och under ett nytt namn. Lenin hade ingen avsikt att försvaga eller blanda ut det medel han hade skapat, partiet måste förbli suveränt och intakt. Han hade råd att vänta.

Sommaren 1917 i Petrograd var en tid av oupphörliga konferenser. En allrysk bondekongress i maj dominerades av SR och röstade prompt för stöd åt den provisoriska regeringen. Å andra sidan var en konferens av fabriksarbetare från Petrograd den första representativa kåren som gav en bolsjevikmajoritet – en försmak av vad som komma skulle. Början av juni kom med den första allryska sovjetkongressen. Av dess 822 delegater med rösträtt stod SR för 285, mensjevikerna för 248 och bolsjevikerna för 105. Nästan 150 delegater tillhörde olika minoritetsgrupper och fyrtiofem förklarade sig partimässigt obundna – ett tecken på att den politiska tillhörigheten hos många sovjeter i utkanten fortfarande var flytande. Bolsjevikledarna mötte upp med full styrka, Trotskij och Lunatjarskij var bland de tio delegaterna från ”de förenade socialdemokraterna”, som stadigt stödde bolsjevikerna genom alla tre kongressveckorna.

Det mest dramatiska ögonblicket under kongressen ägde rum dess andra dag under den mensjevikiske ministerns för post och telegraf, Tseretelis, tal och rapporterades sålunda i de officiella protokollen:

I det nuvarande ögonblicket finns det inget politiskt parti som skulle säga ”Lägg makten i våra händer och gå er väg, vi skall ta er plats”. Det finns inget sådant parti i Ryssland. (Lenin från sin plats: ”Det finns det.”)⁵⁰

Detta anspråk, eller detta hot, togs inte särskilt allvarligt. Bolsjevikerna var i liten minoritet vid kongressen och Lenins brandtal avbröts ofta. Kongressen avgav ett förtroendevotum för den provisoriska regeringen och förkastade en bolsjevikresolution som krävde ”att all makt överfördes i händerna på de allryska sovjeterna av arbetar-, soldat- och bondedeputerade”.⁵¹ Kongressens inte minst viktiga beslut var att ge sig själv en ordnad konstitution. Kongressen skulle sammanträda var tredje månad och skapade för sin fortlöpande handling ett ”centralt organ” i form av en ”allrysk centralkommitté” (Vserossijskij Tsentralnyj Ispolnitelnyj Komitet, eller VTsIK efter initialerna)⁵²

⁴⁷ *Revolutsija 1917 goda*, II (red. av N. Adejev, 1923), s. 108, 111-112.

⁴⁸ *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 234.

⁴⁹ *Leninskij Sbornik*, IV (1925), s. 301-303.

⁵⁰ *Pervji Vserossijskij Sjezd Sovetov* (1930), I, s. 65.

⁵¹ *Ibid.*, II, s. 285-289.

⁵² *Ibid.*, II, s. 62, 70.

vars beslut skulle vara bindande för alla sovjeter i intervallerna mellan kongresserna. VTsIK valdes skyndsamt efter proportionalitet: av dess 250 medlemmar var 34 bolsjeviker.⁵³

Lenins försäkran om bolsjevikerens villighet att ta makten var en krigsförklaring mot den provisoriska regeringen och var avsedd som en sådan. Koalitionens auktoritet vacklade: det var tiden för vad Trotskij kallade ”den dubbla maktlösheten”.⁵⁴ Nästa steg var att pröva sinnelaget hos arbetare och soldater i Petrograd. Bolsjevikererna samlade sina anhängare till en gatudemonstration den 9 juni 1917, men avblåste den inför motståndet i kongressen. Kongressen själv ordnade då en jättelik demonstration som stöd åt sovjeterna den 18 juni 1917. Men inte fler än en handfull av banderollerna som bars uttryckte förtroende för den provisoriska regeringen och det sades att slagorden på 90 % av dem var bolsjevistiska.⁵⁵ En allvarigare folkresning började den 3 juli 1917, vid den tidpunkt då regeringen, hårt trängd av de allierade, hade beordrat en militär offensiv i stor skala i Galizien. Demonstrationerna varade i fyra dagar och blev allvarligt hotfulla. Det ansågs allmänt att detta var början på ett bolsjevistiskt försök att ta makten, fast partiledarna höll fast vid att det var en spontan demonstration, som de själva kämpade med att hålla inom rimliga gränser, och Lenin själv hävdade att det var omöjligt att handla så länge som en majoritet fortfarande trodde på ”den småborgerligt kapitalistkontrollerade mensjevik- och SR-politiken”.⁵⁶ Denna gång tog emellertid regeringen upp utmaningen. Lojala trupper sammandrogs i huvudstaden, *Pravda* tystades, och order om att arrestera de tre främsta bolsjevikedarna utfärdades. Kamenev greps, Lenin och Zinovjev gick under jorden och flydde till Finland.

Under de följande dagarna misslyckades galizienoffensiven, med svåra förluster. En ny regeringskris ledde till Lvovs avgång och till att Kerenskij utnämndes till premiärminister. Trotskij och mezejrajonzyerna, ungefär 4.000 man starka, förenade sig äntligen med bolsjevikererna,⁵⁷ och det kom en tid av nya arresteringar, där Trotskij, Lunatjarskij och Kollontaj var med. I slutet av juli 1917 ägde den sjätte partikongressen rum i Petrograd – den första sedan londonkongressen 1907 – med Lenin och andra ledare fortfarande gömda eller i fängelse. Sverdlov presiderade, och det föll på Stalin och Bucharin att göra de viktigaste politiska rapporterna.⁵⁸ Lenin hade utstakat vägen i en liten pamflett skriven sedan han gått under jorden, *Om paroller*⁵⁹ där han argumenterade för att man skulle ta tillbaka slagordet ”all makt till sovjeterna”. Detta hade formulerats under en tid då en fredlig överföring av makten från borgerligheten till sovjeterna som representerade proletarietet och småbönderna fortfarande tycktes möjlig. Sedan juliroligheterna stod det klart att borgerligheten hade proklamerat kontrarevolution och att den ville slåss. De existerande sovjeterna var borgarnas verktyg. Kongressen som skickligt leddes av Stalin mötte en viss opposition på denna punkt men deklarerade att ”all makt till sovjeterna” var ”slagordet om fredlig utveckling av revolutionen, om den smärtfria överföringen av makten från borgarna till arbetare och småbönder” och att ingenting annat nu återstod än att fullständigt likvidera den kontrarevolutionära borgerligheten. När Nogin i ett eko av det tvivel som Rykov uttryckt på aprilkonferensen frågade huruvida landet ”verkligt gjort ett sådant språng på två månader att det redan var redo för socialismen”, svarade Stalin djärvt att ”det skulle varda ovärdig petighet att begära att Ryssland skulle ‘vänta’ med sin övergång till socialismen till Europa ‘börjar’”, och att ”möjligheten av att Ryssland kanske blir det land som stakar ut vägen till socialismen var inte utesluten” – ett godtagande av Trotskij's tes från 1906.

⁵³ En komplett lista på medlemmarna finns ibid., II, s. 423-426.

⁵⁴ Trotskij, *Sotjinenija*, III, i, s. 61.

⁵⁵ Krupskaja, *Lenin* (svensk övers. 1976), s. 353.

⁵⁶ Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 551.

⁵⁷ Den speciella karaktären på denna anslutning erkändes senare genom en reglering om att mezejrajonzerna skulle tillåtas räkna sin medlemskapstid i organisationen som likvärdig med partimedlemskap när det gällde avtal där en viss tidslängd av medlemskap krävdes (se sålunda *Izvestija Tsentralnogo Komiteta Kommunistitjeskoj Partij Bolsjevikov* Nr. 33, oktober 1921, s.41).

⁵⁸ Trotskij hade före sin arrestering utsetts att rapportera om den politiska situationen, något som Bucharin senare gjorde, *Protokoly Sjezdov i Konferencij VKP(B) Sestoj Sjezd* (1927) s. 19.

⁵⁹ Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 33-38. [Valda verk i tio band, bd 6, sid 527-534]

Samtidigt utfärdade man en varning mot att provoceras till ”för tidig kamp”.⁶⁰ Med ledarna skingrade och partiet självt hotat med allmänt åtal vilken minut som helst kunde kongressen inte göra mycket mer än se tiden an.

Den viktigaste händelsen i augusti 1917 var en för alla partier gemensam ”statskonferens” som sammankallades till Moskva av Kerenskij, för att denne skulle rådgöra om nationens tillstånd. Den bestod av mer än 2.000 delegater från en mängd olika offentliga inrättningar och organisationer och den blev ett verkligt fiasko. Den följdes i slutet av augusti av högerens enda försök under denna period att genomföra en militärkupp – Kornilovupproret. Trots att intrigen nesligen slog fel utan att ett slag hade utväxlats orsakade den en storm av uppståndelse i alla vänsterpartier och grupper. Till och med Lenin erbjöd mensjevikerna och SR en kompromiss: bolsjevikerna skulle återuppta sitt stöd åt sovjeterna om de i sin tur en gång för alla bröt med de borgerliga partierna. Men detta ledde ingenstans.⁶¹ Mensjevikerna och SR sammankallade en ”demokratisk konferens” som en motsvarighet till ”statskonferensen” i Moskva, och denna skapade ett ”republiksråd” (det s. k. förparlamentet) som bildades för att fylla igen mellanrummet tills den konstituerande församlingen skulle mötas. Vid denna tid var den bolsjevistiska stjärnan i ständigt stigande. Efter Kornilovaffären hade bolsjevikerna en säker majoritet i Petrograd- och Moskvasovjeterna, fastän SR och mensjevikerna fortfarande dominerade VTsIK. På landet blev markhungern mer och mer akut alltefter det att de självdemobiliserade soldaterna återvände hem, och bondeoroligheter och plundring av egendomar förekom allt oftare, och med detta följde en misstänksamhet mot SR, som inte gjort någonting, och en överflyttning av sympatierna till bolsjevikerna, som lovade allt. De villkor som Lenin hade förutsett i sina aprilteser och som skulle berättiga övergången till revolutionens andra stadium mognade snabbt.

Lenins första reaktion var att återuppliva slagordet ”all makt till sovjeterna”. Detta gjordes i en artikel skriven under första delen av september och publicerad den 14 september 1917 i *Rabotjij Put*.⁶² Sedan blev Lenin alltmer otålig över sin framtvingade reträtt så att han den 12, 13 och 14 september skrev två hemliga brev i följd till partiets centralkommitté där han förklarade att tiden var mogen för bolsjevikerna att gripa makten genom väpnat våld.⁶³ Trotskij valdes till president i petrogradsovjeten sedan han släpptes från fängelset i mitten av september, och denna blev den viktigaste brännpunkten för den bolsjevistiska militanta politiken. Under hela den följande månaden upprepades striden om aprilteserna i ett nytt sammanhang. Den första sprickan i centralkommittén uppstod över frågan om deltagande i den ”demokratiska konferensen”. Kamenev och Rykov stödde den och Trotskij och Stalin krävde bojkott. Beslutet gick till förmån för deltagande och klandrades strängt av Lenin som applåderade Trotskij's ståndpunkt.⁶⁴ Mot slutet av september 1917 flyttade Lenin, alltmer entusiastisk och beslutsam från Helsingfors upp till Viborg för att vara närmare skådeplatsen för handlingen. En kort artikel i *Rabotjij Put* kallad *Krisen har mognat* upprepade tidigare argument och kom med ett nytt: växande oroligheter i de krigförande länderna och början till myterier i den tyska armén och flottan gjorde det klart ”att vi står på tröskeln till en revolution i världsmått-

⁶⁰ *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 255-256; Stalin, *Sotjinenija*, XXI, 33-38. Stalin hänvisade senare till detta tillfälle som ett tillfälle när partiet hade rätt gentemot Lenin, som alltför snabbt nerverderade sovjeterna. (Ibid., VI, s. 340-341).

⁶¹ Lenins frestande anbud hade formen av en artikel skriven i Finland den 1 september 1917. När den stod i partitidskriften *Rabotjij Put* den 6 september 1917 hade den ett efterord som innehöll följande passage: ”kompromissförslaget kommer nog redan för sent. De några få dagar, då en fredlig utveckling ännu var möjlig, är nog också förbi. Ja, efter allt att döma är de förbi.” (Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 132-136). [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 150-156]

⁶² Ibid., XXI, s. 142-148. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 208-215]

⁶³ Dessa brev publicerades först under titeln ”Bolsjevikerna måste ta makten” och ”Marxism och uppror”, och finns i den samlade utgåvan av Lenins verk, *Sotjinenija*, XXI, s. 193-199 [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 226-234]. Överläggningarna i centralkommittén som mottog breven den 15 september 1917 finns återgivna i korthet i *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 64-65. Kamenev motionerade om att förkasta Lenins förslag, kommittén blev ordentligt besvärad och ajournerade huvudfrågan samtidigt som den avsåg Kamenevs motion.

⁶⁴ *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 70-71; Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 219. [*Valda verk i tre band*, bd 2, sid 324-325] Bolsjevikerna drog sig sedan tillbaka från ”förparlamentet” vid dess första möte och Trotskij uttalade en förkastelsesdom (Trotskij, *Sotjinenija*, III, i, 321-323).

stock”.⁶⁵ Men den mest betydelsefulla delen av artikeln var ett postscriptum som inte var avsett för publicering utan för kommunikation med centralkommittén. Han anklagade dem för att bortse från hans tidigare förbindelser med dem och erbjöd sig att träda tillbaka från centralkommittén för att återfå sin frihet att agitera i partiets djupa led, ”ty det är min djupaste övertygelse att vi *tillintetgör* revolutionen, om vi ”inväntar” sovjetkongressen och försitter det nuvarande tillfället”.⁶⁶

Lenins hot tycks än en gång ha drivit centralkommittén till besvärad tystnad. Det finns inget svar protokollfört. Det personliga anslaget behövdes för att skaka om den långvariga trögheten och skepsisen. Den 9 oktober kom Lenin förklädd till Petrograd, och nästa dag framträdde han vid ett möte i kommittén som var bestämt att bli historiskt. Hans närvaro och hans anklagelser för ”likgiltighet i upprorsfrågan” räckte för att få vägen att slå över åt andra hållet. Genom en majoritet på tio röster (Lenin, Trotskij, Stalin, Sverdlov, Uritskij, Dzerzjinskij, Kollontaj, Bubnov, Sokolnikov, Lomov) mot två (Kamenev och Zinovjev, nu för första gången förenade i ett ärelöst kompanjonskap) beslöt kommittén att förbereda väpnat uppror och att bilda en ”politisk byrå” som skulle sätta beslutet i verket. Denna ”politbyrå” (den första ansatsen till vad som senare blev en permanent institution) bestod av sju personer: Lenin, Zinovjev, Kamenev, Trotskij, Stalin, Sokolnikov och Bubnov.⁶⁷ Det är typiskt för sinnet för solidaritet bland partiledarna och för partidisciplinens krav att de två som röstat mot beslutet ändå kom med i det exekutiva organet som något självklart. Sex dagar senare bildade petrogradsovjeten en ”militärrevolutionär kommitté” under Trotskij's ordförandeskap såsom president i sovjeten, med Podvojskij som hans effektivt deputerade, och det var denna organisation, snarare än partiets ”politbyrå” som vidtog de militära förberedelserna för revolutionen.⁶⁸

Slaget var dock ännu inte slutgiltigt vunnet. Den 11 oktober 1917 skickade Kamenev och Zinovjev en rundskrivelse till alla de främsta bolsjevikorganisationerna och protesterade mot beslutet om ”väpnat uppror”.⁶⁹ Den 16 oktober framlade Lenin än en gång fallet om omedelbart maktövertagande för ett vidgat sammanträde med centralkommittén i närvaro av bolsjevikerna från Petrograds partikommitté, från petrogradsovjetens militärorganisation och från fackföreningarna och fabrikskommittéerna. Sedan Kornilovaffären hade massorna stått bakom partiet, hävdade han. Men det var inte fråga om en formell majoritet:

Läget är klart: antingen Kornilovs diktatur eller diktatur av proletariatet och de fattiga bondeskikten. Man får inte låta sig ledas av massornas stämningar, ty de är obeständiga och oberäknliga; vi måste låta oss ledas av en objektiv analys och bedömning av revolutionen. Massorna har gett bolsjevikerna förtroende och kräver av dem inte ord utan handlingar

Lenin hänvisade till den internationella, särskilt den tyska, situationen som berättigade slutsatsen att ”om vi kommer ut nu, kommer vi att ha hela det proletära Europa på vår sida”. Diskussionen visade att fastän centralkommittén kanske haltande vunnits över av Lenins utstrålning, så delades Kamenevs och Zinovjevs tvivel fortfarande i vidare partikretsar. Zinovjev och Kamenev upprepade sina invändningar. Stalin och andra medlemmar av centralkommittén stödde Lenin.

⁶⁵ Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 235-6. [Valda verk i tio band, bd 7, sid 235-236]

⁶⁶ Ibid., XXI, s. 241. [Valda verk i tio band, bd 7, sid 243]

⁶⁷ *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 99-101, 112

⁶⁸ Petrogradsovjetens beslut att bilda en ”militär-revolutionär kommitté” föregick centralkommitténs beslut den 10 oktober. Långt ifrån att ha haft något att göra med förberedelser för väpnat uppror härstammade det ursprungligen från mensjevikerna. Efter den 10 oktober tog bolsjevikerna upp det och omvandlade det efter sina syften. Denna kommitté utsågs formellt den 16 oktober 1917 och började arbeta fyra dagar senare. Vid denna tid var den uteslutande bolsjevistisk med undantag av en vänster-SR (Trotskij, *Sotjinenija*, III, ii, 91-92; *Istoriya Russkoj Revolutsij* II (Berlin, 1933), II, 121-122; enligt det senare verket (II, ii, 171) sammanträdde aldrig den politbyrå som utsetts av centralkommittén).

⁶⁹ *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929) s. 102-108; Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 494-498 [Valda verk i tre band, bd 2, sid 385-387]

Här finns två linjer (sade Stalin), en går i riktning mot revolutionens seger och litar på Europa, den andra tror inte på revolutionen och räknar bara med att bli en opposition. Petrogradsovjeten har redan tagit ställning genom att vägra sanktionera förflyttning av arméerna.⁷⁰

Debatten blev något överklig. Aktiva förberedelser framtvingades des av petrogradsovjeten och dess militärrevolutionära kommitté. Men militära förberedelser kunde inte diskuteras vid ett sådant möte, och varken Trotskij eller Podvojskij talade, om de alls var närvarande. Mötet bekräftade med nitton röster mot två att fortsätta förberedelserna för omedelbart uppror, trots att ett förslag från Zinovjev att avvakta den andra tillryska sovjetkongressen, kallad till den 20 oktober (men sedermera uppskjuten till den 25 oktober) erhöll sex röster mot femton.⁷¹ Vid slutet av mötet sammanträdde centralkommittén ensam och utsåg ett ”militärrevolutionärt centrum” som bestod av Sverdlov, Stalin, Bubnov, Uritskij och Dzerzjinskij, som skulle utgöra en del av den militärrevolutionära kommittén i petrogradsovjeten.⁷² Detta var ett egendomligt tidigt tillfälle för fusionen av parti- och sovjetfunktionerna. Samtida protokoll nämner inte denna central vidare: den var uppenbarligen avsedd snarare som en kontaktgrupp än ett särskilt organ och tycks aldrig ha kommit att existera, i likhet med ”politbyrån” som utsetts en vecka tidigare.

Vid slutet av sammanträdet den 16 oktober 1917 drog Kamenev tillbaka sitt medlemskap i centralkommittén.⁷³ Två dagar senare publicerade han i *Novaja Zjizn*, en icke-partibunden vänstertidskrift, ett brev som än en gång protesterade i hans eget och Zinovjevs namn mot beslutet. Brevet var inte bara ett brott mot partidisciplinen (eftersom Kamenev fortfarande var partimedlem) utan också ett förräderi av partibeslutet inför världen – men i det stadium av upplösning och oförmåga som den provisoriska regeringen nu hade fallit ner i kunde kanske avslöjandet av förberedelser för ett uppror mot den lika gärna öka paniken som att provocera fram effektiva motåtgärder. Partiet hotades av allvarliga inre kriser på tröskeln till den avgörande handling som skulle ställa dess framgång på högsta prov. Lenin hade än en gång gått under jorden efter mötet den 16 oktober. Men den 18 oktober – dagen för publiceringen i *Novaja Zjizn* – skrev Lenin ett brev till partimedlemmarna där han beskrev Kamenevs och Zinovjevs handling som ”strejkbryteri” och ”ett brott”, och förklarade att han inte längre betraktade dem som kamrater och att han skulle kräva att de uteslöts ur partiet. Detta följdes nästa dag av ett mer detaljerat brev i samma anda till centralkommittén.⁷⁴ Trotskij försökte skyla över Kamenevs indiskretion och förnekade offentligt att petrogradsovjeten fattat något beslut om väpnat uppror.⁷⁵ Kamenev, som trodde, eller låtsades tro att Trotskij hade gått över till hans ståndpunkt, förklarade att han instämde i varje ord Trotskij hade sagt, och Zinovjev skrev i samma anda till partitidskriften *Rabotjij Put*. Hans brev publicerades morgonen den 20 oktober, i samma nummer som innehöll sista delen av en artikel av Lenin, som eftertryckligt angrep Kamenevs och Zinovjevs åsikter, dock utan att namnge dem.⁷⁶ Stalin sökte gjuta olja på vågorna genom att lägga till en redaktionell anmärkning i följande ordalag:

⁷⁰ Det är en anspelning på ett försök av den provisoriska regeringen att sända vissa regementen ur Petrogradgarnisonen till fronten: Petrogradgarnisonen förklarade sig tidigt under revolutionen vara i förbund med petrogradsovjeten och vägrade lyda några order som inte var underskrivna av den.

⁷¹ *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929) s. 111-125. Protokollet från detta möte är fullständigare än vanligt men består, liksom de andra, av sekreterarens anteckningar och gör inte anspråk på fullständighet eller textmässig trohet.

⁷² *Ibid.*, s. 124.

⁷³ *Ibid.*, s. 125.

⁷⁴ Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 350-356. Dessa brev publicerades första gången 1927. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 330-338]

⁷⁵ Trotskij, *Sotjinenija*, III, ii, 31-33. Trotskij förklarade motivet för sin deklaration inför centralkommittén (*Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 123); Lenin skrev efteråt under på hans handlande (*Sotjinenija*, XXI, s. 353 [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 334]) .

⁷⁶ Zinovjevs brev finns i *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 137; Lenins artikel i *Sotjinenija*, XXI, s. 334-349 [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 323-329] .

Vi i vår tur uttrycker förhoppningen att deklARATIONEN av kamrat Zinovjev, (liksom av kamrat Kamenev vid sovjeten) måste anses avsluta debatten. Den skarpa tonen i kamrat Lenins artikel hindrar inte det faktum att vi i fundamentala frågor är överens.⁷⁷

Känslorna svallade därför högt när centralkommittén möttes i Lenins frånvaro den 20 oktober 1917. Sverdlov läste Lenins brev till kommittén. Efter diskussion beviljades Kamenevs avgång med en majoritet på 5 mot 3, och en speciell befallning riktades till Kamenev och Zinovjev att inte göra några vidare uttalanden mot beslut av centralkommittén eller av partiet.

Lenins krav på uteslutning ur partiet togs inte upp. Under tiden protesterade Trotskij inte bara mot Kamenevs och Zinovjevs deklARATIONER, utan också mot den redaktionella anmärkningen i *Rabotij Put* som tycktes urskulda dem. Sokolnikov förklarade att han fast han var medlem av redaktionen hade erbjudit sig att avgå ur denna. Kommittén beslöt försiktigtvis att inte diskutera saken eller godta avsägelsen och gick vidare till andra ärenden.⁷⁸ Det var den första öppna kollisionen mellan de båda framtida rivalerna.⁷⁹

Det kritiska ögonblicket var nu inne och fixerades av beslutet att slå till innan den andra allryska sovjetkongressen sammanträdde kvällen den 25 oktober. Om aftonen den utsatta dagen möttes centralkommittén för att lägga sista handen vid några praktiska arrangemang, och Kamenev återtogs sin plats – beslutet fyra dagar tidigare hade ändrats eller glömts bort, Trotskij begärde att medlemmar av kommittén skulle knytas till petrogradsovjetens militär-revolutionära kommitté för att se till post-, telegraf- och järnvägsförbindelserna och hålla ett öga på den provisoriska regeringen. Dzerzjinskij avdelades för järnvägarna, Bubnov för post och telegraf, Sverdlov för den provisoriska regeringen, och Miljutin sattes som ansvarig för matvarulagren. En embryonal administration tog form inom partikommittén. Tidigt på morgonen den 25 oktober 1917 gick bolsjevikstyrkorna till aktion. Nyckelpunkterna i staden besattes, medlemmarna av den provisoriska regeringen togs till fånga eller flydde, på eftermiddagen förkunnade Lenin för ett möte med petrogradsovjeten ”arbetar- och bonderevolutionens triumf”⁸⁰ och på kvällen förkunnade den andra allryska sovjetkongressen överförandet av all makt i hela Ryssland till arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjet.⁸¹ På kvällen den 26 oktober 1917 antog kongressen andra och sista möte dekreten om fred och om land, och gillade bildandet av rådet av folkskommisariater, populärt känt som Sovnarkom – den första arbetar- och bonderegeringen.

För organisationen av den nästan oblodiga segern den 25 oktober/7 november var petrogradsovjeten och dess militär-revolutionära kommitté ansvariga. Det var den militär-revolutionära kommittén som tog makten när den föll ur den provisoriska regeringens kraftlösa händer och för världen proklamerade resultatet av revolutionen.⁸² Som Stalin sade efteråt tog sovjetkongressen bara *emot* makten från petrogradsovjeten.⁸³ Alla samtida vittnen ger sin tribut till den energi och kunnighet som Trotskij visade vid denna tidpunkt och till hans tjänster för den revolutionära saken. Men revolutionens högre strategi hade styrts av Lenin genom hans valda instrument, bolsjevikflygeln av det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet. Segern var, trots att den vunnits under slagordet ”all makt till sovjeterna”, en seger inte bara för sovjeterna utan för Lenin och bolsjevikerna. Lenin och partiet, mannen och instrumentet var nu en ouplöslig enhet. Partiets triumf tycktes nästan uteslutande bero på Lenins bestående framgång med att prägla sin vilja på det och med att leda sina ofta

⁷⁷ *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 137. Anmärkningen finns inte i Stalins samlade verk, men dess upphov har aldrig betvivlats.

⁷⁸ *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 127-129.

⁷⁹ Stalin hade con amore kastat sig in i den bittra debatten mellan Lenin och Trotskij hösten 1912 i Pravdas spalter och kallat Trotskij ”en boxare med falska muskler” och ”komediant” (Stalin, *Sotjinenija*, II, s. 260). Den första frasen upprepas några veckor senare (ibid., II, s. 279). Det första mötet mellan dem (fast de båda var på partikongressen i London 1907) ägde tydligen rum i Wien i början på 1913, när Trotskij långt efteråt mindes ”en glimt av fiendskap” i Stalins ”gula ögon” (L. Trotskij, *Stalin*, (New York, 1946), s. 244).

⁸⁰ Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 4-5.

⁸¹ Ibid., XXII, s. 11-12.

⁸² Ibid., XXII, s. 3.

⁸³ Stalin, *Sotjinenija*, VI, s. 347.

motvilliga kolleger i sitt spår. Anseendet hos Lenins namn hade slagits fast, grunden hade lagts i partiets ungdom av den ende ledaren.

Förhållandet mellan Lenins politik och de vidare frågor som den ryska revolutionen rest öppnar en ändlös debatt. Beslutet att gripa makten, som föränats i aprilteserna och genomförts på Lenins tillskyndan sex månader senare på ett socialistiskt program och på grunderna av en oavslutad borgerlig revolution har varit ämnet för volymer av kommentarer och debatt. Det har behandlats som Lenins och bolsjevikernas slutgiltiga övergivande av den marxistiska linjen och ett språng, i strid med Marx läror, in i ett äventyr av en socialistisk revolution, som inte vilar på grunderna av en borgerlig revolution: detta var den mensjevikiska åsikten. Det har behandlats som en sista-minuten-rättelse av Lenin, baserad på samma marxistiska principer, av en gammal partiavvikelse som berodde på omåttlig dyrkan av de formella aspekterna på Marx revolutionsschema: detta var Trotskij's åsikt. Eftersom dessa skiljaktiga åsikter vilade på olika marxtexter, på olika tolkningar av vad Marx menade och på olika bedömningar av vad som krävdes för att tillämpa Marx mening på ryska förhållanden, visade sig debatten outtömlig och omöjlig att avsluta. Frågan som diskuterades hett mellan bolsjeviker och mensjeviker under senare år om Lenins kurs kunde leda och verkligen ledde till det socialistiska målet, blev också en tolkningsfråga: vad menades med socialism.

Men bakom dessa debatter som fördes i konventionell marxistisk terminologi låg det verkliga problemet som skaparna av oktoberrevolutionen stod inför. Det kan mycket väl ha varit sant, som den snabba upplösningen av februarirevolutionen tycktes visa, att borgerlig demokrati och borgerlig kapitalism enligt västerländsk modell, som var vad mensjevikerna önskade och tänkte på, inte kunde gro på rysk mark, så att Lenins politik var den enda tänkbara i den gängse ryska politikens empiriska termer. Att förkasta den som omogen var som Lenin en gång sade ”det argument som feodaltherrarna använde, då de gjorde gällande att bönderna inte var mogna för frihet”.⁸⁴ Men det som denna politik band sina borgensmän vid var ingenting annat än en direkt övergång från de mest efterblivna till de mest avancerade formerna för politisk och ekonomisk organisation. Politiskt innebar programmet ett försök att överbrygga klyftan mellan enväldet och socialistisk demokrati utan den långa erfarenheten av och träningen i medborgarskap, som den borgerliga demokratin, med alla sina fel, hade erbjudit i västerlandet. Ekonomiskt betydde det skapandet av en socialistisk ekonomi i ett land som aldrig hade ägt de resurser i kapitalutrustning och de tränade arbetare som kunde utveckla en kapitalistisk ordning. Dessa allvarliga handikapp måste den segerrika oktoberrevolutionen komma över. Dess historia är redogörelsen för dess framgångar och misslyckanden i detta företag.

Lästips

Gunnar Gunnarsson, [Ryssland juli-oktober 1917 – En revolutionskrönika månad för månad](#)
Eric Hobsbawm, [På kurs mot revolutionen – Ryssland](#)

[Ryska revolutionen 100 år](#) (dokument, artiklar och böcker)

Om Lenin:

Paul Le Blanc, [Lenin och det revolutionära partiet](#)
Marcel Liebman, [Lenins leninism](#)

Om Trotskij:

Isaac Deutscher, [Den väpnade profeten](#)

Se även: Isaac Deutscher, [Den ryska revolutionen 1917-23 – En recension](#) av 1:a delen av Carrs arbete om ryska revolutionen

⁸⁴ Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 120 [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 351].